Vluchthaven Laaksum

100 jaar

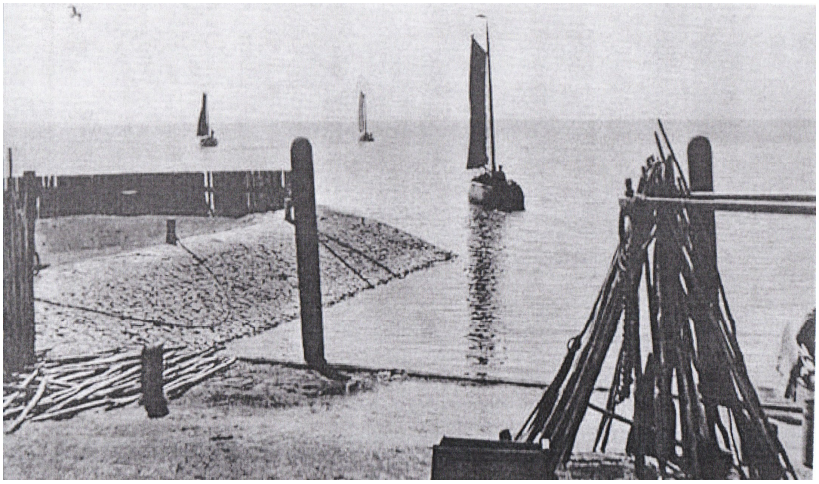

Dirk Huizinga

Foto titelblad: Laaksum in 1947 (Foto: Fen Fryske Groun)

Inhoud

Vooraf 5

1. Leven in een isolement 7

2. Tien jaren touwtrekken om een haventje 13

3. Laaksum als trekpleister voor kustbewoners 19

4. Staand want voor Laaksumer vissers 33

5. Van vissersjollen tot spekbakken 53

6. Beelden van het visbedrijf bij de haven na de afsluiting 71

7. Leven aan de kust, tussen de kliffen 97

8. Na de visserij de recreatie 123

9. Boerderij drie eeuwen in dezelfde familie 135

10. Restauratie van de haven 141

11. De hang als erfgoed? 145

12. Feest in weer en wind 153

Geraadpleegde bronnen en literatuur 155

Vooraf

Wat zou Laaksum zijn zonder haventje? Waarschijnlijk niets van enige betekenis. Zo rond het jaar 1900, toen er in Laaksum wel enige vissers en boeren woonden, maar er nog geen haven was, werd deze buurtschap van Warns niet gezien als iets bijzonders. Het was de plek waar het pad eindigde dat van Warns naar de kust liep. Daar stonden een paar huisjes en twee boerderijen die bij het dorp Warns hoorden. Het andere pad vanuit Warns liep via Scharl naar het Rode klif. Dat pad was heel wat belangrijker dan het weggetje naar Laaksum. Scharl was als woonplek van groter belang en het Rode klif was een trekpleister. Dat Laaksum op dit moment bekender is dan Scharl, is alleen maar te danken aan dat piepkleine haventje. Dat was enkele decennia een nuttige vluchthaven voor de vissers van Laaksum, maar is in die periode tegelijkertijd onopvallend gebleven. Pas achteraf, toen de visserij eigenlijk voorbij was, zijn mensen van buiten, 'vreemdelingen', het haventje gaan waarderen. Toen Jac. P. Thijsse en zijn vrouw in 1913 op de fiets vanaf Stavoren een rondje Zuiderzee maakten, zetten ze eerst koers naar Gaasterland. Over de dijkweg. Regelmatig moesten ze van de fiets af, vanwege een barrière: een klaphek, dat diende om de schapen tegen te houden. "Een eindje verder weer zo'n hek en ik peddel al als een razende vooruit om het voor mijn lieve vrouw open te maken, want die houdt niet van afstappen. Doch een paar vriendelijke kinderen hebben het al open gezwaaid. Ik groet dankend en een ogenblik later hoor ik ook de Mater met haar vriendelijkste stem zeggen: "Dank je wel lieve kinderen", maar 't komt mij voor, dat de wedergroet van de bereidwillige kleinen niet zo hartelijk is (…). Een poosje later weer zo'n hek, weer kinderen, die het prachtig op tijd voor ons openen, maar nu hoor ik duidelijk, dat ze ons een verwensing naroepen." De Mater begrijpt het. Die kinderen willen een paar centen als beloning. Bij het volgende hek staat een heel schooltje kinderen, zodat Thijssen een handjevol brons op de grond gooit. "Die kinderen staan er niet dag en nacht, doch zijn ze er altijd, wanneer iets op wielen zich op de weg vertoont. Als je goed oplet, dan zie je ze uit ver verwijderde huizen naar hun post snellen, soms aangepord door begerige moeders." (Thijsse, 1914, p. 14, 15) En hij vervolgt met: "naar het oosten ligt het mooie Gaasterland met al zijn bossen en op de voorgrond het schilderachtig buurtje Laaxum."
Voor het pas aangelegde haventje heeft hij echter geen oog. Hij zegt er niets over. Hij ziet alleen maar natuur. Het krioelt er bij de zandbank in zee van de vogels. Hij maakt een schetsje en vervolgt zijn reis. Pas toen de Zuiderzee afgesloten zou worden, kwam er aandacht voor de wereld van de Zuiderzeevissers. Aandacht voor wat onherroepelijk zou verdwijnen. In het zoete IJsselmeer zou geen haring en geen ansjovis meer gevangen worden en daar dreef de economie van de Zuiderzeevisserij op. De Amsterdamse journalist Fred Thomas bezong als een der eersten 'dat kleine vissersnest Laaksum', waar eens zijn Staverse jol was gebruikt voor de visserij. In zijn ietwat nostalgisch getoonzette boek 'Wijkend Water' (1940) is het haventje van Laaksum een van zijn favoriete bestemmingen aan de Friese Zuiderzeekust. Zijn boeken waren voor mij aanleiding om in 1962, toen ik met m'n Akkrumer jolletje in

Stavoren lag, te voet naar Laaksum te gaan om die wondere wereld met eigen ogen te aanschouwen. Dat was precies een halve eeuw geleden, in een periode dat er nog net sprake was van enige visserij van betekenis. De jollen waren weliswaar uit Laaksum verdwenen, wat ik betreurde, maar er werd nog gevist met stalen spekbakken. Ook die IJsselmeervisserij is op dit moment vrijwel verdwenen. De vissers van Laaksum zijn ermee gestopt, op één visser na. Toch is het er 's zomers drukker dan ooit, daar langs de kust bij Laaksum. Het haventje is voor velen een populaire plek om even te verpozen aan het IJsselmeer. De ruige sfeer van vroeger, van de visserijperiode, die is natuurlijk verdwenen. Door de romantici onder ons kan dat betreurd worden. Voor de bewoners van Laaksum zelf ligt dat denk ik wat genuanceerder. In dit boekje probeer ik een beeld te schetsen van de recente geschiedenis van Laaksum. Het gaat om de periode van ruim genomen 1900 tot 2012 en wat preciezer van 1912 tot 2012. De reden voor die aandacht is een bijzondere verjaardag van de Vluchthaven. Het haventje van Laaksum bestaat in 2012 precies honderd jaar. Dat is bijzonder genoeg om even bij stil te staan. Ik neem de periode voor 1912 daarbij op selectieve wijze mee in de beschrijving, omdat die haven er pas kwam na een lang proces van lobbyen, klagen en vragen of overheden de kosten van de aanleg van het haventje wilden betalen. Het kleinste vissershaventje van Nederland bestaat feitelijk honderd jaar, maar in de hoofden van Laaksumers eigenlijk nog zeker tien jaren langer. Dit boekje is nadrukkelijk bedoeld als kijk-leesboek. Foto's zeggen vaak meer dan pagina's vol uitvoerige beschrijvingen. Behalve oude foto's van Laaksum gebruik ik ook recente beelden. Er is objectief gezien in Laaksum niet zo erg veel veranderd in honderd jaar, maar de sfeer is volledig veranderd. Laaksum kan door ons natuurlijk alleen maar beleefd worden vanuit het perspectief van onze eigen welvarende, moderne tijd. Juist daarom valt ons bij het zien van oude foto's van Laaksum op, hoe zeer ònze wereld verschilt van de leefwereld van de vissers die nog geen honderd jaar geleden met visserij vanuit Laaksum in leven probeerden te blijven.

Laaksum, omstreeks 1925

1. Leven in een isolement

Begin 1900 stond Friesland bekend als moeilijk toegankelijke provincie, ondanks de spoorlijnen die aan het einde van de 19e eeuw zijn aangelegd tussen de belangrijkste steden. Op het platteland lagen tussen vele plaatsen weliswaar trambanen, maar dat veranderde niets aan het gegeven dat het wegennet dat de dorpen met elkaar zou moeten verbinden, die naam nauwelijks verdiende. De niet verharde en half verharde wegen waren bovendien alleen 's zomers, bij droog weer, redelijk te begaan. In het koude jaargetijde veranderden vooral de onverharde wegen in modderpoelen. Ook de vervoersmiddelen vielen niet mee. Het autobezit was voorbehouden aan een kleine maatschappelijke elite. Lang niet iedereen beschikte over een fiets. Gewone mensen gingen te voet ergens heen. Wie zich liet vervoeren, ging veelal met een koetsje over die beruchte wegen. Het gemakkelijkste ging het vervoer met een bootje, als er tenminste een waterverbinding was. Maar lang niet iedereen beschikte over een boot. De verleiding om vooral niet te reizen, was dus groot.

Warns, 1932, gezien vanaf Galamadammen. Ets van Ids Wiersma (FSM)

Zelfs een min of meer belangrijk stadje als Stavoren lag tot voor kort geïsoleerd van het directe achterland. Voor reizigers van Leeuwarden naar Amsterdam is het stadje bekend geworden, omdat zij daar overstapten van de trein op de veerboot, maar de Staversen zelf zaten geïsoleerd. Er was een dijkweg die een min of meer begaanbare verbinding gaf met Molkwerum en Hindeloopen enerzijds en Laaksum en Gaasterland anderzijds. Maar met het nabijgelegen dorpje Warns had Stavoren geen directe verbinding over land. Om op de half verharde weg van Warns naar Koudum te komen, liepen de Staversen eerst vier kilometer door de weilanden. In de

Leeuwarder Courant werd de route als volgt beschreven: "Over de Koebrug en tot de molen doorlopen, dan links afslaan tot het witte hek, dan rechts afslaan tot een blauw hek, dan het polderdijkje volgen tot u weer voor een blauw hek komt, dan over een kampje weiland en door een wit hek en dan komt u op de weg naar Warns." (LC, 1 juni 1912)
Reeds in 1910 had de ANWB, jawel, de wielrijdersbond van weleer, het gemeentebestuur van Stavoren een bedrag van f. 500.- aangeboden als bijdrage in de kosten van aanleg van een grintweg van Stavoren naar Warns. De ANWB achtte die aanleg van belang, omdat de fietstoeristen die met de boot in Stavoren aankwamen, een vrij grote omweg moesten maken om in Warns te komen. Ze fietsten over Laaksum – Mirns of over Molkwerum langs de zeedijk "waar behalve de wind talrijke hekken het de toeristen waarlijk niet makkelijk maken. De weg Stavoren – Warns zal een directe en veel kortere toegang geven tot de provincie." (LC, 27 juni 1910) Het zou echter nog enige jaren duren voordat die grintweg aangelegd was. Een paar jaren eerder bezochten vier Engelse toeristen het stadje Hindeloopen vanuit Workum. Zij lieten zich in 1906 met een koetsje vervoeren over de half verharde dijkweg. Met horten en stoten hobbelden ze door de kuilen in de weg. Al hun botten deden hen zeer. Met regelmaat moest de koets door grote hekken, waar haveloze, wild uit de ogen kijkende bedelaars tol vroegen van één cent. Nog nooit hadden de Engelse avonturiers zulk ruw en haveloos volk gezien als deze poortwachters. (Tomalin, 1907, p. 188) Dat was dus een wat heftiger ervaring dan de lieve bedelende kindertjes tussen Stavoren en Mirns, die ten onrechte door de fietsende Jac. P. Thijsse werden genegeerd.

Problematische bereikbaarheid van Laaksum

Over de verbinding van het buurtje Laaksum met het dorp Warns waar Laaksum toe behoorde, hoeven we ons evenmin illusies te maken. Door het succes van de ansjovisvisserij kwamen er aan het einde van de 19e eeuw meer vissers naar Laaksum. Die hadden natuurlijk belang bij een goede verbinding met Warns. Reeds in 1900 werden daarom herhaald verzoeken gedaan het voetpad van Warns naar Laaksum te verbeteren. Het liefste zag men in Laaksum, dat de grintweg (de 'kunstweg' van Koudum naar Warns) werd doorgetrokken naar de kust. In 1901 was de gemeenteraad akkoord dat de kunstweg werd doorgetrokken naar Laaksum, als de bewoners voor een kwart bijdroegen in de kosten. In 1903 was de kunstweg er nog steeds niet. De bijdrage in de kosten was voor de Laaksumers natuurlijk behoorlijk belastend, maar doorslaggevend was, dat de landeigenaren niet erg genegen waren grond af te staan voor de aanleg van een weg. Er kwam echter hulp uit onverwachte hoek. In 1900 was de Leerplichtwet ingevoerd. Door het succes van de Zuiderzeevisserij vanuit Laaksum waren er meerdere vissersgezinnen naar dit gehucht getrokken en de kinderen van die vissers moesten plotseling wettelijk verplicht het hele jaar onderwijs volgen. In Laaksum was uiteraard geen lagere school. Daarvoor moesten de kinderen naar Warns. Het was voor hun echter moeilijk onder alle

weersomstandigheden van Laaksum lopend de school in Warns te bereiken. Vooral in het koude jaargetijde was het paadje door de weilanden vrijwel onbegaanbaar. Vier keer per dag moesten zij door het zompige gras en over smalle bruggetjes van een enkele gladde plank om over de sloten te komen. De schoolopziener drong er bij de gemeente H.O.N. daarom op aan dit voetpad door de velden te verbeteren. Er moest een weg komen, omdat het anders te vaak gebeurde, dat de jeugd in Laaksum de school niet kon bezoeken. Het ging volgens de schoolopziener immers "om een kunstweg van slechts 10 minuten". Het zou met het oog op het pedagogisch belang voor de kinderen toch erg te betreuren zijn, wanneer het plan van een kunstweg opnieuw moest afketsen op de onwil van betrokken landeigenaren om daar aan mee te werken.
De vissers in Laaksum hadden echter nog meer noten op hun zang. Laaksum had volgens hen ook dringend behoefte aan een haventje. Zij lagen met hun vissersjollen en boatsjes tot dusverre in een inham, direct ten oosten van Laaksum, nog voor de Mokkebank. Bij harde wind uit zuidelijke en westelijke richtingen bood dat natuurlijke haventje veel te weinig beschutting voor die scheepjes. De vissers zouden in theorie met hun scheepjes bij slecht weer naar de veilige haven van Stavoren kunnen gaan, maar in de praktijk waren zij onder die omstandigheden juist niet in staat met hun jollen die haven te bereiken. De veilige bereikbaarheid van Laaksum over het water was voor de Laaksumer vissers dus eveneens een vurige wens. Zij wilden een eigen haventje bij Laaksum, dat voor hun scheepjes voldoende beschutting bood.

Pas in 1913 besloot de gemeenteraad H.O.N. om inderdaad de gevraagde kunstweg aan te leggen, "omdat het bestaande, vaak onbegaanbare voetpad voor kinderen te gevaarlijk was." Die doortastendheid had waarschijnlijk minder met die arme kindertjes te maken dan met economische belangen. De inwoners van Stavoren

liepen in die tijd immers niet tien minuten, maar wel drie kwartier door de velden om de grintweg bij Warns te bereiken. Dat lopen vond men geen probleem….

Wat was er gebeurd? Na jaren van lobbyen bij autoriteiten hadden de vissers van Laaksum hun zin gekregen. Voor hun werd er in 1912 een haventje gegraven. Die voorziening was vervolgens voor nog meer vissers een stimulans om vanuit Laaksum de Zuiderzee op te gaan. De groeiende economische activiteit op die geïsoleerde plek aan de kust onttrok zich echter geheel aan het zicht van Warns, terwijl Laaksum ondertussen wel gewoon bij Warns hoorde en geen zelfstandige gemeenschap was. Door de gevraagde grintweg aan te leggen, werd het sociale contact weer hersteld. De benodigde grond werd bijna gratis afgestaan door de erven D. H. de Vries uit Warns. Boeren en vissers hadden natuurlijk ook zelf een belang bij een goede verbinding tussen het dorp Warns en haar buurtschap Laaksum.

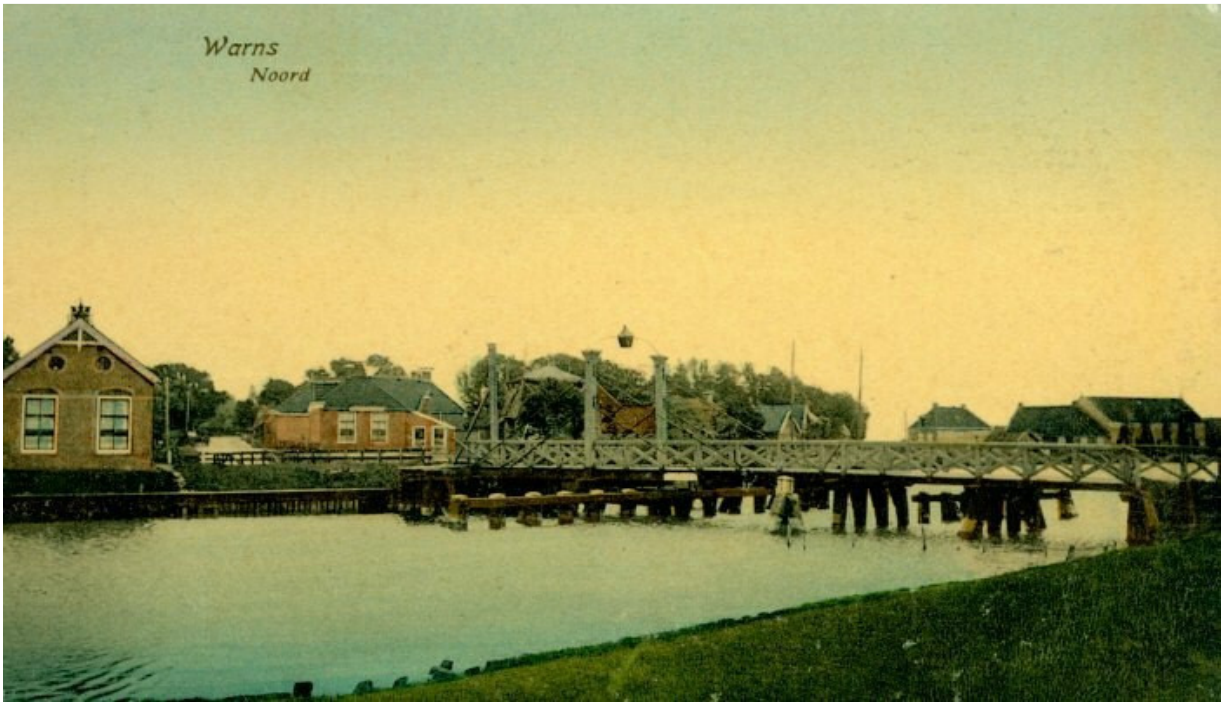

Warns. Brug over de Warnser vaart. (Foto: Tresoar)

Reizen langs de Friese Zuiderzeekust ging honderd jaar geleden wel duidelijk anders dan tegenwoordig. De dijkweg waar de Engelse toeristen zich zo over beklaagden tijdens hun uitstapje van Workum naar Hindeloopen, was dezelfde soort grintweg als die langs de dijk van Stavoren verder naar het oosten leidde over het Rode klif naar de buurtschap Laaksum. Zo'n grintweg was kwalitatief wel wat anders dan het gladde, geasfalteerde weggetje zoals wij dat tegenwoordig kennen. De maatschappelijke situatie was natuurlijk ook anders. De bewoners van Laaksum waren boer of visser. Ze hoefden voor hun werk helemaal niet te reizen. Ze probeerden jaar in, jaar uit in leven te blijven met de middelen die Laaksum hun

bood: landbouw, jacht, visserij. Tijd om wat rond te rijden ter ontspanning, was voor hen een idioot idee.
De eerste toeristen die Laaksum bezochten, verkeerden in heel andere omstandigheden. Zij kwamen in de regel uit de gegoede burgerij en beschikten over de middelen om een trektocht te maken. Dat was in die tijd overigens wel heel progressief en absoluut niet gebruikelijk. Maar zij genoten. Vooral van de natuur. Van het overweldigende landschap bij het Rode klif en van de vele vogels langs de kust. De ernst van het bestaan hadden zij reeds lang achter zich gelaten. Zij leefden in welvaart.

De bewoners van Laaksum dachten natuurlijk het hunne van dergelijke gasten. Voor hen was alles wat deze stadsbewoners zo ophemelden, heel normaal. Het behoorde tot hun vanzelfsprekende leefomgeving. Natuurlijk genoten ook zij daarvan, maar ze keken er met andere ogen naar. Hun probleem was voldoende te eten en te drinken te krijgen en een voedselvoorraad aan te leggen om de winter door te komen. Hun leefsituatie werd beheerst door een existentiële ernst, terwijl de toeristen vooral kwamen om te genieten. Zij konden zich tot uiterlijkheden beperken.

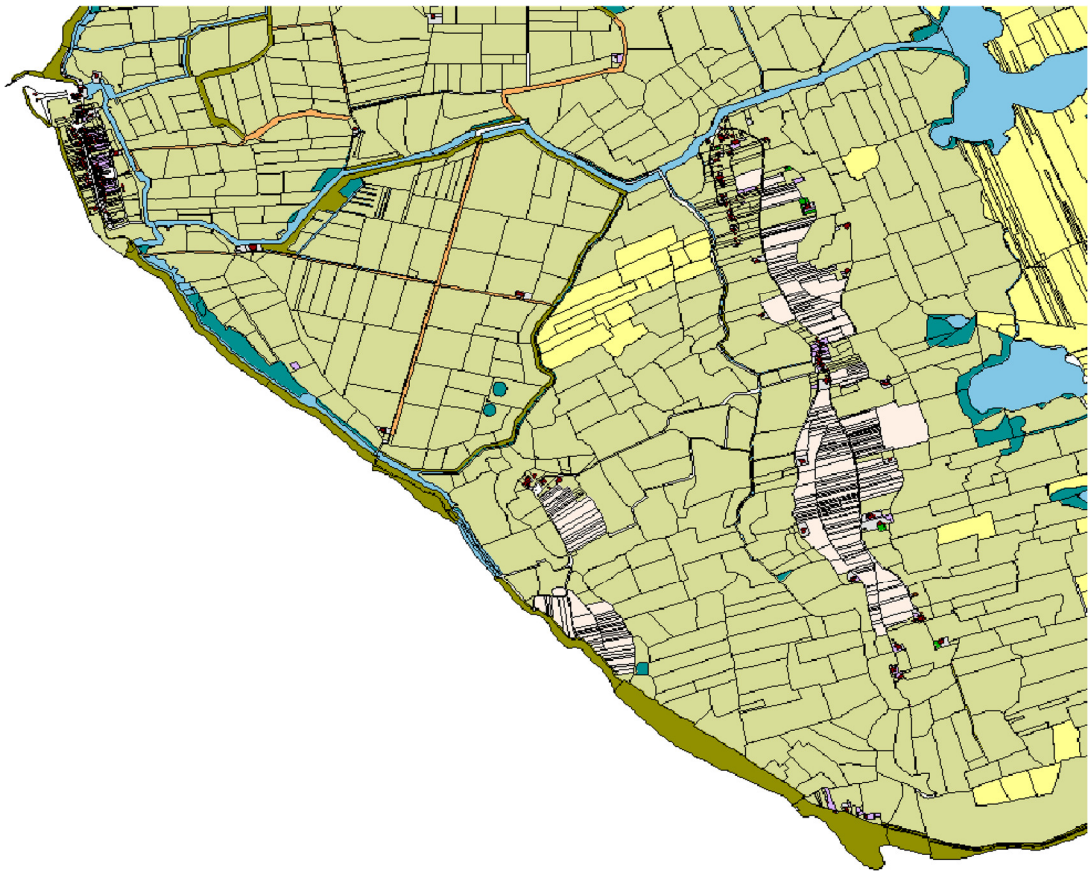

Laaksum 1832: Geheel links Stavoren. Onderaan Laaksum met de inham aan de kust die als haventje dienst deed. Skarl ten noordwesten van Laaksum. Bij het Rode klif bouwland van boeren uit Skarl. (Kaart: Hisgis) Groen = weiland, rose = bouwland; donkergroen = rietland bij de dijk.

Warns, 1929. Visser Everen de Vries(1902-1984) uit Skarl met de ansjovisbeug op een handkar. (Foto: Tresoar)

2. Tien jaren touwtrekken om een haventje

Dat natuurlijke haventje ten oosten van Laaksum, die slurfvormige inham achter een zandrug waarachter de golven van de Zuiderzee ietsje minder gevoeld werden, was natuurlijk wel een bron van zorg voor de vissers die er hun scheepje achterlieten. De Zuiderzee kon zich dagen achtereen van haar vriendelijke kant laten zien, dan was er geen probleem, maar dat kon zomaar veranderen. Als de wind flink doorzette, was die schuilplaats achter de zandbank helemaal niet meer zo veilig. Dan lagen de kleine vissersscheepjes te rijden achter hun anker. Die inham is op dit moment nog zichtbaar als een wat dieper gelegen geul in het weiland, zo'n 250 meter ten zuidoosten van de vluchthaven. Rond het jaar 1875 hadden de vissers uit Scharl en Laaksum aan de westkant van die inham een wat dieper haventje gegraven, beschermd door een palenrij, maar ideaal was de situatie allerminst. Als er slecht weer dreigde, dan zochten de Laaksumer vissers een veilig toevluchtsoord: de beschutte haven van Stavoren. Bij west-noordwesten wind was die haven echter moeilijk te bezeilen. Dan werkten de natuurelementen allemaal tegen en was het voor de vissers met hun matig zeilende vissersjollen onmogelijk tegen wind en golven op te boksen. Het was dus alleszins begrijpelijk, dat de Laaksumer vissers een eigen haven wilden. Die zou dan meteen als vluchthaven gebruikt kunnen worden door bijvoorbeeld de vissers uit Stavoren, die bij slecht weer immers eveneens een probleem hadden als ze van de kant van het Rode klif met tegenwind terug moesten zeilen naar Stavoren.

In 1904 werd in de Provinciale Staten van Friesland het verzoek besproken van Douwe de Vries uit Scharl om op kosten van de provincie een vluchthaven aan te leggen bij Laaksum. Hij schreef zijn brief namens 39 vissers uit Laaksum en omstreken. De reden van het verzoek was duidelijk, "daar zij bij storm en onweer op de Zuiderzee grote behoefte hadden aan een veilige schuilplaats." (LC, 15 nov. 1904) De meest geschikte plaats voor die vluchthaven was volgens Douwe de Vries "het gehucht Laaxum onder behoor van het dorp Scharl in de gemeente Hemelumer Oldephaert en Noordwolde." Dit verzoek werd niet gehonoreerd. De vissers moesten zich maar zien te redden, zoals ze altijd al hadden gedaan. Het probleem voor de overheid was natuurlijk de financiën. Wie moest dat betalen? De gemeente Stavoren voelde er niets voor om mee te betalen. Weliswaar werd gesteld dat ook Staverse vissers belang hadden bij een vluchthaven ten oosten van het Rode klif, maar de gemeente Stavoren had ten eerste geen geld en ten tweede zelf een prima haven. De Staverse vissers moesten die maar op tijd zien te bereiken.

In 1908 diende de gemeente Hemelum Oldephaert en Noordwolde (H.O.N.) een verzoek bij de provincie Friesland in voor een bijdrage in de kosten van de te maken vluchthaven bij Laaksum. Daarbij zou nog onderzocht worden, of de gemeente Gaasterland ook belang bij die haven zou hebben. In Gaasterland woonden langs de kust immers vele vissers, die hun scheepjes net als de Laaksumers afmeerden in natuurlijke inhammen bij de kliffen. De gemeente Gaasterland gaf in

het voorjaar van 1909 aan, dat ze bereid was f. 200.- bij te dragen in de kosten van een eventuele vluchthaven bij Laaksum. Gezien het breed gedragen belang van de aanleg van die haven, besloot de provincie Friesland in mei 1909 om een commissie in het leven te roepen, die de noodzaak van een haven moest onderzoeken…..

Toen de vangsten op de Zuiderzee tussen 1903 en 1913 voortdurend tegenvielen, werd er regelmatig overlegd tussen vertegenwoordigers van plaatselijke vissersverenigingen die lid waren van de landelijke Vereniging ter Bevordering van de Belangen der Zuiderzeevissers (of: Zuiderzee Visscherij Belangen: ZVB) Ter discussie stond vele keren het gebruik van kuilnetten, waardoor de Zuiderzee leeggevist zou zijn. Althans volgens de vissers die niet met de kuil visten. De traditionele kuilers uit Volendam en Urk vonden dat allemaal onzin. Volgens hen was de zee leeggevist door al die nieuwe vissers die met hun staande netjes de haring en de ansjovis wegvisten voordat die de Kom in kon zwemmen. Dat werd dus een eindeloze discussie. De ZVB adviseerde gevraagd en ongevraagd de regering en de provinciale en locale besturen die iets te zeggen hadden over zaken die de Zuiderzeevisserij betroffen. In december 1909 nam deze Vereniging ter Bevordering van de Belangen der Zuiderzeevissers het voorstel van de afdeling Stavoren over om als landelijke vereniging druk uit te oefenen op de provincie Friesland om het voorstel een vluchthaven aan te leggen bij Laaksum nu eindelijk eens om te zetten in een plan van uitvoering. Helaas, ook dat mocht niet baten. De provincie had blijkbaar geen geld of ze stelde andere prioriteiten. Ze besloot tenminste niet tot de aanleg van het aan de Friese zuidkust door velen zo gewenste vluchthaventje.
Achter de schermen werd de lobby voor Laaksum voortgezet. Op 20 juni 1911 werd in de gemeenteraad van H.O.N. met algemene stemmen besloten om alsnog

een vluchthaven aan te leggen bij Laaksum. Het leek wel een wonder. Hoe was dat mogelijk. Zoals zo vaak draaide het om de centen. De gemeente kon dit besluit nemen, want de Minister van Waterstaat bleek bereid om mee te werken en had een rijkssubsidie toegezegd. Het Rijk zou een derde van de kosten betalen. Die kosten werden geschat op f. 11.000.- . Van de Gedeputeerde Staten van Friesland was een gelijke mededeling ontvangen. Ook zij zouden een derde deel van de kosten voor hun rekening nemen. Het laatste derde deel moest dus opgebracht worden door de betrokken gemeenten. Om de financiering in een positiever perspectief te plaatsen, werd door de gemeente H.O.N. opgemerkt, dat "waar te zijner tijd ook door niet-ingezetenen van deze haven gebruik zal worden gemaakt, door het heffen van een havengeld getracht wordt iets terug te krijgen van de ten laste van de gemeente komende onderhoudskosten." (LC, 20 juni, 1911)
De zaak was eindelijk rond. Er werd een ontwerp gemaakt en de spade kon in de grond. Dat ontwerp was eigenlijk heel merkwaardig. Het miniem kleine haventje werd buitendijks aangelegd, wat natuurlijk heel begrijpelijk was. Maar de ligging was ongelooflijk. De havenmond wees recht naar het zuiden. Het oostelijke havenhoofd stak zelfs iets verder in zee dan het westelijke. Een kind kon voorspellen wat er zou gebeuren als de golven tijdens een Zuiderzeestorm vanuit het zuidwesten naar de kust kwamen rollen. De door de vissers gevraagde beschutting van de schepen tegen de golfslag, zou dit haventje de vissers zeker niet bieden.

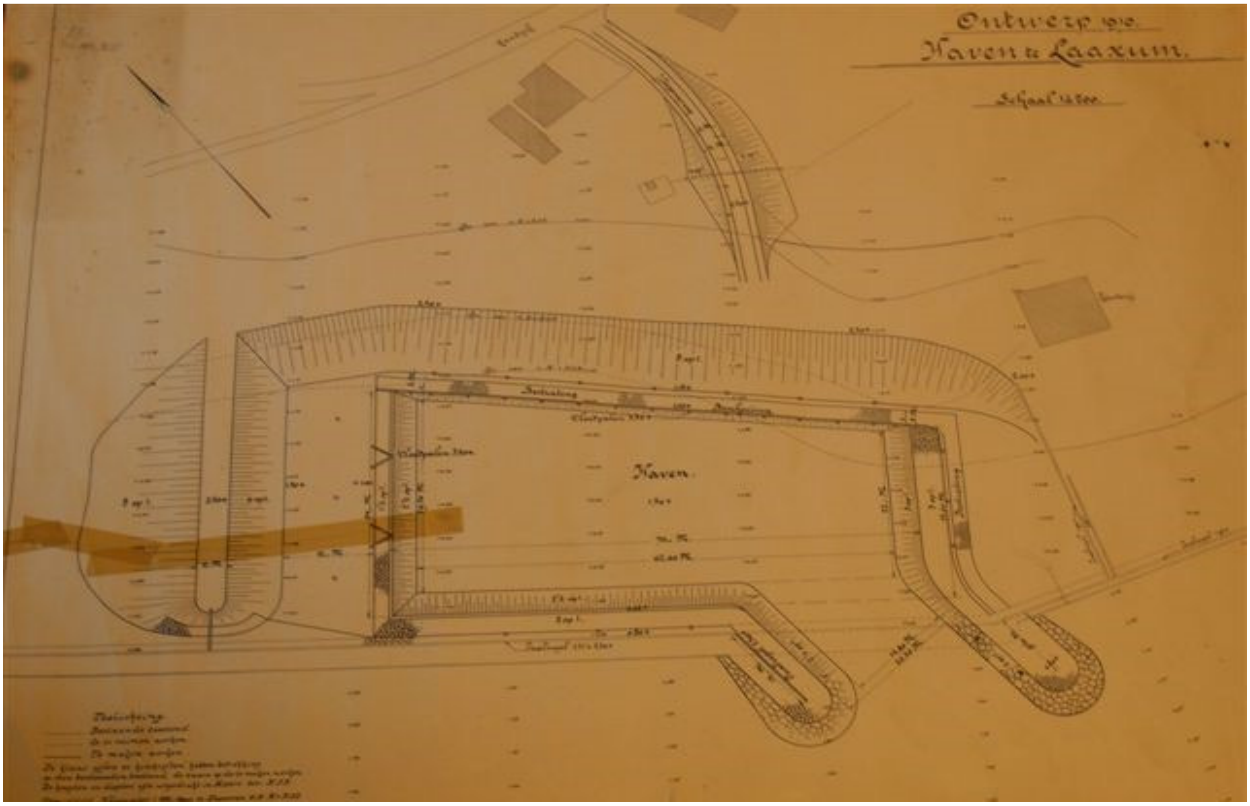

Laaksum, ontwerp voor de vluchthaven. (Uit: Fen Fryske Groun, 1927) De haveningang is naar het zuiden.

Voor de Laaksumers was echter alles beter dan niets. Eindelijk kregen zij hun zo vurig gewenste haventje. De aanleg verliep helaas niet zonder tegenslag. Op 12 september 1912 meldde de Leeuwarder Courant: "Wind, weer en water hebben de dam voor de nieuwe, nog onvoltooide vluchthaven hier doen bezwijken, waardoor er een ernstige en kostbare vertraging is ontstaan. De aardmassa is voor een deel terecht gekomen in het havenbassin en zal per baggermachine verwijderd worden. Dit is echter eerst mogelijk bij heersende hoge wind met lage zeeën."
Gelukkig bleek alles mee te vallen. Een kleine week later meldde de LC, dat "de weggeslagen dam slechts voor een klein deel in het havenbassin terecht is gekomen, zodat kleine visschuiten nog in en uit kunnen varen. De stagnatie zal minder langdurig zijn dan eerst werd vermoed". (LC, 18 sept. 1912)
De problemen met de haven waren vervolgens nog lang niet uit de wereld. Weliswaar werd het haventje in 1912 met enig bescheiden feestelijk vertoon geopend, maar vier jaren later veroorzaakte de Zuiderzeeramp van 1916 schade aan het paalwerk. Die storm werd zelfs de aanleiding voor het parlement om in te stemmen met het plan de Zuiderzee af te sluiten. De meeste schade was ontstaan bij Volendam, Edam, Amsterdam–Noord en Spakenburg. In Laaksum werd het zeewater vier meter hoog opgestuwd, tot aan de achterdeur van het huisje van Wigle Visser. Het gebeurde in de maand januari. De jollen waren op land getrokken, maar werden door de golven verder op de dijk gezet. Weer een jaar later bleek de haven verzand te zijn en moest de havenmond, die anderhalve meter diep was gebaggerd, opnieuw uitgebaggerd worden. Die verzanding bleek zo hardnekkig te zijn, dat de gemeente tenslotte niet langer van plan was daar veel aan te doen.

Laaksum, 1912. Bij de opening van de haven. Op de achtergrond de woning van Wigle Visser. Op de kant met witte muts de niet getrouwde vrouw Hielkje de Vries. (Foto: Tresoar)

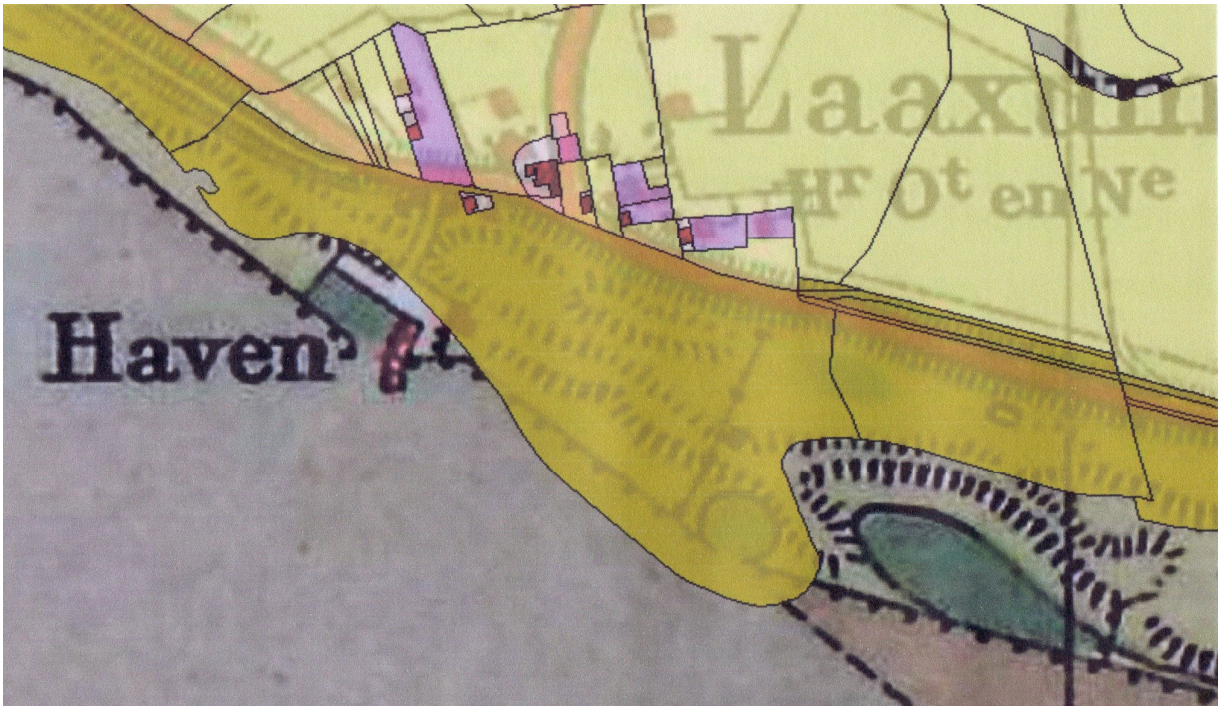

Laaksum 1832 en 1935. Overlay van de Hisgis kaart van het Kadaster 1832 en de Topografische kaart 1935. De dijkweg loopt langs de huisjes. De haven ligt buitendijks. Rechtsonder de slurfvormige, natuurlijke inham die de vissers tot 1875 gebruikten als haventje. Dat jaar groeven ruim 10 vissers uit Scharl en Laaksum een diepere haven direct ten westen van de slurf. De resten daarvan zijn nog te herkennen als ronde waterplas. Dat haventje gebruikten de vissers tot 1912, toen de vluchthaven klaar kwam. (Kaartoverlay: R. Guys, Laaksum)

Verzanding van havens was een algemeen probleem langs de oostwal van de Zuiderzee. Alle haventjes hadden ermee te maken. Met de vloedstroom werd zand naar de kust gebracht dat in rustiger water bezonk. De iets tragere ebstroom was niet krachtig genoeg om het zand terug te voeren naar de eilanden bij de Noordzee. De toegang tot de haventjes van Workum (aan 't Soal), Hindeloopen en Stavoren werd bemoeilijkt door deze verzanding. Bij Hindeloopen was zelfs een breed strand ontstaan aan de zuidzijde van de haven, waar de vloedstroom tot rust kon komen. Het haventje van Hindeloopen was nauwelijks nog te gebruiken. De diepte ervan bedroeg gemiddeld één meter. Bij de haveningang was het vaak wat minder. Bij stevige oostenwind en eb konden alleen roeiboten de haven in en uitvaren. Vissers gingen dan te water om met de schep een geul te graven in de havenmond. Dat kon gemakkelijk, want het water was er dan slechts een halve meter diep. Tot aan de knieën. Het scheepje 'De Palinghandel', dat in Workum lag, kon regelmatig 't Soal niet uit, omdat bij de uitgang minder dan een meter water stond. En ja, natuurlijk had Laaksum te maken met verzanding langs de kust. Juist bij Laaksum kwam de vloedstroom in rustiger water, zodat ook daar zand bezonk. Dat de Laaksumer vissers niet visten met een botter of een Lemsteraak, maar met kleine aakjes en vissersjollen, had dus niet alleen te maken met hun financiële mogelijkheden, maar ook met de ondiepte van hun haven.

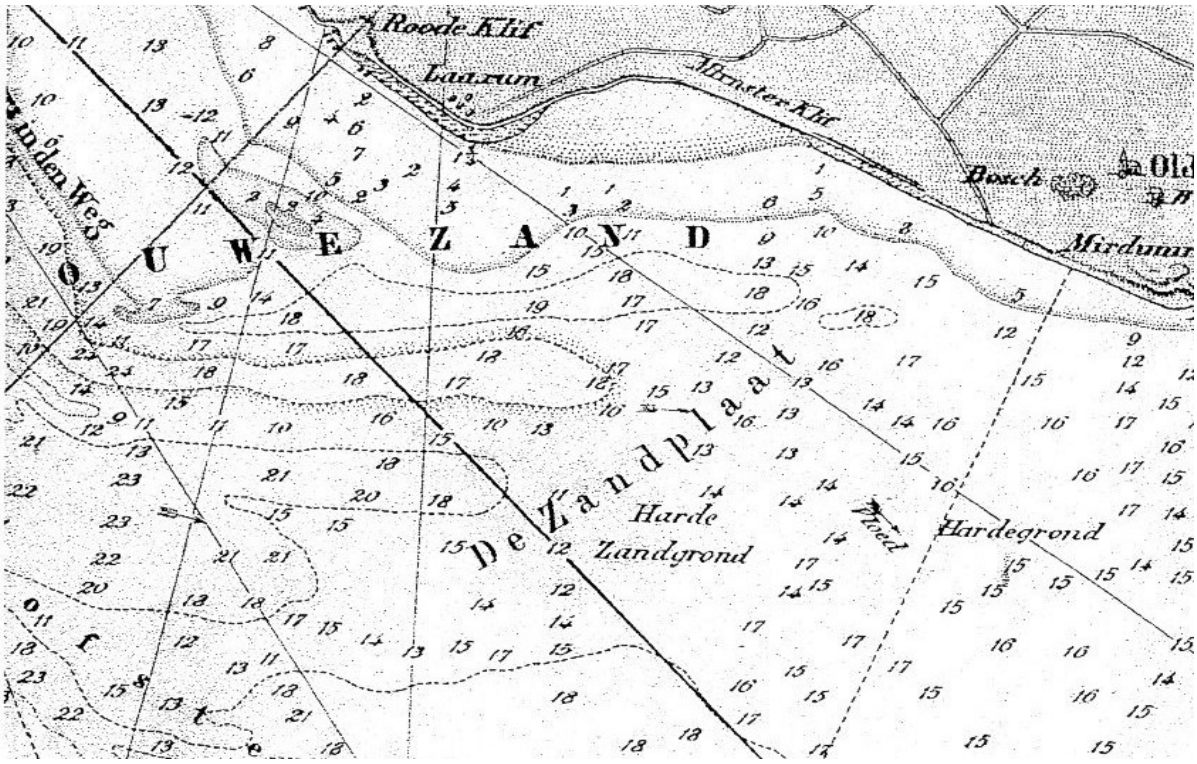

Laaksum in 1852 volgens de Zuiderzeekaart van G. Hulst van Keulen. De waterdiepten zijn bij normaal laagwater, in Amsterdamse voeten. Eén voet = 28.3 cm. De zee voor Laaksum was dus op veel plekken minder dan een meter diep. Het getijdenverschil bedroeg ca. 60 cm. De grootste verschillen in waterhoogte ontstonden echter door op- en afwaaien. Bij noordwester storm werd bij vloed het Noordzeewater de Zuiderzee ingestuwd, waar het niet verder kon, dus sterk steeg. Bij harde zuidenwind en eb gebeurde het omgekeerde: het Zuiderzeewater woei weg en er was geen nieuwe aanvoer, zodat het water zeer laag kwam te staan.

Ten zuiden van Laaksum bevonden zich onder water de zandbanken van het Vrouwenzand. Voor vrachtschepen was dat gevaarlijk vaarwater. Als een schipper met zijn tjalk bij westenwind van Enkhuizen naar Harlingen zeilde, kon hij net vrij blijven van de banken. Als de omstandigheden verslechterden doordat de wind doorzette of iets ruimde naar het noordwesten, kon de schipper met zijn tjalk echter te weinig hoogte lopen om vrij te zeilen van het Vrouwenzand. Bij mist, duisternis of zware regenbuien was het voor hem bovendien heel moeilijk de juiste positie te bepalen. Zijn schip stak aan de wind zeilend diep door het lijzwaard. Er waren geen vluchthavens of alternatieve routes waarvoor hij kon kiezen. Overstag gaan was nauwelijks een alternatief, omdat z'n tjalk vrijwel geen hoogte liep met hoge golven. De kans dat hij zou stranden op de zandbanken was dus niet te verwaarlozen. Hoe dramatisch dat ook was voor de schipper en zijn gezin, voor de vissers in Stavoren en Laaksum was het redden van schip en bemanning een lucratieve bijverdienste. Met hun jollen voeren de vissers massaal uit. Jonge, ongetrouwde mannen, mannen dus zonder gezin, probeerden te redden wat er te redden was en konden daarmee een leuke premie binnenhalen. Een ondiepe kust had dus niet alleen nadelen….

3. Laaksum als trekpleister voor kustbewoners

Wij kennen Laaksum vooral als voormalig vissersnest met een haventje. De nog jonge Fred Thomas (1940, p. 11,12) wist dat fraai te beschrijven als de voormalige thuishaven van zijn jol: “In het kleine nest, dat Laaxum heet, was haar thuis. Daar lagen een dozijn en meer Staverse jollen: kleine, maar fors geboetseerde klompen. Vol in hun spanten, stokoud en verweerd. Schouder aan schouder wiegden zij daar op het even bewogen water, de stompe neuzen tegen de kant. Aan de groene oever, pal langs de smalle havenbak, weinig meer dan een vluchtgat binnen paalwerk en basalt, waren de zwart berookte taanketels, van elke schipper één, keurig in het gelid ten halve in de grond gegraven. Op het veld daarachter staken de roopstokken voor het drogen van de netten en eindelijk stonden er drie samengezette palen met een grote weegschaal: de afslag voor ’t verhandelen van de aangevoerde vangst. Alles heel eenvoudige zaken, nodig voor het bedrijf, hier sinds jaar en dag door bruine, vereelte vissershanden uitgeoefend in de volkomen vrijheid van een bestaan, aan geen mensenbemoeiing gebonden. Onzeker weliswaar, maar met een goede kans voor wie in instinctieve vaardigheid het vak verstond. Stille getuigen van vissermansrijkdom, de vreugde om de ruime vangst, als de netten uit het rauwe, winterse water werden binnengepalmd, de mazen vol glanzende haring. En de teelt nog nauwelijks over, alweer de zomerse legioenen der dartele “ansoopies” in zee, bij miljoenen, die zich in ongetelde massa’s zomaar vast zwommen in het zorgzaam uitgepannen want: donkere, ragfijne sluiers, zoals het aan boord kwam, sluiers glimmend en glinsterend als met zilverlover bestoken. Zeker, ook dagen en nachten, dat zij het leven niet zagen. Schrale tijden van nutteloos waken en wachten bij het want. Harde ervaring van het ongewisse. Maar brood gaf zij, de kleine visserij. Het zoete brood, dat uit zout water wordt gewonnen.”

Laaksum, omstreeks 1930. Links het huisje van Wigle Visser. Achter de dijk de boerderij van De Vries. (Foto: Fred Thomas, collectie Jan Visser, Stavoren)

Laaksum, 1927. Links Wigle Visser in de HL 16 (Foto: Gorter, Tresoar)

Laaksum. Een vissersjol gebouwd in Gaastmeer bij de Gebroeders Wildschut in het haventje.

Laaksum, 1927. Droogstokken met ansjovisnetten. (Foto: Gorter, Tresoar)

Fred Thomas was een romanticus en geen historicus. Dan zou hij hebben geweten, dat in Laaksum het vissersbestaan helemaal niet 'sinds jaar en dag' werd uitgeoefend en dat ook die 'volkomen vrijheid zonder mensenbemoeienis' ietwat overdreven was. De visserij als voornaamste bron van inkomsten voor de bewoners van de buurtschap Laaksum was juist iets van heel recente datum. Zeker in de twintiger jaren, toen Thomas met zijn jol over de Zuiderzee voer. In dat afgelegen plekje aan de Zuiderzeekust, midden tussen het Rode klif en het Mirnser klif, was voor mensen eigenlijk geen oord om in leven te blijven. Er woonde daarom ook bijna niemand. In 1832 verbleven er twee vissers met hun gezin, een boer, een 'tapperse' en een weduwe. Meer niet. Het waren toen natuurlijk ook geen florissante tijden. De Franse bezetting was voorbij, maar Nederland was ernstig verarmd, eigenlijk failliet en dat deed zich zeker ook sterk voelen op het platteland en in de dorpen van de Zuidwesthoek van Friesland. Stadjes als Hindeloopen en Stavoren waren qua inwoneraantal meer dan gehalveerd. De achterblijvers waren vooral paupers en bejaarden die geen kans zagen elders een nieuw bestaan op te bouwen. Veel woningen stonden leeg. Sommige dichtgespijkerd, andere stonden te verkrotten. Overal in de straten zag men lege plekken van gesloopte woningen. De bewoners wachtten in ellende op betere tijden. Gelaten, zonder verwachting dat die ooit zouden komen. De situatie in Laaksum was niet beter. Ook daar woonde bijna niemand. Ook daar moest men maar zien te overleven. Alleen boer De Vries met zijn grote boerderij en zijn landerijen had het wat beter.

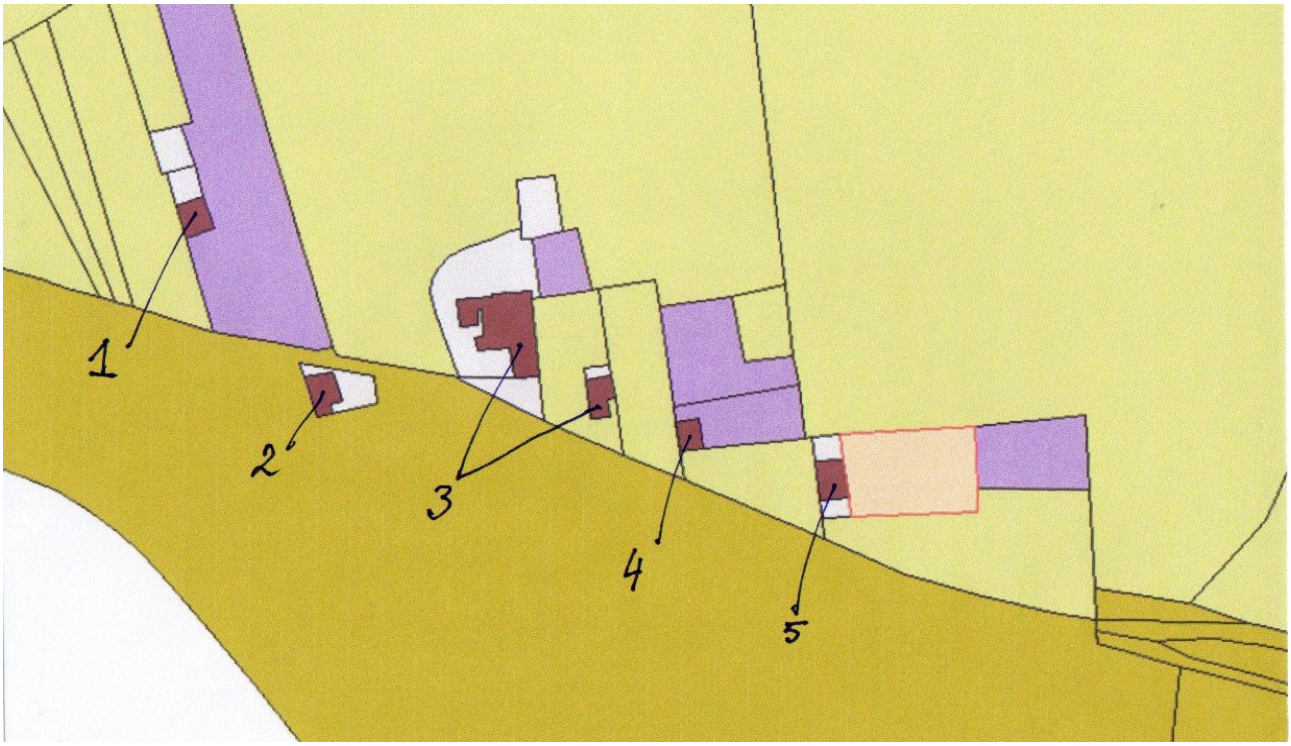

Laaksum, 1832. lichtgroen = weiland; donkergroen = rietland en dijk; paars/rose = tuin. 1. Harmen Jans Vogelzang (visser); 2. Neeltje van der Zee (tapperse); 3. Douwe Duyes de Vries (landbouwer); 4. Sietze Wigles Visscher (visser); 5. Wed. Wigles Ykes de Jong. (Bron:kadastrale kaart Hisgis)

Laaksum 1875 Froukje Jans Stoffelsma, vrouw van Duije Hains de Vries, met hun eerste kind Pieter. Zij woonde in Laaksum. In de grote boerderij direct tegen de dijk aan, vlakbij de zee. (Foto: Tresoar)

Warns, 1922. Vierde hooioogst bij de Warnser boer Pieter Duijes de Vries. (Foto: Tresoar)

Friesland was een agrarische provincie. Welstand in Friesland was vooral boerenwelstand. In de eerste helft van de 19e eeuw verarmde de Zuidwesthoek bij Laaksum, Stavoren, Hindeloopen, maar in dezelfde periode ging het in Lemsterland en Stellingwerf helemaal niet slecht. Daar werd verdiend met het afgraven van veen. Bij Laaksum lag dat anders. In de eerste helft van de 19e eeuw was Laaksum eigenlijk niets. Het bestond uit een boerderij en een paar kleine huisjes aan de kust. Toevallig had die plek vanuit de middeleeuwen een eigen naam: Laxnum of Laexum. Zonder die historie was het niet van belang deze plek apart te benoemen. Des te opmerkelijker was de ontwikkeling van Laaksum aan het einde van de 19e eeuw. Toen kwam de Zuiderzeevisserij tot bloei en trokken er mensen naar de kust om daar een goede boterham te verdienen met de vangst van haring en ansjovis. Dat was de reden dat rond 1900 het aantal visserswoningen bij Laaksum flink was toegenomen en de vissers van Laaksum bij de overheden gingen vragen of er bij Laaksum geen beschutte vluchthaven aangelegd kon worden. Voor die tijd woonden er een paar vissers, zoals Gerrit Gerrits, geboren in Laaksum in 1688. Een nazaat van hem, Joachim Loofs, werd in 1770 geboren te Bakhuizen en nam in 1811 de naam Roodklif aan. Hij woonde in Scharl, bij het Rode Klif en was visser.

Die groei van de Zuiderzeevisserij beperkte zich natuurlijk niet tot Laaksum. Het was echter wel kenmerkend dat vanuit het niets, bij wijze van spreken dan, vissers de Zuiderzee op gingen. Er werd immers al eeuwen op de Zuiderzee gevist door Urkers, door Schokkers, door Volendammers en door vissers uit Marken, Enkhuizen en Durgerdam. De plotselinge uitbreiding van het aantal vissers op de Zuiderzee had te maken met de beschikbaarheid van machinaal gebreide katoenen netjes, waarmee op de Zuiderzee haring en ansjovis kon worden gevangen vanuit kleine scheepjes. Bovendien, niet minder belangrijk, was het voor de vissers mogelijk de gevangen vis te verkopen, omdat er handelaren waren die deze vangst wisten door te verkopen. Zonder mogelijkheid de vis te verkopen, zouden de vissers niet de zee op gaan om vis te vangen. In Friesland konden ze de vis tenminste niet kwijt. De Friezen aten maar weinig vis. Aan het einde van de 19e eeuw waren in Friesland echter grote

vishandelaren uit De Lemmer actief die gerookte haring ('Lemster bokking') in het hele land verkochten en gezouten ansjovis zelfs in heel Europa. Daardoor ontstonden er mogelijkheden geld te verdienen door te vissen op de Zuiderzee. Vanaf dat moment ontwikkelde die visserij zich razend snel vanuit plekken langs de kust waar tot die tijd niet gevist werd. Dat alles tot ergernis van de grote vissers uit Urk en Volendam die tot dusverre de dienst uitmaakten op de Zuiderzee. Zij visten met grote schepen, met schokkers, botters en kwakken. Zij gebruikten als vistuig de kuil. Een zakvormig net van hennep dat door de zee gesleept werd en waarmee alle soorten vis te vangen waren. De nieuwkomers op het viswater waren eigenlijk armoedzaaiers die helemaal geen geld hadden om een groot schip met kostbare hennep kuilnetten te kopen. De nieuwe vissers langs de Friese Zuiderzeekust gebruikten de nieuwe staande netjes van katoen die vanaf 1883 leverbaar waren. Die netten waren prima te gebruiken vanuit kleine scheepjes. De vissersjol uit Stavoren bijvoorbeeld was heel geschikt voor die vismethode. De staande netjes waren zeer effectief. Die werden dwars op de getijdenstroom uitgezet en verder hoefde de visser niets te doen. De volgende dag haalde hij het net weer binnen en zag hij wat de vangst was. Ook bij windstil weer werd zo met succes gevist, terwijl de kuilvissers, die met een botter een zwaar kuilnet door de zee trokken, een flinke wind nodig hadden, anders kon er niet gevist worden.

De stormachtige ontwikkeling bij Laaksum, omdat er vele vissers gingen wonen die vervolgens hun bootjes een beschutte plek wilden geven, lag dus aan de mogelijkheid met staande netjes haring en ansjovis te vangen. Tot die tijd werd er met fuiken op aal gevist en met botnetjes op bot. Ook was het hele jaar door spiering te vangen. Met het nieuwe staande want bleef een visser echter niet alleen in leven, hij kon er zelfs een goede boterham mee verdienen. Dat verklaart de forse uitbreiding van het inwoneraantal van Laaksum.

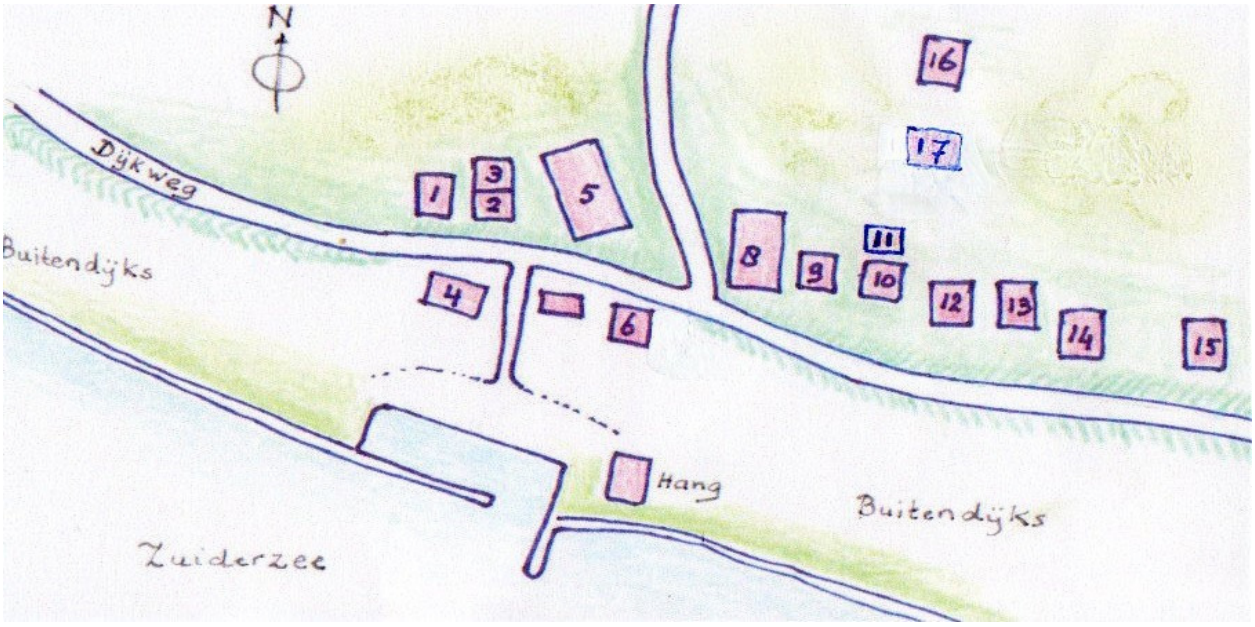

Laaksum, plattegrond van de bebouwing rond 1920

1. Woning van Yke en Marie **Visser**. Kinderen: Jan, Age en Aagje. Zij visten later met visserijnummer **HL 5**.

2. Woning Johannes **Vogelzang** (1864-1924) en Marijke Vogelzang-de Vries (1868-1953); Kinderen: Akke, Harmen, Fimme, Auke, Frank, Catrinus, Cornelus, Jozef en Pieter. De familie Vogelzang was als enige familie te Laaksum katholiek. Johannes viste met de jol **HL 71** van 1901 tot 1922. Die jol ging daarna over naar Gellof.

3. Woning van Auke (1845-1926) en Froukje **Vogelzang** (1848-1921); Kinderen: Gelf, Hendrik (1887-1938), Johannes (1876-1921), Harmke en Willemke. Gellof had de jol **HL 71** van 1922 tot 1923. Hij verkocht de jol aan De Boer in Stavoren en viste daarna met de jol **HL 9** die hij in 1947 verkocht aan C. Stants (recreatie).

4. Woning van Wigle en Anna **Visser.** Kinderen: Sietze, Jan, Grietje, Trijntje. Wigle Visser (1884-1978) woonde in zijn ouderlijk huis (uit 1850) en viste met de **HL 16**.

5. Boerderij van Douwe en Siementje **de Vries.** Kinderen: Hains, Popke en Hinke.

6. Woning uit 1874 van Jan Wybrens **de Vries** en Neeltje Reins Sijda. Kinderen: Tettje, Jies, Antje, Jacobje, Wybren, Reintje, Miek en Yke. (Jol **HL 66**).

8. Boerderij van Teake en Sybeltjes **de Vries**. Kinderen: Folkert, Andries en Rinske. De boerderij (veeschuur als 'komelkersspultsje') is eind jaren twintig gesloopt.

9. Woning van Otte en Tetje **Heyes**. Dit huisje is omstreeks 1973 gesloopt.

Laaksum, jaren twintig. De visser Otte Heyes voor z'n woning met zijn vrouw Tetje Wybrens Heyes-de Vries en haar zus Hielkje Wybrens de Vries. (Foto: Tresoar)

Laaksum, de woning van fam. De Vries. Vlnr.: Miek, Wybren, Antje (met de jonge Teake), Neeltje Sijda en Jan Wybrens de Vries (1874 – 1959). (Tresoar)

10. Woning van Anne en Geeske **Bakker**. Kinderen: Liesbeth en Sietze. (**HL 62**)

11. Woning van Wietze (1872-1947) en Martje **Boersma** (1873-1956). Kinderen: Sietze, Anne, Arjen, Jan, Age, Hendrik, Trijntje en Joltje. Zij visten met de **HL 53**.

12. Woning van Wabe en Akke **Visser**. Kinderen: Trijntje, Grietje, Pyke, Meint, Harmen, Popke, en Jantje. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zat de latere balletdanser en choreograaf Rudi van Dantzig als Amsterdams jongetje van elf, twaalf jaren in Laaksum om de hongerwinter 1944/45 te overleven. Hij was ondergebracht bij de familie Visser in de woning 16, waar zij naar toe waren verhuisd. In 1986 schreef Van Dantzig over die periode het boek 'Voor een verloren soldaat'. (Verfilmd te Laaksum in 1991)

13. Woning van Sietze en Baukje **Visser**. Kinderen: Janke en Baukje. Sietze verdronk in 1902 op de Zuiderzee. Vissers konden in de regel niet zwemmen. Met zwaar oliegoed aan, waren ze reddeloos verloren als ze overboord sloegen.

14. Woning van Anne Ymkes **Visser** en Geertje Visser. Kinderen: Ymke, Jelte, Kerst, Jan, Teatze, Afke, Geeske en Harmke. Zij visten met de jol **HL 75**. Ymke en Kerst hebben beide als vrijgezel nog jaren samengewoond. Ze stonden bekend om hun extreme zuinigheid. Ymke liep bijvoorbeeld altijd door de berm naar de kerk in Warns om zo z'n klompen minder te verslijten. Jan Visser heeft later als rechercheur deel uitgemaakt van de lijfwachtbrigade van het Koninklijk Huis.

Laaksum, 1935. Voormalige bewoners van het huidige pand Laaksum 10 aan het netten boeten: Kerst Visser, Ymke Visser, Anne Ymkes Visser, Jelte Visser en het jongetje Auke v.d. Veen. De familie Visser had de jol HL 75. (Foto: collectie R. Guys, Laaksum)

Laaksum, 1993. Ymke Visser en Kerst Visser, die gewend waren door de bermen te lopen om hun klompen niet op het wegdek te slijten, met Gerrit Molendijk op de dijk. De woning is Laaksum nr. 15.(Foto: Tresoar)

15. Woning van Jan **Visser**. Dit huisje is gebouwd in 1865, negen jaren na het overlijden van de pake van Jan: Ymke Wigles (Laaksum 1807-1856).

16. Woning van Popke en Griet **Visser**.

17. **W**oning van Harmen en Trijntje **Visser**.

Tenslotte was er naast het pad naar de haven een arbeidershuisje waar af en toe een boerenknecht woonde die werkte op de boerderij van Douwe de Vries, aan de overkant van de weg.
(Bronnen: Menno Peereboom, Rudolf Guys, Arie Boersma, Jan de Vries en Tresoar)

De nieuwe bewoners van Laaksum waren van beroep vissers. Min of meer toevallig heetten ze ook bijna allemaal 'Visser'. Na ruim honderd jaar is er slechts één vissersduo in Laaksum overgebleven: Jan en Joop de Vries met de **HL 6.** Diverse woninkjes zijn bewaard gebleven en zijn in de loop der jaren wat aangepast aan de moderne wensen op woongebied. De woningen van Anne Bakker en Wietze Boersma (10 en 11) lagen bijna tegen elkaar aan en zijn later samengetrokken. Anne Bakker viste jarenlang met Sietze Boersma, de vader van Wietze, in de jaren 1901 tot 1916 met de jol HL 62, die in 1901 bij Roosjen in Stavoren is gebouwd. Op dit moment wordt deze woning bewoond door Joop de Vries.

Laaksum, 1915. De familie Wietze Sietzes Boersma. Wietze (1872-1947) viste met de jol HL 53. Zijn vader Sietse Wietzes Boersma (1841 – 1916) viste met Anne Bakker van 1901 – 1916 met de jol HL 62.

Laaksum, 1949. De woning van de familie Boersma, waarbij te zien is hoe dicht 10 en 11 bij elkaar stonden. De baby op de arm van haar moeder is Wallie Boersma, geboren op 28 februari 1949. (Foto's: Tresoar)

De reünie van (oud) Laaksumers en familieleden, die in 1990 in het cultureel van bijna tachtig mensen.

Stavoren, 1990. (Oud)Laaksumers tijdens een reünie in cultureel centrum De Kaap aan de Voorstraat.

Age Visser
Annie Evers-Visser
Nieske Visser
Wybren de Vries
Woelders
Woelders
Anne van de Wal
Baukjen de Boer
Nellie de Boer-de Vries
Eppie de Boer
Yke de Vries
Aaltje de Vries-Schots
Ane Boersma
Ieke Boersma-van Dam
Ari Boersma
Tity Pereboom-van Slageren
Pieke Visser
Jannie Visser-Palthe
Harmen Visser
Jelle de Vries
Hendrik Boersma
Meint Visser Aad
Anja Visser Ria
Roelf Visser
Wigle Visser
Ype Albada
Tryntsje Albada-de Vries
Ruud Guys
Wietse Boersma
Mina Boersma-Keuning
Jan Stoffelsma
Pietje Boersma-Klijnstra
Jan Eekhof
Tryntsje Eekhof-Visser
Wim Kloppenburg
Joop de Vries

centrum De Kaap in Stavoren werd gehouden, leidde tot een samenkomst

Aukje Visser
Tsjesje Visser-van de Bank
Popke Visser
Annajoke Dijkstra
Antje Boersma-Albertsma
Sietze Boersma
His Boersma-van Dijk
Jantje Landman-de Vries
Marie Visser
Wimmie Wolthuis-Zwaan
Yke Visser
Coby Wynia-de Vries
Miek Visser-de Vries
Corrie Pot-de Vries
Reinskje Strikwerda-de Vries
Anneke Kramer-de Vries
Rinkje Visser-Boersma
Bra Heida-Boersma
Geartje Hiske Zoetendal-de Vries
Romke Boersma
Jan Boersma

Griet van Slageren-Visser
Willem Albada
Mae Albada-Guys
Geertje de Vries-van de Meer
Jan de Vries
Felie Visser-Woudstra
Akke Visser-van Zwol
Jaap Folkertsma
Hinke Folkertsma-Boersma
Sietse Boersma
Pietertje Visser-van Dijk
Tryntsje Albada-Visser
Johannes Albada
Griet de Vries-Visser
Jantsje Schaper-de Vries
Gerrit Wolthuis
Jochum de Vries
Jappie Schaper
Jan de Vries
Wietze Boersma
Janny Boersma-van de Bosch

Laaksum, Links Sietze Boersma (1897 – 1983) Hij heeft gevist met zijn zonen Wietze en Ane met de vissersschouw HL 8. Wigle Sietzes Visser (1884 – 1978) viste tot 1932 met de jol HL 16. Hier als oudere mannen bij de zoutkeet van Laaksum (Foto: Tresoar)

4. Staand want voor Laaksumer vissers

De Zuiderzeevisserij vanuit Friese havens kwam laat tot ontwikkeling en kenmerkte zich door kleinschaligheid. Niet alleen in aantal, maar ook in de grootte van de vissersschepen. De belangrijkste vissershavens langs de Friese kust waren De Lemmer, Laaksum (vanaf 1912), Stavoren, Molkwerum en Hindeloopen. De lucratieve vangst van ansjovis met staande netten vond vooral plaats in het zuidelijk deel van het Friese Bekken. De vissers in Hindeloopen gebruikten rond 1900 tijdens de hoogtijdagen van de Zuiderzeevisserij boatsjes, kleine visaakjes en Staverse jollen. Allemaal scheepjes van ruim 6 meter lengte en kleiner. In Stavoren voeren de vissers met Staverse jollen, die toen nog gewoon 'vissersjollen' heetten. Ook allemaal scheepjes van rond de 6 meter lengte. In de gemeente Hemelum-Oldephaert en Noordwolde (HON) met de haventjes Molkwerum en Laaksum voeren de vissers met vissersjollen, boatsjes en schouwen, zoals in Hindeloopen. Alleen in De Lemmer werden grote schepen gebruikt. Botters en aken (tussen de 10 en 14 meter lengte) met daarnaast wat kleiner varend spul. Ook voeren er vanuit De Lemmer veel meer vissers dan vanuit de andere Friese haventjes. Overigens waren Lemster hangbazen ook eigenaar van de zouterijen en hangen in de haventjes Laaksum, Stavoren en Hindeloopen. De vissers uit die plaatsen vingen vis die uiteindelijk als Lemster vis werd verhandeld.

Hindeloopen

Hindeloopen, begin 1900. (Foto: Rollema, collectie: Museum Hindeloopen)

Hindeloopen was een vissershaven voor kleinere schepen: boatsjes en een schouwtje (beide links met sprietzeil) en de iets grotere vissersjollen. De haven van Hindeloopen was begin 1900 door verzanding zo ondiep geworden, dat met oostenwind zelfs de vissersjollen die slechts 70 cm. diepgang hebben, niet meer

binnen konden lopen. Met de schep werd dan door mannen in het water een geul uitgegraven. Normaal was de diepte overigens ook niet meer dan een meter, zodat de inwoners van Hylpen er hoogstens
'staande konden verzuipen'. Eén zouterij van Hylpen was van de Lemster hangbaas Johannes Sterk, bij de andere zouterij was Poppe de Rook uit De Lemmer de baas.

Hindeloopen, 1904. Haven met Staverse jollen en een enkel boatsje. (Foto: Tresoar)

Laaksum en Molkwerum

Laaksum, 1933. Haven met jollen en een paar vletjes, een jaar na de afsluiting. (Foto: Fen Fryske Groun)

Het vluchthaventje van Laaksum, dat voor de Laaksumer vissers dè haven was, had ernstig te leiden onder de voortdurende verzanding. Er was bij de aanleg van de haven een 300 meter lange vaargeul gebaggerd van anderhalve meter diep, maar reeds na twee jaren konden de vissers bij eb slechts met moeite hun haventje bereiken. Ook in Laaksum lagen daarom vooral kleine, ondiepe scheepjes als vissersjollen, aakjes en vletten. Reeds in 1912 was er naast de haven een plek gereserveerd voor een hang. Eerst stond er echter een houten keet en pas in 1925 werd de witte kalkstenen hang en zouterij gebouwd die we nu nog kennen. Die was eigendom van de firma P. de Rook uit De Lemmer. De in Laaksum gerookte haring werd als 'Lemster Bokken' naar Duitsland geëxporteerd. De gezouten en in ankers (tonnen) verpakte ansjovis ging via Stavoren met de trein naar Amsterdam.
Het haventje van **Molkwerum** bestond uit niet meer dan een strekdam met een steiger bij de spuisluis. Onder normale omstandigheden en wind uit zuidelijke of oostelijke richtingen lagen de vissersscheepjes redelijk beschut achter deze dam. Bij hardere wind uit westelijke richtingen was dat anders. Dan werden ze door het sluisje naar binnen gehaald en lagen de vissersschepen in de dijkvaart om geen schade op te lopen. De vissers van Molkwerum verkochten hun vangsten in Stavoren, waar vanaf 1912 de Lemster firma De Jager eigenaar van de Hang was.

Molkwerum, direct buiten de sluis, aan de steiger langs de strekdam. (Foto: collectie Jan Visser, Stavoren)

Stavoren

De haven van Stavoren was in 1886 sterk vergroot en verbeterd voor de veerboten die treinpassagiers van het grote, nieuwe station overbrachten naar het station van Enkhuizen. Naast de vissershaven stond op de dijk een grote hang die in 1912 overgenomen werd door hangbaas De Jager uit De Lemmer. De zoutkeet binnen de sluis was van Siete Kuperus. De Staverse vissers visten tot de Eerste Wereldoorlog

alleen met vissers jollen, die aanvankelijk alleen in Stavoren werden gebouwd bij Roosjen, maar vanaf 1896 ook in Gaastmeer, bij Wildschut.

Stavoren, begin 1900. Vissersjollen in de haven. In Stavoren kwamen ook regelmatig vissers uit H.O.N., dus uit Molkwerum en Laaksum, die het visserijteken HL moesten voeren. (Foto: Jan Visser)

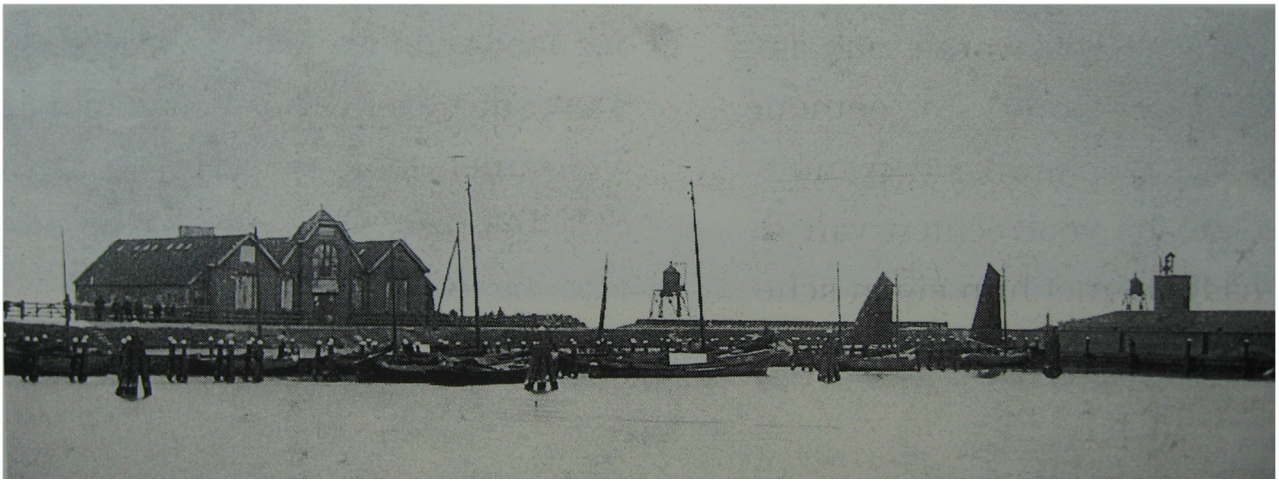

Stavoren in de jaren dertig, met op de dijk naast de vissershaven de Hang, die in 1938 is afgebroken.

In 1904 werd in Stavoren op de dijk aan de vissershaven 'de Hang' gebouwd. Een bedrijf voor de visverwerking: het roken van haring, gehangen aan speten en het zouten van ansjovis. Zeven mensen waren in vaste dienst en tijdens het visseizoen kwamen tientallen vrouwen en mannen, maar ook kinderen, helpen bij het doppen, schoonspoelen, zouten en inpakken van de ansjovis en het haringspeten. De hang was een initiatief van de Staverse Vissersbond die in 1900 was opgericht. De door deze Vissersbond opgerichte 'Friese Coöperatieve Vishandel' ging de rokerij exploiteren. De resultaten vielen echter tegen. In 1908 werd de Hang verhuurd aan de firma Lichtendal uit Harlingen en in 1912 verkocht aan de firma De Jager uit De Lemmer. Die firma zette de exploitatie voort tot 1932, het jaar dat de Zuiderzee

werd afgesloten en de vangst van haring en ansjovis voorbij was. De Lemster hangbazen en vishandelaren hadden tot 1932 de gehele Friese handel in bokking en ansjovis in handen. Veel vissers uit Laaksum leverden hun vangsten af bij de hang in Stavoren.

Stavoren, 1938. De oude hang aan de haven is zojuist afgebroken. (Foto: Tresoar)

Lemmer

De Lemmer, 1911. De Lemsters visten met grote visaken en enkele botters. De vletten werden gebruikt voor het vervoer, het schieten en het halen van de beug, het geheel van staande netten.

Lemster vissers die met staand want visten, namen met hun aken grote vletten mee met 'de beug'. Die werd vanuit de vlet geschoten en gehaald. De vletten waren zo groot en door de netten zo zwaar, dat het voor de schipper op de aak wel eens moeilijk werd de vlet onder ongunstige omstandigheden terug naar De Lemmer te slepen. Op de foto aken met vooraan een vlet met in de netten de ansjovis die nog geplukt moet worden op de kade van de vissershaven.

De omvang van de vissersvloten van Stavoren, Molkwerum en Laaksum was door de jaren heen sterk afhankelijk van de winsten die met de visserij te behalen waren.

Jaar	**Stavoren**	**Molkwerum**	**Laaksum**	**Hem.Oldephaert**
			Molkwar en Laaksum samen	
1800	12			
1850	12			
1880	12			
1900	69	28		
1903	80			
1905	60			84
1911	60			81
1920	34	19	32	51
1930	30			42
1936	15	1	14	15
1939	14		10	10

(Bron: Ypma, 1962, p. 206, 207)

De vissers in Laaksum behoorden evenals hun collega's uit Hindeloopen, Molkwerum en Stavoren tot de kleine seizoensvissers. Ze waren begonnen te vissen, toen dat economisch lucratief werd door de beschikbaarheid van het machinaal gebreide staande want. Ze hadden uit zichzelf geen kapitaal, ze visten daarom met kleine boten. Het waren min of meer seizoensvissers, want ze waren vooral in het warme jaargetijde als visser actief. Eerst kwam in het vroege voorjaar de haringvangst en dan tot de zomer de vangst van ansjovis, als die wilde komen. Tot de herfst kon er nog bot, aal en spiering gevangen worden. In die periode moesten ze proberen genoeg te verdienen om de winter door te komen. In het

najaar werden de vissersjollen op land getrokken. Vooral om ze te beschermen tegen de golfslag in de haven tijdens de herfststormen, maar natuurlijk ook voor het onderhoud aan de schepen. Tijdens de winter werd er nog wat spiering gevangen en er kon gejaagd worden, maar het was voor de vissers noodzakelijk tijdig een wintervoorraad aan te leggen, anders was er 's winters niets meer te eten.
De beroepsvissers uit Urk en Volendam visten in beginsel het hele jaar door, zo lang er te varen was. Zij waren ook niet gebonden aan de perioden dat er gevist kon worden op haring en ansjovis. Zij vingen alle soorten vis. Zomer en winter waren zij visser, terwijl de vissers in Laaksum en omstreken in slechte seizoenen graag wat bijverdienden met werk op het land, bij de boer.

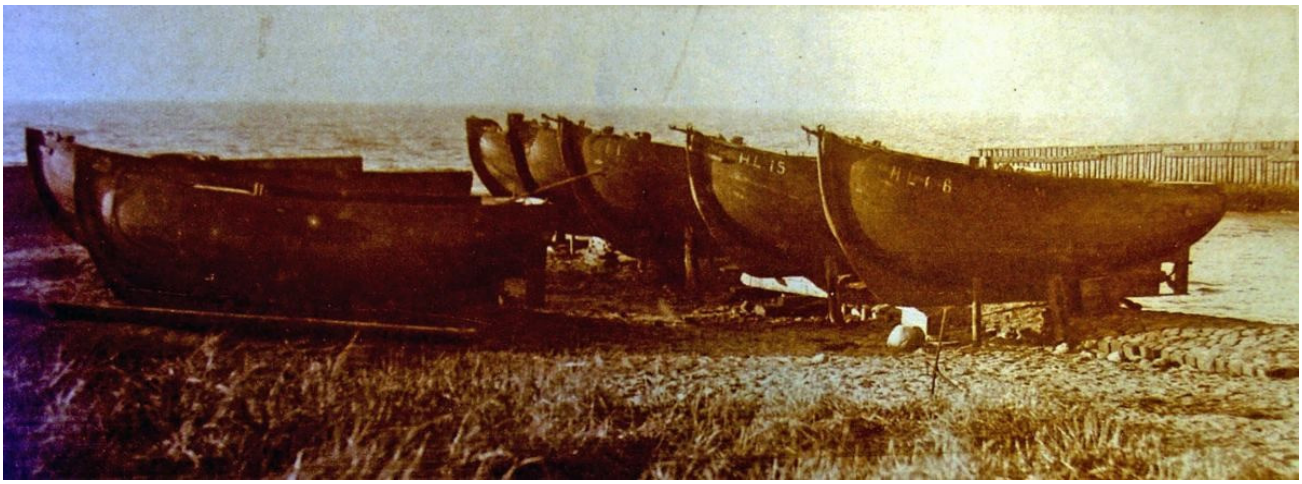

Laaksum, 1933. De jollen zijn voor de winter op de kant gezet. In de jaren twintig zijn veel jollen voorzien van een hulpmotor, wat bij de HL 16 van Wigle Visser goed te zien is. (Foto: FFG)

In Gaasterland waren in 1905 langs de kust 29 vissersscheepjes geregistreerd met 45 man die als visser actief waren op de Zuiderzee. Van die 45 vissers werden er slechts vier beschouwd als serieuze vissers. De andere 41 mannen waren lieden van allerlei soort, die in de ansjovistijd met een kleine beug wat probeerden bij te verdienen. Het waren gelegenheidsvissers. Als het goed ging met de visserij gingen ze de zee op om te vissen. Ging dat slecht, dan deden ze wat anders. Dan werkten ze op het land of in de bossen. Of bij het onderhoud van de dijken en de zeewering. Of aan boord van de Noordzeevissers van Vlaardingen. Vergeleken met die vissers, waren de Laaksumers serieus met hun eigen visserij bezig.

Die machinaal gebreide katoenen netten waren te koop vanaf 1883. Het basismateriaal, de galen, werd gemaakt in Apeldoorn, bij de Machinale Nettenfabriek Von Zeppelin. De Lemster handelaar Jan Pen slaagde erin het alleenrecht te krijgen om deze netten aan Zuiderzeevissers te verkopen. Hij was de zwager van Poppe de Rook, een grote hangbaas en vishandelaar in De Lemmer. Poppe de Rook zag de mogelijkheden van het gebruik van het nieuwe want. Hij experimenteerde ermee op Urk, waar hij een zouterij had en bij De Lemmer, waar zijn rokerij stond. De inwoners van De Lemmer

nodigde hij uit met deze netten te gaan vissen. Jan Pen leverde de netten. Die hoefden pas betaald te worden als deze nieuwe vissers winst maakten met de visserij. Een groot schip was ook geen probleem, dat werd gefinancierd door de hangbaas. In De Lemmer kwam dankzij dit ondernemerschap en het beschikbare kapitaal in korte tijd een grote vloot vissersschepen (Lemster aken en botters) op het water. De Lemmer werd de grootste vissershaven van Friesland, terwijl het havenplaatsje tot die tijd geen enkele traditie had als vissershaven. In Laaksum bestond de mogelijkheid van netten en schepen op de pof natuurlijk niet. De mensen in Warns en omstreken die in de tachtiger jaren ook wel eens wilden beginnen met die nieuwe visserij op de Zuiderzee, die begonnen daarom klein. Met een paar netjes en een kleine boot. De grote Lemster hangbazen als De Rook, Scheffer, Blauw, Sterk en De Jager zorgden er wel voor, dat de vissers langs de Friese zuidkust hun vis kwijt konden. Zij bezaten niet alleen de rokerijen en de zouterijen, ze waren ook vishandelaar. De haring die in Laaksum, Stavoren, Molkwerum en Hindeloopen werd gevangen, werd uiteindelijk als 'Lemster bokking' door deze ondernemers verhandeld. Overigens heeft Jan Pen zijn monopolie bij de verkoop van netten natuurlijk niet kunnen volhouden. Er kwamen meer fabrikanten die adverteerden met deze netten. De vissers in de Zuidwesthoek konden na enige jaren voor netten ook in Sneek terecht, bij de firma Lankhorst.

De beroepsvissers uit Urk en Volendam visten met de kuil, een zakvormig net dat ze met een botter door de zee sleepten. Daarvoor moest het dus wel waaien, anders lukte het niet. Het machinale want uit Apeldoorn was in die zin een innovatie. Het was licht en dus gemakkelijk te hanteren en kon gebruikt worden in ondiep water vanuit een klein schip. Op de Noordzee gebruikten de haringvissers al jaren drijfnetten die als gordijnen verticaal in zee dreven. Zware, dure netten van hennep voor diep water. De katoenen netjes uit Apeldoorn waren relatief goedkoop en gemakkelijk te hanteren, maar ze waren wel kwetsbaar. Schade aan de netten kon de winst van een seizoen lang vissen teniet doen. Er moest dus voorzichtig mee worden omgesprongen.

Hoe ging de visserij met staand want in z'n werk?

De machinale nettenfabriek Von Zeppelin beperkte zich tot het maken van de 'galen'. Van dit basismateriaal moest nog een net worden gemaakt dat de vissers konden gebruiken. In de 'nettenbaan' van Jan Pen, in De Lemmer, werden de netten voor Zuiderzeevissers pasklaar gemaakt, maar na verloop van tijd konden vissers dat ook wel zelf. Om een 'beug' te maken, werden vier of vijf stroken net aan elkaar verbonden tot een 'reep' en vervolgens werd er een samenstel van repen gemaakt tot de visser een net had van de lengte die hij zich had voorgesteld. Tussen iedere reep kwam een verankering en een drijfboei, een joon met een vlaggetje. Iedere reep werd aan de bovenzijde gesimd met kurken en aan de onderzijde met lood. Aan de uiteinden werd een stok aangebracht om de reep gespreid te houden. Een beug bestond uiteindelijk uit een beginanker met boei gevolgd door vier of vijf netten, waarna weer een anker met boei en weer een reep van vier netten enzovoort tot de eindboei.

Op de Noordzee werden al veel langer zware drijfnetten van hennep gebruikt die als gordijnen verticaal in de zee hingen. Er is daarom wel eens gesteld dat het 'nieuwe' staande want van Poppe de Rook en Jan Pen helemaal niet nieuw was. Dat lijkt me echter geen recht doen aan deze Lemster ondernemers. Nieuw was de lichte uitvoering van dit staande net en nieuw was ook, dat hun net gebruikt kon worden op de ondiepe Zuiderzee. Anders dan de Noordzeenetten van de haringvissers zweefden de Zuiderzeenetten niet op een bepaalde hoogte in het water. Ze lagen met de loodsim gewoon op de bodem, terwijl de kurkensim ervoor zorgde dat het net verticaal bleef staan. Een visser die zijn beug ging uitzetten, ging 'schieten', haalde eerst zijn netten van de kant in de jol. Dat was een secuur werkje, want tijdens het schieten kon je niet hebben dat de netten bleven haken, gedraaid over boord gingen of dat de ankers of stokken niet goed meekwamen. De beug moest keurig geordend opgeschoten worden in de kuip van de jol met de kurken achter bij de schipper en de ondersim voor, bij de knecht. De stokken, boeien en ankers kregen hun plek zodanig, dat iedere reep vrij geschoten kon worden. Tijdens het schieten van de beug stuurde de schipper de jol en zorgde hij tegelijkertijd voor het overboord zetten van de kurklijn.

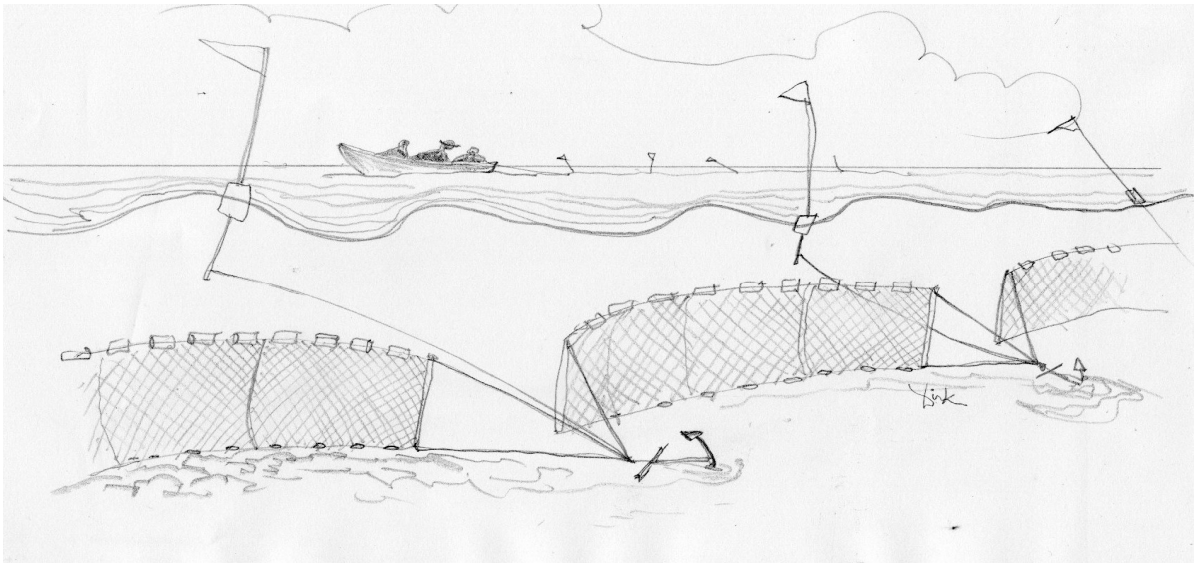

De beug, het geheel van staande netten, bestaat uit groepjes van vier aan elkaar bevestigde netten. Zo'n groepje van vier werd een reep genoemd. Iedere reep werd verankerd en boven het anker dreef een boei met een vlaggetje. De netten bleven verticaal staan door lood onder en kurk boven. De beug werd geschoten vanuit een jol, waarbij van tevoren de netten zorgvuldig opgeschoten waren, zodat de beug zonder problemen met stokken en ankers over boord kon. Het halen van de beug was zwaarder werk, zeker als er een goede vangst in zat. Ook zaten de ankers vaak stevig in de bodem en kostte het moeite deze te lichten.

Het staande want werd altijd haaks op de stroom geschoten, dus meestal haaks op de kust. Tijdens het schieten voer de jol verder, maar niet te snel, want dan konden de vissers de beug niet netjes overboord krijgen en ook niet te langzaam, want dan kwamen de repen niet strak genoeg te staan en konden te veel vissen het net ontwijken.

Laaksum, 1927. In de HL 62 staat Henrik Pot bij de (loden) ondersim en schipper Anne Bakker bij de bovensim, de kurken, van het ansjovisnet. Het jolletje (van 5.70 meter) ligt achter de mast tot aan het boord vol met de beug. Als de netten na het halen van de beug vol vis zitten, steken ze boven de boorden uit. (Foto: Tresoar)

Op de Zuiderzee bij het Vrouwenzand waren niet alleen vissers uit Laaksum actief. Zeker als het een goed jaar was en ook de ansjovis zin had om de Zuiderzee te bezoeken, waren er op de hele Zuiderzee veel vissers. Soms wel enige duizenden, waaronder gelegenheidsvissers, die alleen de zee op gingen als duidelijk werd dat er voldoende te vangen was. Als iedereen zijn beug zomaar ergens uitzette, was de kans natuurlijk heel reëel dat vissers in elkaars viswater terecht kwamen. Zij moesten bij het schieten van hun beug terdege rekening houden met de beugen van andere vissers. Als de vissers de volgende dag hun beug weer kwamen halen, moesten ze deze terug kunnen vinden tussen al die andere boeien van andere vissers. Iedere visser gebruikte daarom eigen vlaggetjes op de boeien om zijn beug herkenbaar te maken. Bij het terugvinden van de beug was het natuurlijk belangrijk zo nauwkeurig mogelijk te weten waar die was achtergelaten. Bij het schieten van de beug werd de locatie daarom vastgelegd met peilingen. De schipper zocht vanaf het water bepaalde merktekens, 'merken', zoals de hoogte van het Rode klif, de kerktoren van Bakhuizen of van Warns, de havenhoofden van Stavoren of het dak van de boerderij van Laaksum. Bij helder zicht kon hij een kruispeiling maken van twee verschillende merken, wat het eenvoudiger maakte om zijn netten terug te vinden. Ook namen de vissers veel bodempeilingen. Ze wisten na verloop van jaren precies hoe de bodem van de Zuiderzee waar zij visten eruit zag. Hoe diep het er was en van welke samenstelling de grond was. De journalist Bas Sleeuwenhoek (2006) merkte dat in zijn gesprek met Wietze Boersma (1921 – 2002) uit Laaksum In de tijd van de Zuiderzee waren de geulen en ondiepten bij het Vrouwenzand voortdurend in beweging door de golven en de getijdenstroming. "Zandbanken konden afkalven en groeien, kleine geulen konden dichtslibben en op een andere plek ontstaan. Die dieptes en ondieptes hadden namen nodig en het waren meestal de vissers die ze verzonnen. Buiten Laaksum ligt een kleine zandrichel die alle vissers kenden als de Sjoukerug. Sjouke was een boer die rond 1900 in Warns leefde. Deze Sjouke, beter bekend als Sjouke Bot, ondernam wel eens een poging om met een Staverse jol op bot te vissen. Door gebrek aan stuurmanskunst raakte hij telkens vast op de zandrichel. De vissers zeiden dan niet zonder leedvermaak: 'Sjouke is 'm weer op de rug gesprongen.' Zo ontstond de naam Sjoukerug. (…) Wietze vertelde over de Halve Maan, een zandrug bij Laaksum in de vorm van een halve cirkel, en over Jeltsje Droech (Jeltje Droog), een zandplaat bij Staveren die vernoemd zou zijn naar een Jeltsje die achter de dijk woonde. De kennis van Wietze strekte zich verder uit. Omdat de meeste vis op zachte voedselrijke gronden leeft, moest hij alles weten van de samenstelling en de diepte van de bodem. Daarvoor gebruikte hij een peilstok van 6 meter. Als de punt de bodem raakte, voelde Wietze aan de weerstand wat voor grond eronder zat. Na jarenlange 'wandelingen' door het onderwaterlandschap was Wietze zo bedreven in het peilen, dat hij op de tast negen bodemsoorten kon onderscheiden: zacht zand, grof zand, geel zand, fijn zand, veen, harde modder, zachte modder, keileem en steengrond. 'Als ik de zee zie, dan zie ik de gronden', zei Wietze en hij beschreef uit het hoofd de 25 kilometer lange bodem tussen Staveren en Enkhuizen." (Sleeuwenhoek,
2006, p. 18 e.v.)

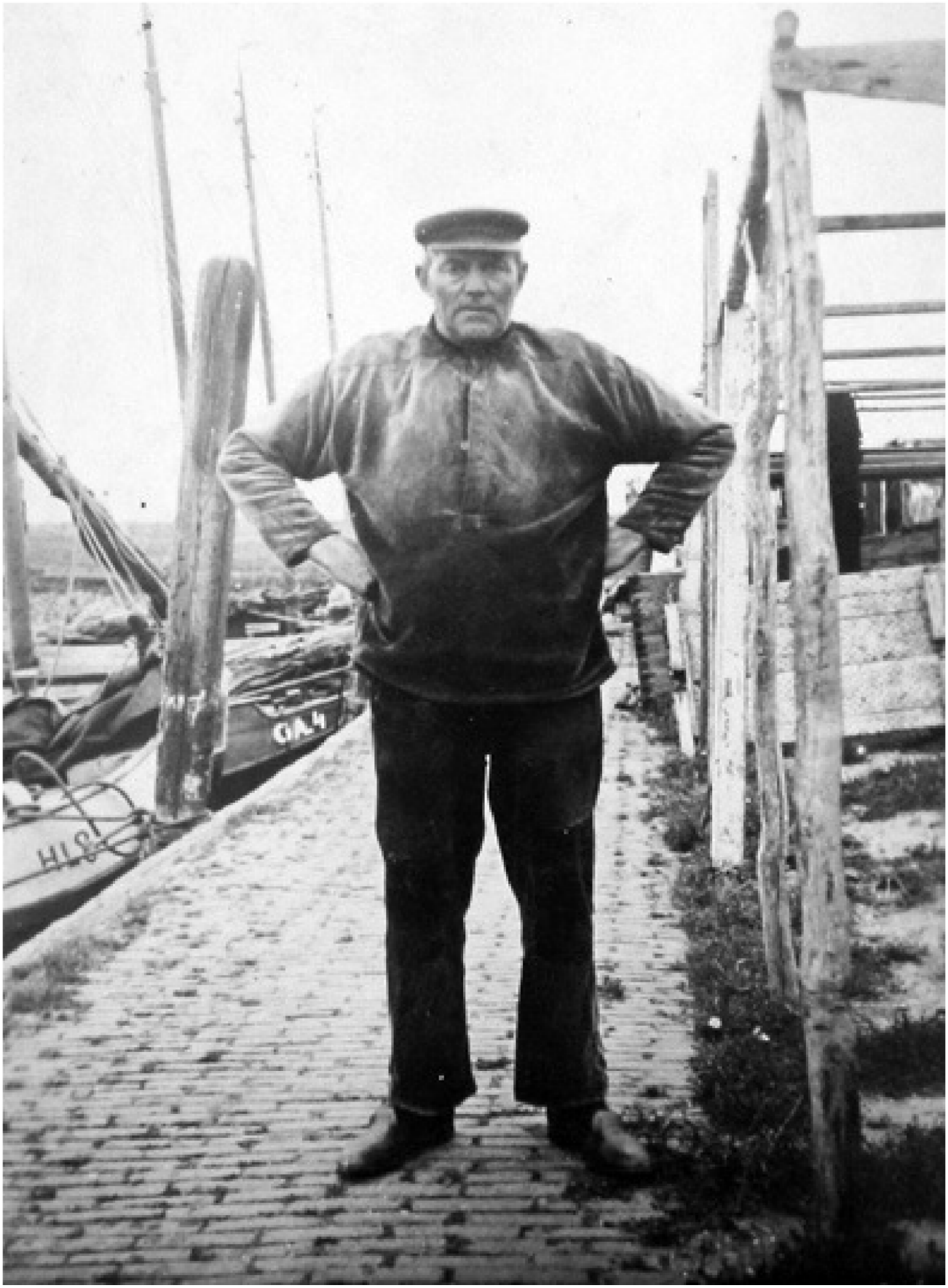

Laaksum, ca. 1940. Wietze Boersma bij zijn schouw HL 53. Wietze overleed in 1947. (Foto: Tresoar)

Het 'halen' van de beug was natuurlijk spannender dan het schieten ervan. Bij het halen moest blijken of er ook wat gevangen was. De schipper voer met zijn jol naar de plek waar hij de beug onder water had achtergelaten en dan kon het werk beginnen. Iedere reep lag verankerd aan de zeebodem. Eerst moest dus het beginanker gelicht worden. Bij de begin- of de eindboei van de beug werd de boei binnengehaald, waarna de jol boven het anker wordt getrokken. Zo'n anker kon behoorlijk vastzitten. Als er golven stonden, werd de ankerlijn strak om een bolder geslagen als de kop van de jol in een golfdal dook, zodat de jol het anker uit de grond trok als het schip met de komende golf mee omhoog ging. Bij rustig, windstil weer was het moeilijker. Dan kon de schipper geen gebruik maken van de golven om de ankers te lichten. Dan was het trekken geblazen en kon geprobeerd worden over het anker heen te varen om het los te wippen. Bij het halen stond de knecht voor, naast de mast. Hij haalde de loodlijn binnen. De schipper hield het roer en pakte de kurklijn. Iedere keer als de jol met de kop in het water dook, greep de knecht de loodlijn vanonder het water en trok de reep verder naar binnen. Als een reep helemaal binnen was, lag de jol achter het tweede anker en begon het werk opnieuw. Als door al het zilver gespartel in het net duidelijk werd dat het een goede vangst was, werd het werk voor de mannen lichter. Een goede vangst motiveerde om stug door te gaan met halen. Bij een slechte vangst merkten de mannen vooral hoe zwaar alles ging. Terug in de haven werd de vangst uit het net gehaald. De Zuiderzeeharing werd gerookt in een hang, terwijl de ansjovis gezouten werd in een zouterij. De netten werden schoon geklopt en gespoeld, waarna ze gedroogd of getaand en daarna gedroogd werden op de droogstokken aan de haven.

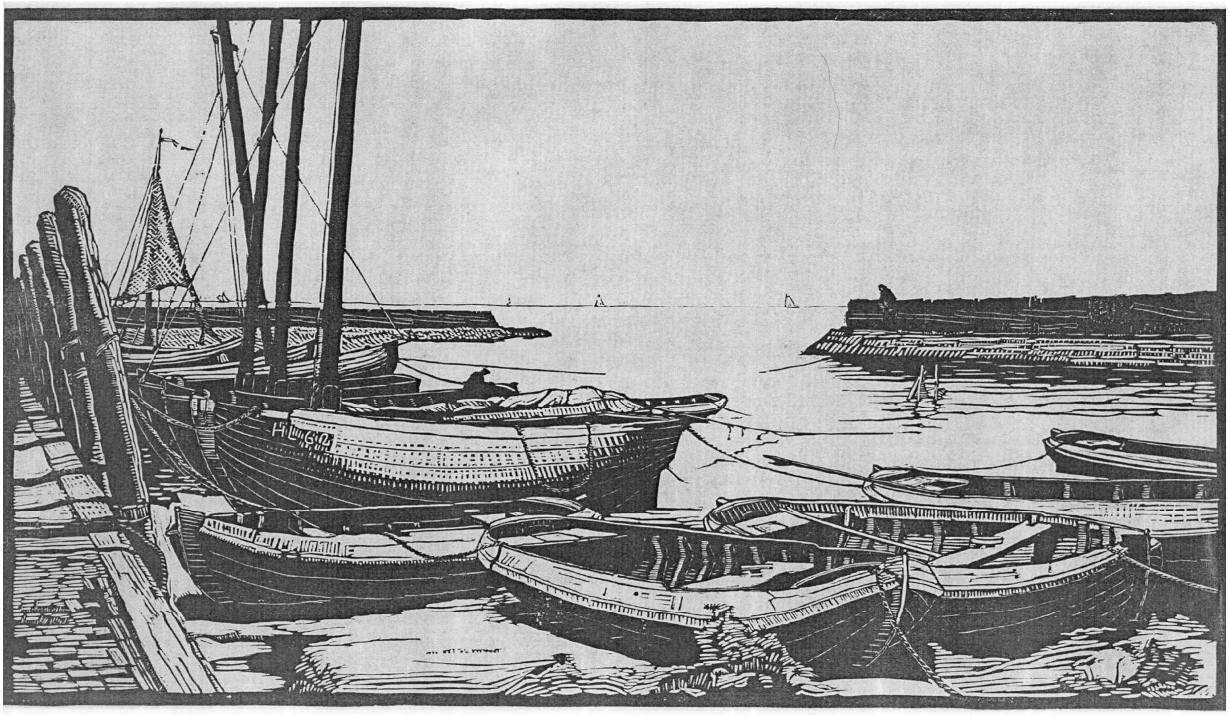

Laaksum, 1926. Houtsnede gemaakt van een tekening door W.J. Dijk. (Fries Scheepvaart Museum, Sneek)

Laaksum, haven rond 1930. (Foto: Tresoar)

Laaksum,1915. De hang is nog een houten gebouwtje met twee schuine kappen. Pas in 1925 verrees het gebouwtje van witte kalkzandsteen van de firma P. de Rook. (Foto: Tresoar)

Vissen in voor- en tegenspoed

De Zuiderzeevisserij kende altijd goede en minder goede visjaren. Met de komst van vele nieuwe vissers langs de oostwal van de Zuiderzee, die haring en ansjovis vingen met de nieuwe staande netten, was het aantal belanghebbenden sterk toegenomen. Het leek bovendien wel, alsof het vaker gebeurde dat er weinig haring en ansjovis werd gevangen. Na enkele zeer goede jaren aan het einde van de 19e eeuw was het aantal vissers nog eens flink toegenomen en toen kwam er een serie heel slechte jaren. Van 1903 tot 1913 vielen de vangsten ieder jaar opnieuw tegen. Diverse vissers hielden ermee op. De overblijvers raakten met elkaar in discussie. Hoe was het mogelijk dat de vis die altijd in het voorjaar kwam, nu jarenlang weg bleef? Door de nieuwe vissers die het staande want gebruikten, werd er vooral boos gekeken naar de traditionele vissers uit Urk en Volendam, die visten met de kuil. Met de kuil werd immers ook ondermaatse vis gevangen, waardoor de aanwas van nieuwe vis volgens de staandwantvissers onnodig sterk belemmerd werd. Het grote kuilnet dat door twee botters voort werd getrokken, noemden zij de moordkuil. Met dat net werd alle leven in de Zuiderzee vermoord. De kuilers op hun beurt vonden die verwijten maar onzin. Zij hadden generaties lang met de kuil op de Zuiderzee gevist en pas de laatste jaren, nu er allemaal nieuwe vissers kwamen opdagen die het water onbevaarbaar maakten met hun staande netjes, was er sprake van overbevissing. Dat lag dus duidelijk aan de nieuwkomers. De grote kuil die zij gebruikten was geen moordkuil, nee, het was een wonderkuil, want je kon er zonder probleem alle soorten vis mee vangen. Wel stelden de kuilers, dat ze veel last hadden van de nieuwe vissers die door hun staande netten het viswater van de kuilers ten zeerste beperkten. Omgekeerd klaagden de vissers met staand want, dat de kuilers wel eens beter mochten opletten, want ze voeren soms dwars door hun beug heen, waardoor ze grote schade leden. Tussen kuilers en staandwantvissers groeiden daarom de conflicten, waarbij het gebeurde dat die in een handgemeen op zee werden uitgevochten.
Vechten op zee leidde natuurlijk niet tot een oplossing van de problematiek. Er moest een redelijk overleg georganiseerd worden tussen de verschillende partijen. De mogelijkheid van overleg was er. In Amsterdam kwamen afgevaardigden van de vissersplaatsen die een eigen visserijvereniging hadden, regelmatig bij elkaar op bijeenkomsten van de in 1905 opgerichte *Vereniging tot bevordering der belangen van de Zuiderzeevisserij*. Deze overkoepelende organisatie werd bekender onder de naam *Zuiderzee Visscherij Belangen* (ZVB). Gedurende de periode 1903 tot 1912 waren de vangsten op de Zuiderzee beneden normaal, zeg maar gewoon slecht. Het was dus niet zo gek dat juist in die situatie een vereniging werd opgericht om de gezamenlijke belangen van de vissers op landelijk niveau te behartigen. Bij de oprichting waren er slechts twaalf leden. Twee jaren later was het ledental echter gegroeid tot 1100 man. Dit overleg onder Zuiderzeevissers voorzag blijkbaar in een behoefte. Het probleem van de geringe vangsten kwam vaak op de agenda. Hoe was overbevissing te voorkomen, zodat er geen periodes meer zouden zijn dat er veel te weinig gevangen werd? Er werd vergaderd in Amsterdam. Veelvuldig werd ook daar bepleit om de

kuilvisserij te verbieden. De belangen liepen echter te zeer uiteen. Twee grote vissershavens, Volendam en Urk, kenden immers een lange traditie van kuilvisserij met grote botters, schokkers en kwakken.

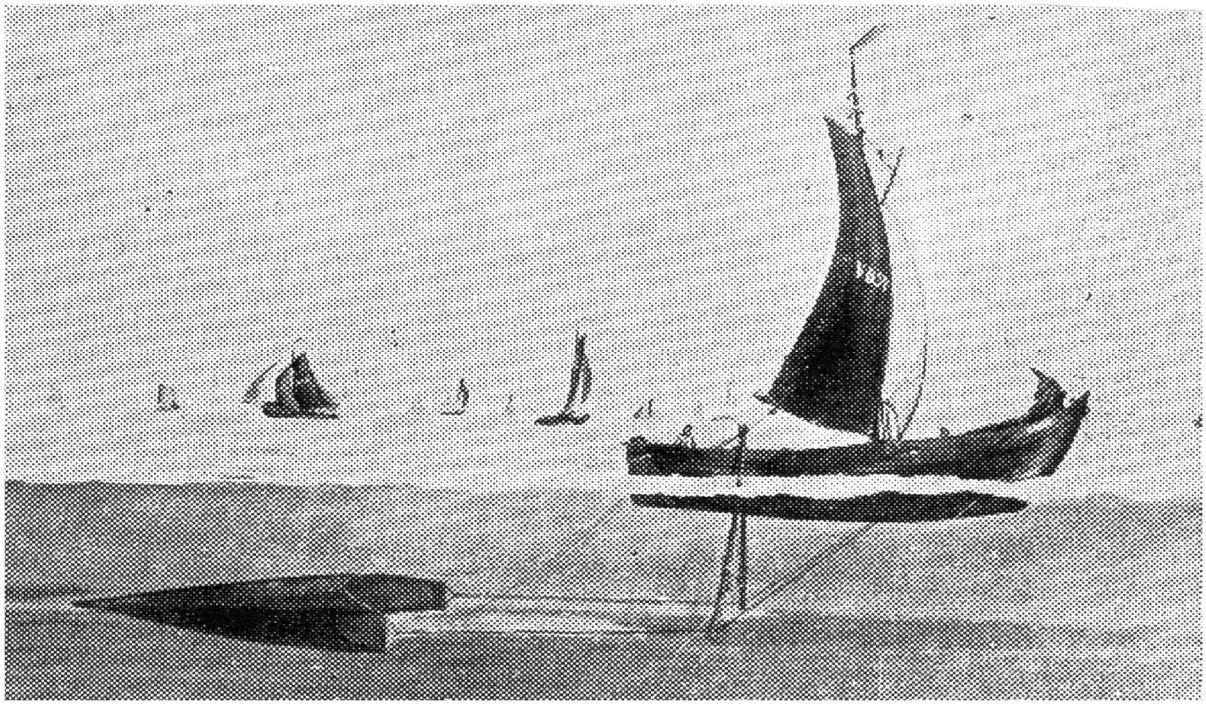

Volendammer kwak met kwakkuil. (Illustratie uit: Fred Thomas, 1930)

Tijdens de eerste vergadering van de ZVB in december 1905 meende een afgevaardigde, tevens secretaris van de Vereniging voor de Vishandel te Amsterdam, dat de vermindering van de visstand meer te wijten was aan de vermeerdering van het aantal vissers dan aan de wonderkuil die de Volendammers pleegden te gebruiken. De strijd tegen de wonderkuil werd volgens de spreker alleen gevoerd door vissers die zelf dit vistuig niet gebruikten. Hij bedoelde daarmee op de vele nieuwkomers op het viswater, vooral langs de kusten van het Friese bekken, die met kleine scheepjes en staande netten met veel succes op haring en ansjovis visten. Poppe de Rook, afgevaardigde van de Lemster vissers, sloot zich echter aan bij de vissers die riepen: 'Weg met de kuil'. Hij zag dat er vroeger druk op haring werd gevist in de Zuiderzee en de laatste jaren niet meer. De kuilvisserij had volgens hem miljoenen en miljoenen jonge haringen gedood. Met bot dreigde het dezelfde kant op te gaan. De grote meerderheid van de afgevaardigden was het met De Rook eens. De vergadering wilde zelfs een wettelijk verbod op het gebruik van de kuilnetten. Dat wettelijk verbod is er uiteindelijk toch niet gekomen. De minister besloot niet tot nieuwe wetgeving, maar beperkte zich iedere keer tot het nemen van een tijdelijke maatregel van bestuur. De discussie over de kuil herhaalde zich in latere jaren daardoor nog vele malen.
In 1906 werd op 26 november de eerste jaarvergadering gehouden in Krasnapolsky te Amsterdam. De afdeling De Lemmer stelde voor, dat de vereniging bij de

regering zou aandringen op een wettelijke regeling voor het gebruik van de staande ansjovisbeug. Een grote schuit, die met een vlet en 3 personen vist, zou niet meer dan zestig netten mogen uitzetten, terwijl een kleine schuit, waarmee 2 mannen zonder vlet visten, hoogstens veertig netten mocht uitzetten. De vereniging moest er bij de regering op aandringen dit nog hetzelfde jaar te regelen. Ook de afdeling Molkwerum wilde een beperking van het aantal ansjovisnetten. Zij stelde voor dat een jol niet meer dan 60 netten mocht voeren en dat de ansjovis verkocht werd per gewicht (en niet per aantal). In Stavoren werd op een bijeenkomst van de Vereniging in 1907 gepleit voor het invoeren van een kuilverbod.
"Dat moordtuig, waardoor miljarden visjes verdelgd worden".
Ondanks alle overleg waren het in december 1909 nog steeds slechte tijden voor de vissers. De afdeling Stavoren vroeg dat jaar tijdens de vergadering in Amsterdam of de regering geen controle kon uitoefenen op de ansjovis en haring. Daar was de heer De Rook uit Lemmer echter geen voorstander van. Dergelijke controles zou de Nederlandse vishandel volgens hem benadelen. De meeste ansjovis die in deze schrale jaren werd geëxporteerd naar het buitenland, was niet in Nederland gevangen, maar kwam uit Spanje. Aan die handel werd echter nog steeds veel verdiend. De rokerijen in De Lemmer kregen van de eigen vissers ook te weinig haring om naar behoefte Lemster bokking te kunnen leveren. Ook veel haring werd daarom gekocht in het buitenland en vervolgens in De Lemmer gerookt. Na de nodige discussie werd er een commissie ingesteld die een uitgewerkt voorstel zou maken dat aan de Regering zou worden aangeboden.
Diezelfde vergadering werd opgemerkt, dat het niet goed was, dat de gelegenheidsvissers geen invloed konden uitoefenen op de samenstelling van de Visserijraden. Anderen reageerden dat het toch niet aangaat om allerlei ambachtslieden die in goede tijden ook het viswater opgaan om bij te verdienen, evenveel stem in het kapittel te geven als de beroepsvissers.
In 1911 was bovendien per Koninklijk Besluit, dus van overheidswege, bepaald dat er de
Zuiderzeevisscherijraad werd opgericht, die gevestigd zou worden in Enkhuizen. Voor de Lemmer (en Kuinre, Blankenham, Blokzijl) werd T.Wouda uit De Lemmer benoemd als lid. Hij was al voorzitter van de plaatselijke Visserijvereniging. Voor Gaasterland, Laaksum, Warns, Stavoren, Molkwerum, Hindeloopen en Workum werd Klaas J.
Zeldenrust uit Molkwerum benoemd. Opmerkelijk was, dat de besprekingen in de Zuiderzeevisserijraad geheim moesten blijven. De afgevaardigden van de diverse regio's mochten ook geen verslag uitbrengen aan de mensen die zij vertegenwoordigden. De overheid verstrekte slechts een globaal verslag van de besproken punten om te voorkomen dat grote groepen vissers zouden protesteren en in actie zouden komen. Met dergelijk overleg tussen vissers uit alle Zuiderzeehavens werden de wildwest taferelen op het water in meer rationele en beleidsmatige banen geleid. De vissers waren tegen inpolderen van de zee, maar polderen aan de vergadertafel ging hen uiteindelijk redelijk goed af. De aanpak was de emoties te dempen en op basis van consensus een regeling af te spreken waarmee te leven viel.

Zo gingen de vissers de magere jaren door. En eindelijk, tegen de tijd dat niemand het meer verwachtte, waren die jaren voor de Zuiderzeevissers plotseling voorbij en kwamen de haringen en ansjovisjes weer terug alsof er niets gebeurd was.
Voor een invloedrijk en ontwikkeld man als Poppe de Rook die als gemeenteraadslid gewend was te vergaderen, was zo'n bijeenkomst van de 'Vereniging tot bevordering der belangen van de Zuiderzeevisserij' natuurlijk een routinezaak, maar veel afgevaardigden uit kleinere vissersplaatsen vonden de vergaderingen in Amsterdam toch een hele gebeurtenis. Zo was Klaas Jelles Zeldenrust uit Molkwerum eens samen met de welbespraakte, twintig jaar jongere Wigle Sietzes Visser uit Laaksum naar de vergadering.
Zij vertegenwoordigden de vissers van Hemelum-Oldephaert en Noordwolde (Molkwerum en Laaksum) en hadden voor deze gelegenheid hun beste pak aangetrokken. Het was immers een vergadering met 'pommeranten'.
Omdat het na de vergadering te laat was om nog thuis te kunnen komen, overnachtten ze in Krasnapolsky. Daar namen ze een kamer, waar ze het ene ledikant samen deelden. Na wat gepraat te hebben over de dag, zegt Wigle: "Nou Klaas, zullen we dan maar eens proberen te slapen?" Klaas: "Ja, laten we dat maar doen." Wigle keert zich in bed tot Klaas om hem welterusten te wensen en ziet tot zijn verbazing, dat die zijn stijve boord en front nog om heeft. "Jo had de board noch oan!" "Ja", zegt Klaas, "mar myn frou Sjoeke is der net. Dan kin ik de board net om krije. Derom hald ik it oan.". (Bron: www.mnopr.com)

Amsterdam, op het Damrak. Leden van de Visserijraad op weg naar Krasnapolsky. Links Klaas Zeldenrust uit Molkwerum en in het midden Wigle Visser uit Laaksum. (Foto: collectie Menno Peereboom)

Laaksum, 1915. Voordat in 1925 de kalkstenen hang van de fa. P. de Rook gereed kwam, stond op die plek de keet van deze foto, waar de ansjovis gezouten kon worden. Opmerkelijk is de ijzeren spekbak (schouw) die op de wal ligt. Dit is de HL 5 die in 1910 gebouwd is in Heeg, bij De Jong, als een van de eerste en weinige ijzeren schepen die daar gebouwd zijn. In 1925 werd deze schouw verkocht aan Steven Visser in De Lemmer, die het schip liet registreren als LE 84. Zo'n 10 jaren later is de schouw verkocht aan Meindert de Boer op Urk, die ermee viste onder nummer UK 205. (Foto: Tresoar)

Goede en slechte jaren voor de vissers hadden veel grotere gevolgen voor de gezinnen in Laaksum dan de voor- en tegenspoed die iedereen in onze tijd wel eens meemaakt. De vissers moesten in de zomer voldoende verdienen om met hun gezin de winter door te komen. Als er 's zomers nauwelijks verdiend werd, betekende dat armoede en dus honger lijden tijdens de winter. Een mogelijkheid om dan toch nog wat te eten te krijgen, was het ijsvissen (bij ijs) en de vangst van spiering en aal op andere wijze.
's Winters was er weliswaar geen haring en geen ansjovis te vangen, maar in de herfst was er wel bot, aal en spiering. Dat laatste visje kon het hele jaar door gevangen worden, ook als er ijs lag. De aal kon 's winters met een stalen kam uit de bodem gehaald worden. De paling kroop in de modder waar ze opgerold lag en met de elger (een stok met een stalen, gepunte kam) werd die aal in de kam boven water gehaald. In 1911 werd deze dieronvriendelijke methode bij wet verboden, maar het duurde nog even voordat de praktijk verleden tijd was. Ook bot kon met een spies in ondiep water van de bodem worden geprikt en ook die methode werd in 1911 verboden. De spiering kon echter met de hengel gevangen worden, met spieringnetjes en met geschakelde spieringnetten: spieringschakels. Die werden vanuit wakken onder het ijs uitgezet en waren effectief bij het vangen van deze vis. Een andere methode was spiering vangen met de gebbe of jouw, een groot, driehoekig schepnet, waarmee de spiering bij de oever uit het water werd geschept.

Laaksum, 1942. IJsvissen op het IJsselmeer voor Laaksum. Vlnr.: Age Boersma, Wytze Boersma, Wybren de Vries en Sietze Boersma. (Foto: collectie Mar en Klif) De netjes werden via lijnen aan lange latten onder het ijs geschoven, van wak naar wak, totdat een perkje uitgezet kon worden. (Foto's: Tresoar)

IJsvissen op het IJsselmeer bij Laaksum, winter 1942. Vlnr: Age Boersma, Sietze Boersma, Wybren de Vries en gehurkt Wietze Boersma, tijdens het ijsvissen.

5. Eerst vissersjollen, daarna spekbakken

Laaksum stond bekend om zijn Staverse jollen. Dat had Laaksum te danken aan de journalist Fred Thomas, die reeds als jongeman in z'n vrije tijd met een vissersjol uit Laaksum over de Zuiderzee voer. In werkelijkheid lagen er niet alleen maar jollen in Laaksum, maar ook Friese boatsjes en visaakjes. Maar die lagen overal in Friesland, dus de jollen vielen op. De vissersjollen uit Stavoren werden gemaakt vanaf ongeveer het jaar 1859. Toen werd er in het Jaarverslag van de gemeente Stavoren tenminste vermeld dat de vangst van paling werd gedaan 'met zeesloepen of z.g. jollen.' Die werden waarschijnlijk gebouwd bij werfbaas Jan Wijbrands, van de scheepswerf binnen de sluis. Die werf werd in 1860 overgenomen door Douwe Roosjen uit Hindeloopen, die van de werf van Yntje Wijbrands uit Hindeloopen kwam en Gerben Strikwerda van die werf meenam als scheepstimmerknecht. Naast alle normale werkzaamheden van een scheepswerf voor houten werkschepen, bouwden zij tussen 1860 en 1883 een tiental vissersjollen voor de aalvissers in Stavoren.

Stavoren, 1903. De jollenwerf van Douwe Roosjen, waar ook vele jollen zijn gebouwd voor Laaksumer vissers.

Toen er vanaf 1883 veel nieuwe vissers de zee op gingen om met staand want haring en ansjovis te vangen, merkten ze dat deze vissersjollen uit Stavoren heel geschikte scheepjes waren voor dat werk. De jollen waren gladboordig. Ze hadden een kiel en geen zwaarden. De boorden bogen in de zijkanten zelfs naar binnen, als het boeisel van de traditionele platbodems. Met zo'n scheepje konden de vissers de staande netjes uit zee halen en zwaar van de vangst binnen boord trekken, zonder de netten te beschadigen. De netten bleven nergens achter haken.

Voor vissers die met een klein zeilschip de zee op gingen, bleken deze jollen ideale scheepjes te zijn. Vanaf 1883 kreeg werfbaas Roosjen daarom vele nieuwe klanten die allemaal een vissersjol lieten bouwen. Rond het jaar 1900 werden er meer dan 150 vissersjollen in gebruik bij vissers in Stavoren en Hemelumer Oldephaert. Bijna al deze jollen waren op dat moment gebouwd bij Roosjen in Stavoren.

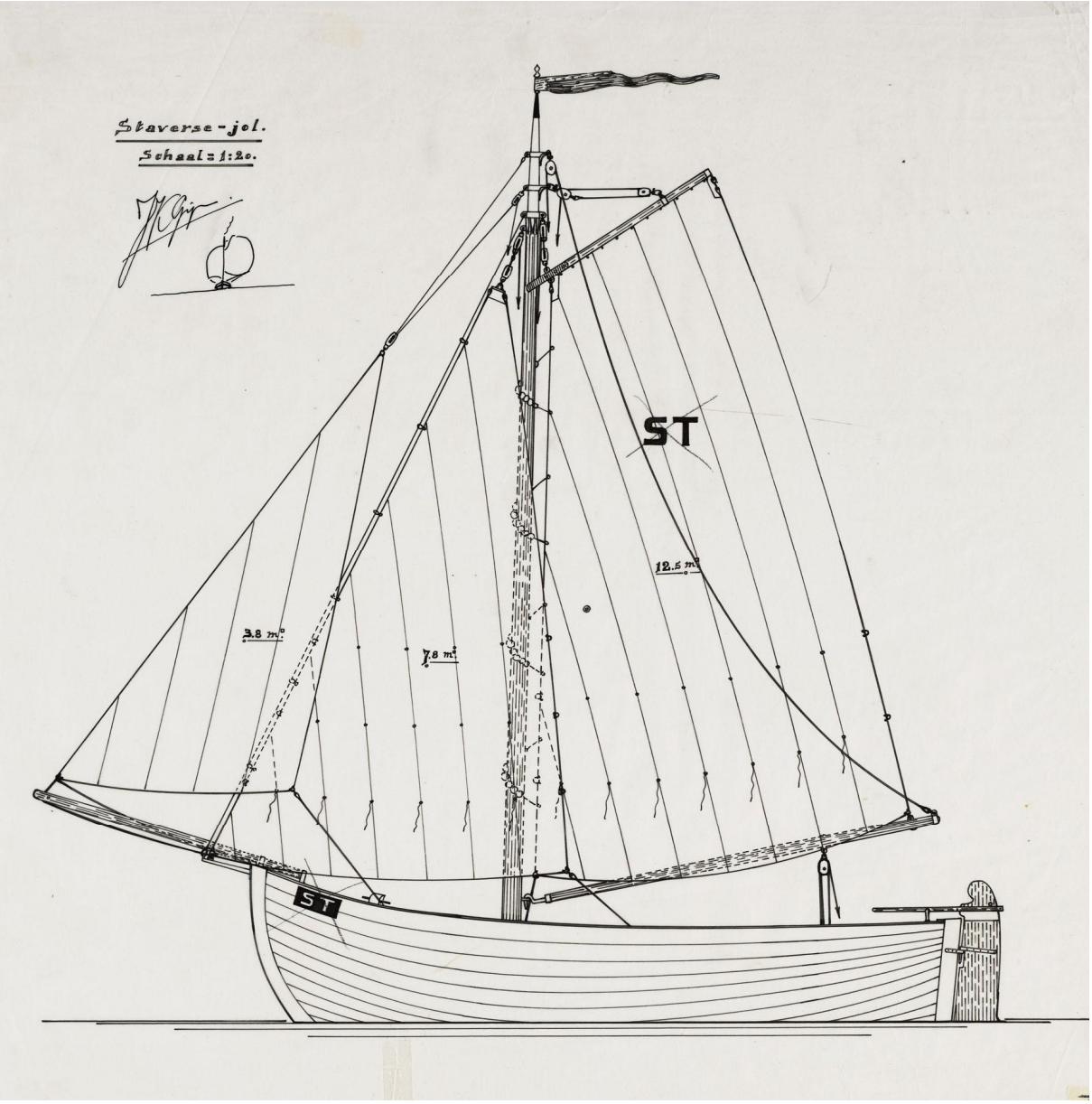

Zeilplan van een vissersjol uit Stavoren. Tekening J. Gipon. (Collectie FSM)

De vissersjollen waren rond de 6 meter lang. De kleine 5.70 meter, veel jollen waren 6.20 tot 6.50 lang en de grootste 7.20 meter. Pas later kwamen er jollen van rond de 8 meter op het water. Die werden niet meer in Stavoren gebouwd, maar in Gaastmeer, bij de gebroeders Wildschut op scheepswerf De Vlijt. Daar werden ook vier staalijzeren jolen gebouwd voor de visserij: de ST 26, ST 56, ST 49 en de WON 17. De gebroeders Wildschut bouwden jollen vanaf het jaar 1896, toen de

opdrachten van de vishandelaren uit Gaastmeer en Heeg wegvielen en zij zelfstandig verder moesten. In het begin van de 20e eeuw werden zij de bekendste jollenbouwers. Ids Strikwerda, die in 1907 de jollenwerf in Stavoren had gekocht, kon niet tegen Wildschut concurreren. Strikwerda bouwde tussen 1907 en 1918, toen hij de werf verkocht aan Auke van der Werff, slechts vier jollen. De vissers gingen liever naar Gaastmeer voor een nieuwe jol.

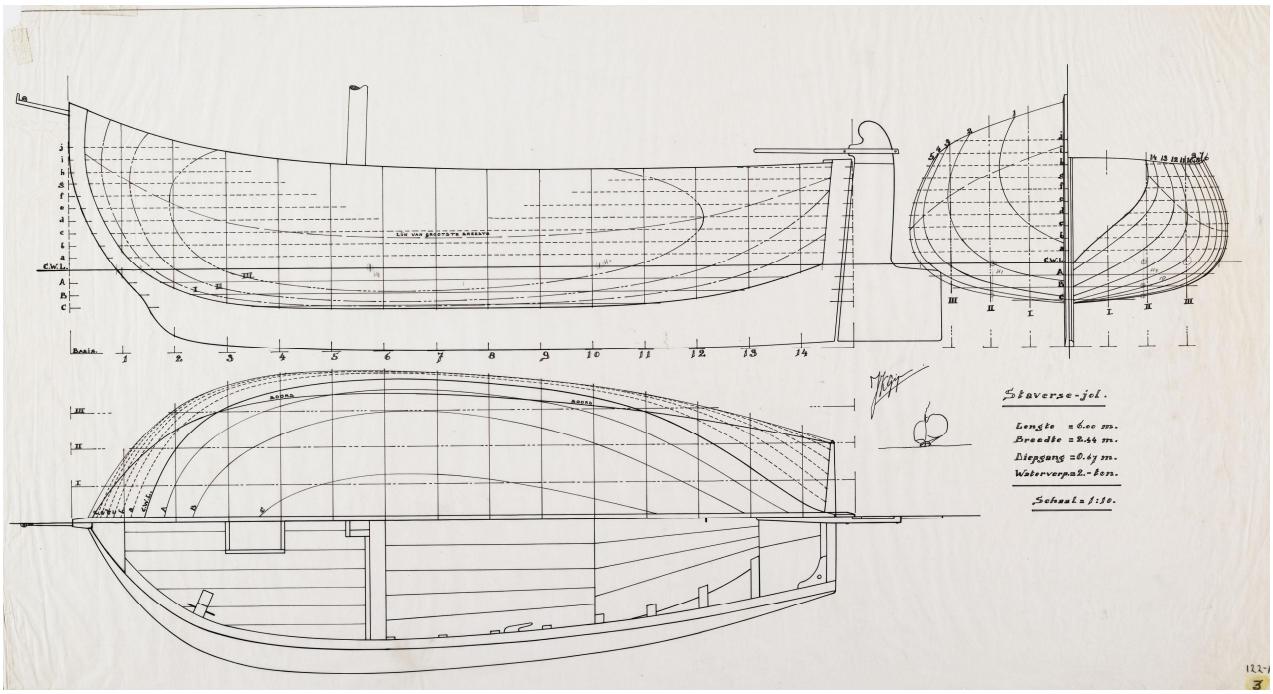

Lijnenplan van een vissersjol uit Stavoren. Tekening J. Gipon (Collectie FSM, N.B. het lijnenplan van een Wildschutjol)

Ids Strikwerda was de zoon van Gerben Strikwerda die bij Douwe Roosjen werkte als eerste knecht. Ids werd geboren in 1860, het jaar dat zijn ouders van Hindeloopen verhuisden naar Stavoren omdat Gerben meeging met Douwe Roosjen die werfbaas was geworden op de werf binnen de sluis. Die werf was eigendom van de Jhr. J.H.F.K. van Swinderen uit Rijs, de burgemeester van Gaasterland die met zijn vermogen probeerde de welvaart in de Zuidwesthoek te verhogen. Toen Ids een jongeman van in de twintig was, besloot hij zelf scheepsbouwer te worden. Hij begon scheepjes te maken in een schuur aan de Warnservaart aan de zuidkant van Stavoren, op de Stadsfenne. Daar heeft hij ook enige jollen gebouwd voor vissers uit Laaksum. Na ongeveer tien jaren ging hij als scheepstimmerman meewerken op de werf van Douwe Roosjen. Zijn eigen werfje verkocht hij pas in 1908, aan A. Peereboom uit Wieringen, die de schuur ging gebruiken als wierschuur. Ids was een jaar eerder eigenaar en werfbaas geworden van de jollenwerf binnen de sluis. Werfbaas Douwe Roosjen was in 1906 overleden en de eigenaar van de werf, Pieter Heinsius die de werf in 1897 van Van Swinderen had overgenomen, overleed dat jaar eveneens. De werf bleek onder de schulden te zitten, werd failliet verklaard en in 1907 publiekelijk

verkocht. Ids Strikwerda was de koper. Als werfbaas heeft hij echter vooral Stavorense sloepen gebouwd en slechts een paar vissersjollen. Toen de werf in 1918 door Ids Strikwerda weer verkocht werd aan Auke van der Werff, ging Jan Valk die scheepstimmerman was op de werf, voor zichzelf beginnen. Auke van der Werff schakelde namelijk over van hout op ijzer. Jan Valk zag nog voldoende mogelijkheden om met houtbouw een boterham te verdienen en daar kreeg hij gelijk in. Hij startte een werfje achter de N.H.-kerk aan de Voorstraat, dat aan de achterkant via de Achterdelft in open verbinding stond met de Warnservaart. De vissers met hun houten jollen kwamen bij hem voor reparaties. Ook de vissers uit Laaksum. Eventueel ging Jan met een stuk hout en gereedschap op de fiets naar Laaksum om daar ter plekke de reparatie uit te voeren.

Stavoren, de houtwerf van Jan Valk, schuin achter de hervormde kerk. (Foto: collectie Jan Visser, Stavoren)

De jollen van Wildschut werden iets zwieriger vormgegeven dan de jollen van Roosjen/Strikwerda. De boorden wat meer naar binnen gebogen, de spiegel fraai uivormig. Toen na de Eerste Wereldoorlog de vraag naar nieuwe houten vissersjollen wegviel, werden in Gaastmeer nog vele jachtjollen gebouwd: Staverse jollen voor de pleziervaart, voorzien van een kajuitje en een strijkbare mast. In Stavoren kreeg Jan Valk het druk met het ombouwen van vissersjollen tot jachtjol. Vissers die stopten met de visserij of die een groter schip kochten, een stalen schouw bijvoorbeeld, verkochten hun jol aan particulieren , voor de recreatie. De nieuwe eigenaren wilden meestal de vissersjol voor dat doel wat aanpassen. De hulpmotor die bij de vissers in het vooronder stond, moest eruit. Achter de mast kwam een kajuitje en de steekmast kwam in een mastkoker te staan, zodat de mast

gestreken kon worden. In de jaren dertig hebben vele vissersjollen op die manier een nieuwe bestemming gekregen.

Gaastmeer, scheepswerf De Vlijt van de gebroeders Wildschut, waar vanaf 1896 vele jollen zijn gebouwd. Op de foto de Lady of Stavoren, een jachtjol van meer dan 9 meter. (Foto: collectie Dirk Huizinga)

Stavoren, Jan Valk aan het werk bij een boatsje. Zijn werfje lag aan de Achterdelft. Op de achtergrond de schepen die door de stadsgracht naar de Warnservaart gaan. (Foto: collectie Jan Visser, Stavoren)

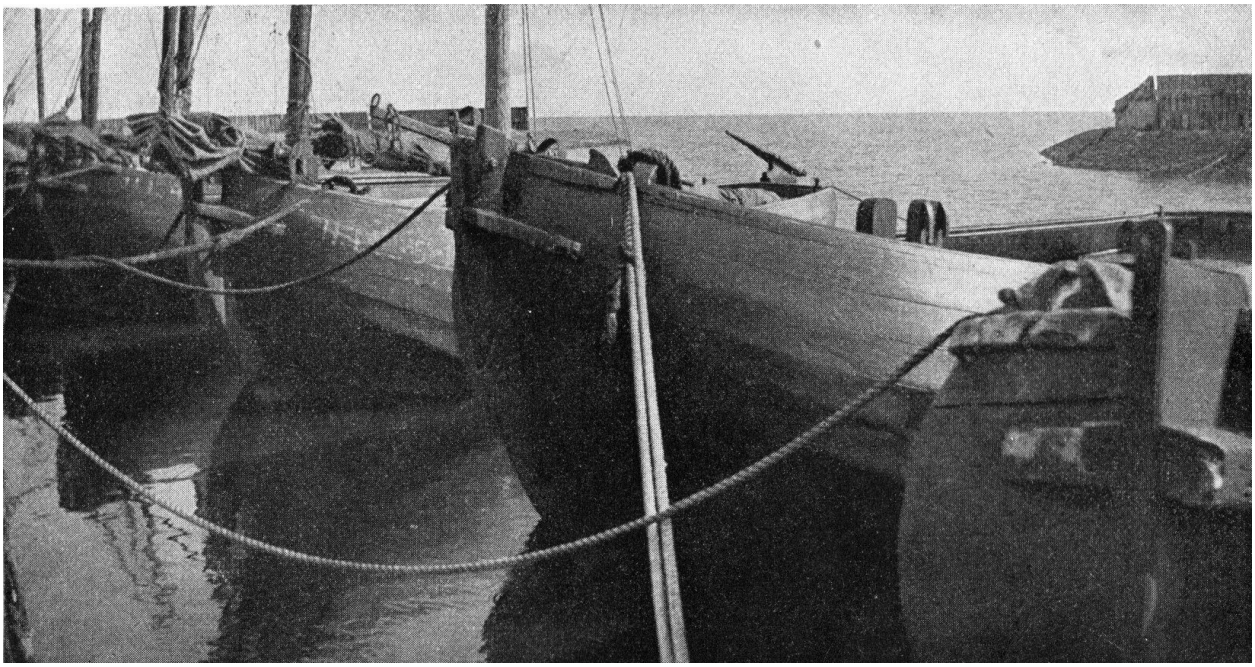

Laaksum, eind jaren twintig. De rij vissersjollen waar Fred Thomas zo van onder de indruk was. (Foto: Fred Thomas)

Stavoren, begin 1900. Vissers van Hemelum Oldephaert (Molkwerum en Laaksum) brachten hun vangst naar de grote hang op de haven van Stavoren. De jollen links hebben een tent, een beweegbaar voordek, waaronder de bemanning enige beschutting kan vinden bij slecht weer en er kan overnachten. Op het talud van de dijk de staande netten met boeien voor de haring- of de ansjovisvangst. (Foto: Tresoar)

Laaksum, de HL 5 met Jan Y. Visser (aan het roer) en Age Visser. (Foto: Tresoar)

De HL 16 van Wigle Visser en de HL 53 van Wietze Boersma (Foto: collectie Jan Visser, Stavoren)

Vissers van Laaksum, ca. 1930. Voorste rij vlnr Wietze Boersma; Otte Heijes; Cees Melchers; Jan de Vries (schort); Sietze Visser met Trijntje; Ype Salverda; Sytze W Visser; Jozef Vogelzang; Anne Bakker en Frouke Vogelzang. Achterste rij: Wigle Visser; Siebolt de Vries; Jan W de Vries; Sietze Boersma; Thomas Visser (witte boord, bakker te Warns); Yke de Vries en Jan Wigles Visser. Achter de vissers een tweetal jollen die met vereende krachten op de kant zijn getrokken voor onderhoud.

Hoe kreeg men daar in Laaksum die jollen zonder kraan op de wal?
Jacob S Visser wist dat te vertellen: "Met un takel! Mar we wachtten earst hooch water òf. As 't water dan hooch genoech war dan kwam 'r un dubbele staaldraad om 'e jòl heen. An dy staaldraad sat un izeren band met un paar ogen en dy paste krekt om 'e achtersteven, dy draad sat dus om 'e hele jòl heen. An 'e foarsteven wurdde dy draad so fast maakt sodat 'r nyt omhooch strúpe kon. Met hulp fan un takel en un keppel fisserlui 'r foar te trekken, nou dan hast se der nòchal gauw út hoar. Stond 't water mar un klein êndsy beneden 'e kant dan konst de kòp op 'e wal trekke en dan trokken we se de wal op. Elk jaar kwam de jòl 'r út en dan stonnen se de hele winter op 'e wal. Want as 't fisken deen war dan waren je feitlek ferlegen met dy jòlen in 'e haven. De jòlen moesten je altiid met twy touwen over de haven heen fast make. De folle see stond dan in 'e haven nou en dan gingen dy jòlen tekeer en dan leiden se op mekar te rossen. Om frij fan mekar te lêgen hast allerhande touwen útstaan. Wij hadden un nije jòl mar op laast doe konst siën dat de spigel 'r út rukt war." (Bron: Jan Visser, Stavoren)

Oude vissersjollen werden verbouwd tot jachtjollen

In 1947 kocht de Amsterdammer C.A. Stants in Laaksum de HL 9, de oude vissersjol van Gellof Vogelzang, die in 1907 bij Wildschut in Gaastmeer was gebouwd en al jaren werkloos in het haventje lag te wachten op een koper. Staverse jollen waren al jaren geen goede vissersschepen meer. Zeker niet toen de haring en de ansjovis wegbleven na de afsluiting van de Zuiderzee. De jollen waren te klein, hadden te weinig motorvermogen, ze waren te onderhoudsgevoelig, kortom, ze konden niet op tegen de stalen spekbakken van tien meter, waar aan het einde van de jaren dertig mee werd gevist. Stants was echter dolblij met zijn aankoop. Via bemiddeling van een jachtwerf was de koop tot stand gekomen. Stants toog met zijn zoon en de bemiddelende werfbaas naar Laaksum om de aankoop op te halen. In het haventje waren ze druk doende de zeilen aan te slaan en het schip klaar te maken voor de afvaart, terwijl de oude Vogelzang stond toe te kijken. Op een goed moment vroeg Gellof wat Stants met het schip ging doen. Die antwoordde, dat hij ermee wilde varen. Dat er een roefje op kwam en hij op deze jol zijn vakanties wilde doorbrengen. Vogelzang was blij verrast. Hij dacht dat zijn jol voor de handel was opgekocht, maar de koper bleek een liefhebber te zijn die ermee wilde zeilen. Voor zo iemand had hij nog wel wat extra's en hij sleepte uit z'n woning achter de dijk (zie p. 25: woning 3) vallen, blokken, scepters, een kluiverboom en een kluiver naar de haven. Ook alles wat hij nog had aan reserveonderdelen gaf hij aan Stants en hij vertelde honderduit waar alles moest zitten en hoe het gebruikt moest worden. Toen Stants tenslotte wegvoer, stond Gellof Vogelzang zijn goede schip op de dijk na te wuiven. In de jaren die volgden werd deze jol, die 'Vrouwenzand' ging heten, grondig opgeknapt bij Wildschut in Gaastmeer en weer 16 jaren later werd de romp gerestaureerd bij Dekker in Aalsmeer. Stants bleek met de gerestaureerde HL 9 een snel schip te bezitten waarmee hij vele wedstrijden voor Staverse jollen wist te winnen. (Bron: C. Stants: 'De Vrouwenzand herboren' In: De Waterkampioen, 1961.)

De geschiedenis van de jol HL 9 is een voorbeeld voor hoe het gegaan is met vele andere jollen. Van de visserij gingen ze over in particuliere handen, voor de recreatie. De jollen waren er meestal niet al te best aan toe. Het onderhoud was er wel eens bij ingeschoten, toen het de vissers duidelijk werd dat het vanaf 1932 afgelopen zou zijn met de vangst van haring en ansjovis. Bovendien hadden die houten schepen, ook als ze zo stevig gebouwd waren als een Staverse jol, niet het eeuwige leven. Na een jaar of dertig waren vele delen aardig verrot, hoewel je dat aan de buitenkant niet direct zag. De kracht was echter uit de constructie van het schip. Onder het zeilen trokken naden open en ging de jol lekken. Als ze stil in de haven lag, viel de lekkage wel mee. Een oplossing was het scheepje van een 'doodskleed' te voorzien. De huid werd voorzien van teerpapier met daaroverheen in mooie, smalle gangen stroken blik, die geschilderd werden. Dan was de lekkage voor een aantal jaren voorbij, maar de rot natuurlijk niet.

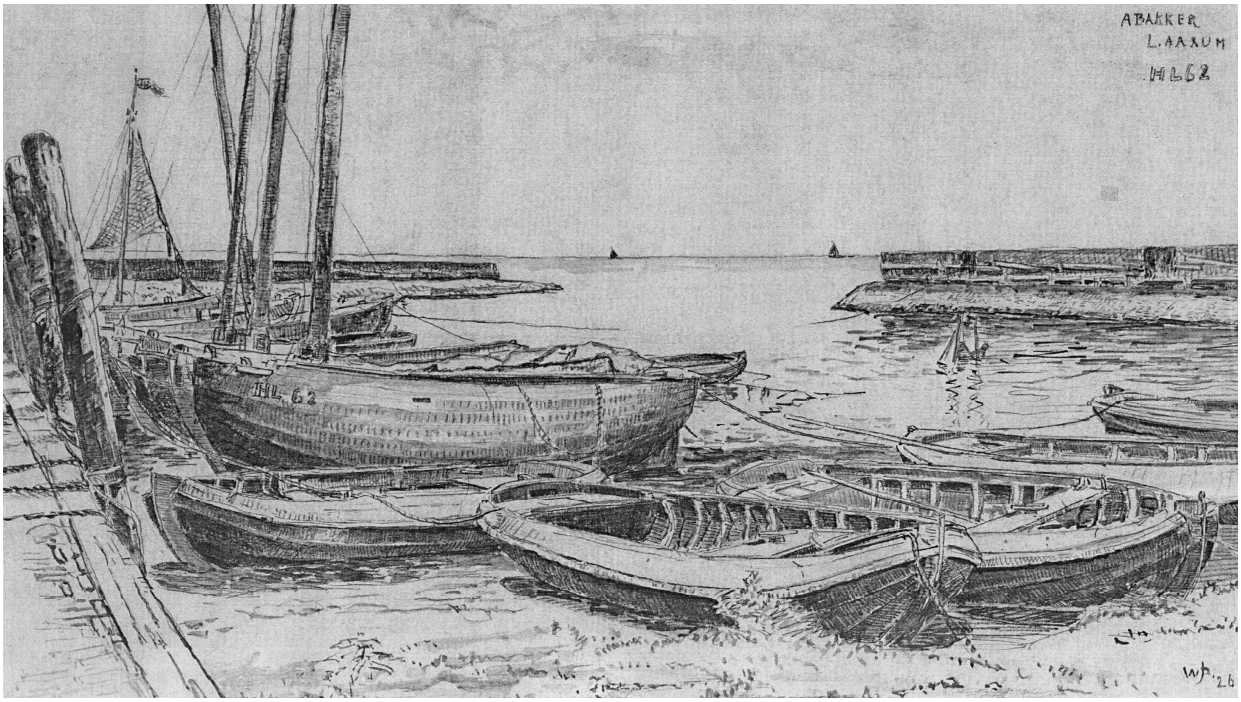

Laaksum, 1926. Tekening van W.J. Dijk. Vooraan enige boatsjes en daar achter de jol HL 62 van Anne Bakker. (Fries Scheepvaart Museum, Sneek)

De HL 62 van Anne Bakker ging over naar de recreatie, kreeg een kajuitje, maar moest na verloop van jaren gerestaureerd worden. De kajuit is weer verwijderd en de oorspronkelijk vorm als visserman werd het uitgangspunt van de laatste restauratie die Erik Slagmoolen in 2005 afrondde. Michael Horn voer ermee op de Waddenzee. In 2012 is het jolletje overgenomen door Jos de Vries uit Stavoren, van Skipsmaritiem. (Foto: Tjebbe Tammes)

De jollen die nog relatief goed waren en die eigenaren kregen die bereid waren hun geld te stoppen in het schip, die werden in de loop der jaren opgeknapt. Maar na enkele tientallen jaren begon de ellende opnieuw en moest er gedacht worden aan een heuse restauratie. Als het zover was, dan werd zo'n oude, rottende jol of voor veel geld volledig herbouwd of ze werd afgevaren tot het niet langer kon en de sloop van het scheepje onvermijdelijk werd.

Heeg, 2009. De HL 53 van Wietze Boersma ging over naar de recreatie. De jol werd verbouwd tot jachtjol, met kajuitje. De familie Perdijk heeft deze jol al jaren in bezit. Na honderd jaar werd het tijd diverse gangen te vervangen, wat werd uitgevoerd door scheepsbouwer Martijn Perdijk in Heeg, de zoon van de eigenaar. Diverse krommers bleken de originele te zijn en waren nog van goede kwaliteit. (Foto: Martijn Perdijk, Heeg)

Het laten restaureren van originele vissersjollen is voor een particulier een kostbare zaak. Alleen in tijden van economische voorspoed zijn er eigenaren van dergelijke scheepjes die daartoe overgaan. Een andere mogelijkheid om de laatste originele vissersjollen te behouden, is dergelijke scheepjes over te dragen aan een behoudorganisatie. Daarbij moet gedacht worden aan een stichting of een vereniging die probeert subsidies en sponsorgelden te verkrijgen om het culturele erfgoed uit de periode van de Zuiderzeevisserij te behouden.

De komst van staalijzeren vissersschouwen

De vissers in Laaksum bleven met jollen vissen zolang dat rendabel was. In de loop van de jaren twintig waren de meeste jollen voorzien van een hulpmotor, zodat de vissers ook bij blakte uit konden varen of met de vangst de haven konden bereiken. De jollen waren echter kleine scheepjes. In de loop van de dertiger jaren werd het steeds duidelijker, dat de visserij vroeg om grotere schepen met wat meer

motorvermogen. De vissers waren echter afwachtend, want hoe zou de visserij zich ontwikkelen na de afsluiting van de Zuiderzee? Veel oudere vissers hadden de neiging hun bedrijf te beëindigen. Ook beviel het een aantal vissers niet dat zij niet langer kustvisserij zouden bedrijven, maar door de overheid gezien werden als binnenvissers. Zij visten immers op zoet water. De vissers die in 1932 besloten door te gaan met de visserij, moesten zich daarom opnieuw laten registreren en nu als binnenvisser. Veel vissers stapten in de loop van de jaren dertig over van een jol op een ijzeren schouw. De eerste jaren werd de visserij op het IJsselmeer door de overheid sterk aan banden gelegd, want de zoetwatervis die uitgezet werd, moest eerst de kans krijgen zich te vermeerderen. Het was niet de bedoeling de nieuwe vis in enkele jaren weg te vissen. De vissers moesten wachten, wat behoorlijk wat ergernis opleverde. Het overheidsbeleid was er bovendien op gericht de visserij tot een minimum terug te brengen. Het IJsselmeer zou door de inpolderingen de komende jaren immers steeds kleiner worden. Het liefste zag de overheid dat het aantal vissers flink zou afnemen. Het aardige is, dat uiteindelijk de zoetwatervisserij, tegen alle verwachtingen in, de overgebleven vissers nog een aantal jaren een behoorlijk bestaan heeft opgeleverd. Vooral de goede vangsten van IJsselmeerpaling en van snoekbaars brachten geld in het laatje. Toen duidelijk werd dat er met succes gevist kon worden op het IJsselmeer, werden de laatste jollen van de hand gedaan en kochten de vissers stalen vissersschouwen naar het model van de Lemster schouw. Een eenvoudig, maar ruim schip dat niet te duur was en weinig onderhoud vroeg. Helaas was de voorspoed in de jaren vijftig afgelopen. Toen liepen de vangsten en dus de inkomsten van de vissers scherp terug en stopten velen ermee.

Laaksum, 1935. (Foto: FFG)

De jaren voor en direct na de Tweede Wereldoorlog waren voor de vissers op het IJsselmeer relatief goede jaren. De vangst van snoekbaars en vaan aal was lucratief en voor zeilende vissers was er direct na de oorlog geld te verdienen vanwege het tekort aan gasolie, waardoor de motorschepen niet konden varen.

HL

H L. 1.

H L. 9

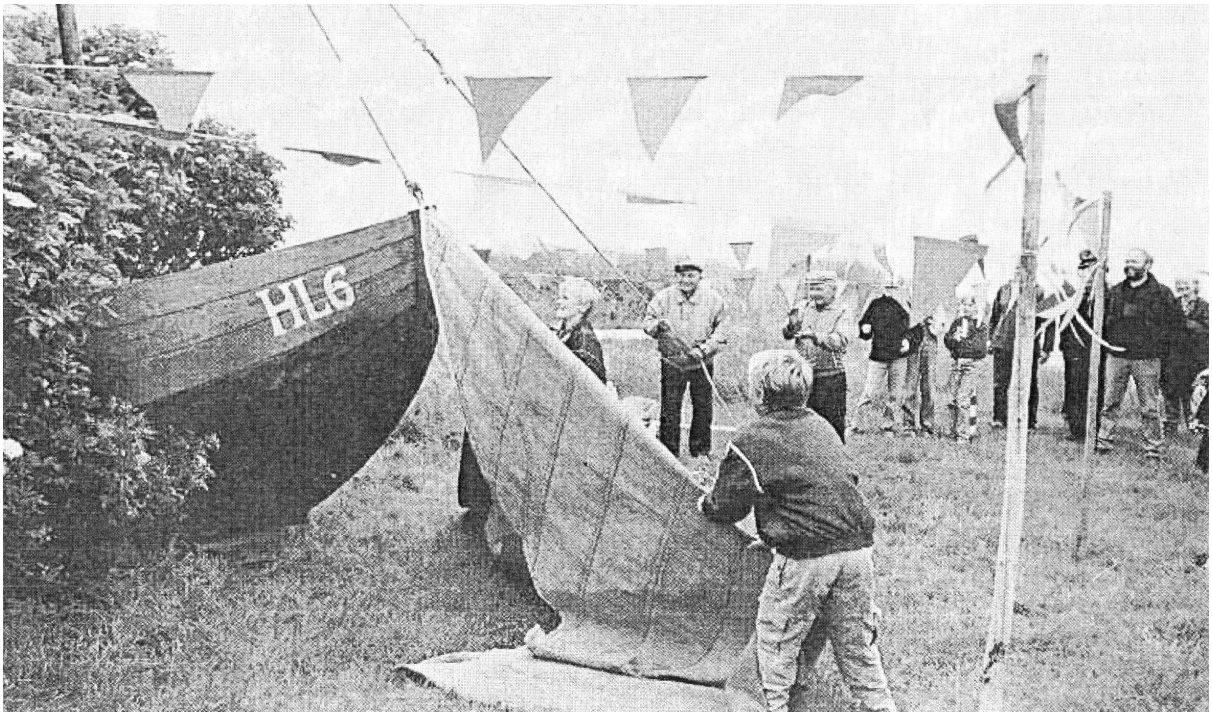

Laaksum, juni 1995. Het gedenkteken bij de vissershaven van Laaksum: de kop van een Staverse jol, met het visserijteken van de laatste vissers (Yke de Vries en zijn zoons Jan en Joop), dat bedoeld is als eerbetoon aan alle vissers die vroeger in Laaksum hebben geleefd en gewerkt. De kop van de jol werd een keer gebouwd door Roelof van der Werff, werfbaas op de werf De Hoop in Workum. Als decorstuk. Toen dat geen functie meer had, stond het te verpieteren. In 1995 kreeg het een zinvolle plaats in Laaksum. (Foto: Jan de Vries)

Laaksum, De vluchthaven aan het einde van de jaren vijftig. De betonnen muur op het havenhoofd is aangebracht in 1954, ter vervanging van de bekisting, evenals het basaltdijkje langs de kust, de "kapglooiing".(Foto: Tresoar)

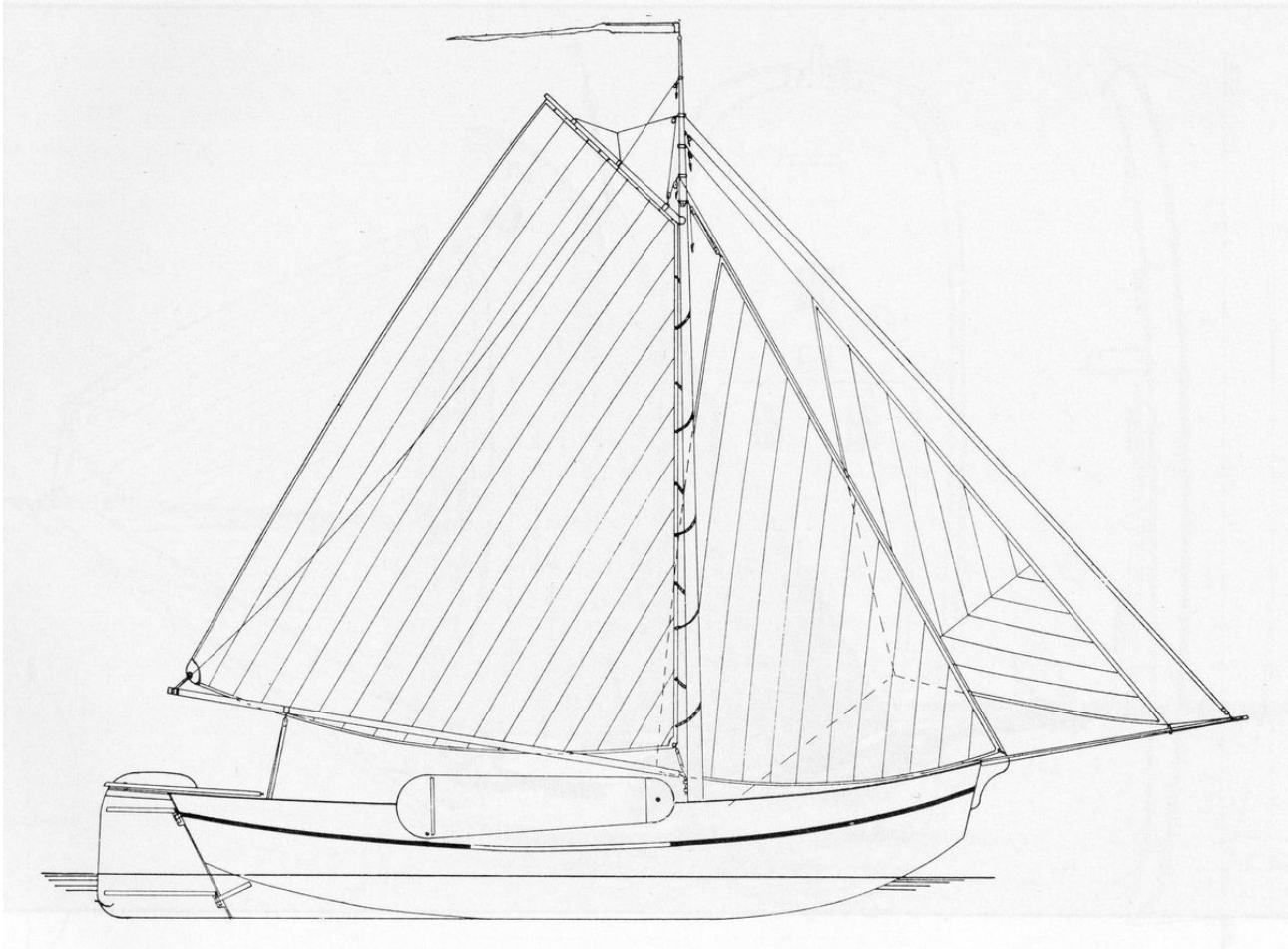

Zeilplan van een zeeschouw zoals de gebroeders De Boer uit De Lemmer ze bouwden voor de visserij.

Laaksum in de jaren zestig. Geen jollen, maar stalen motorschouwen met metalen buiskappen. In het midden van de jaren zestig waren er nog 6 vissers actief in Laaksum. Vijf jaren later nog één: Yke de Vries met zijn zonen Jan en Joop. (Foto: Tresoar)

6. Beelden van het visbedrijf bij de haven na de afsluiting

Aangevuld met een kleine selectie uit de notulenboeken van de Visserijvereniging Warns en omstreken, in beheer bij Tresoar in Leeuwarden.

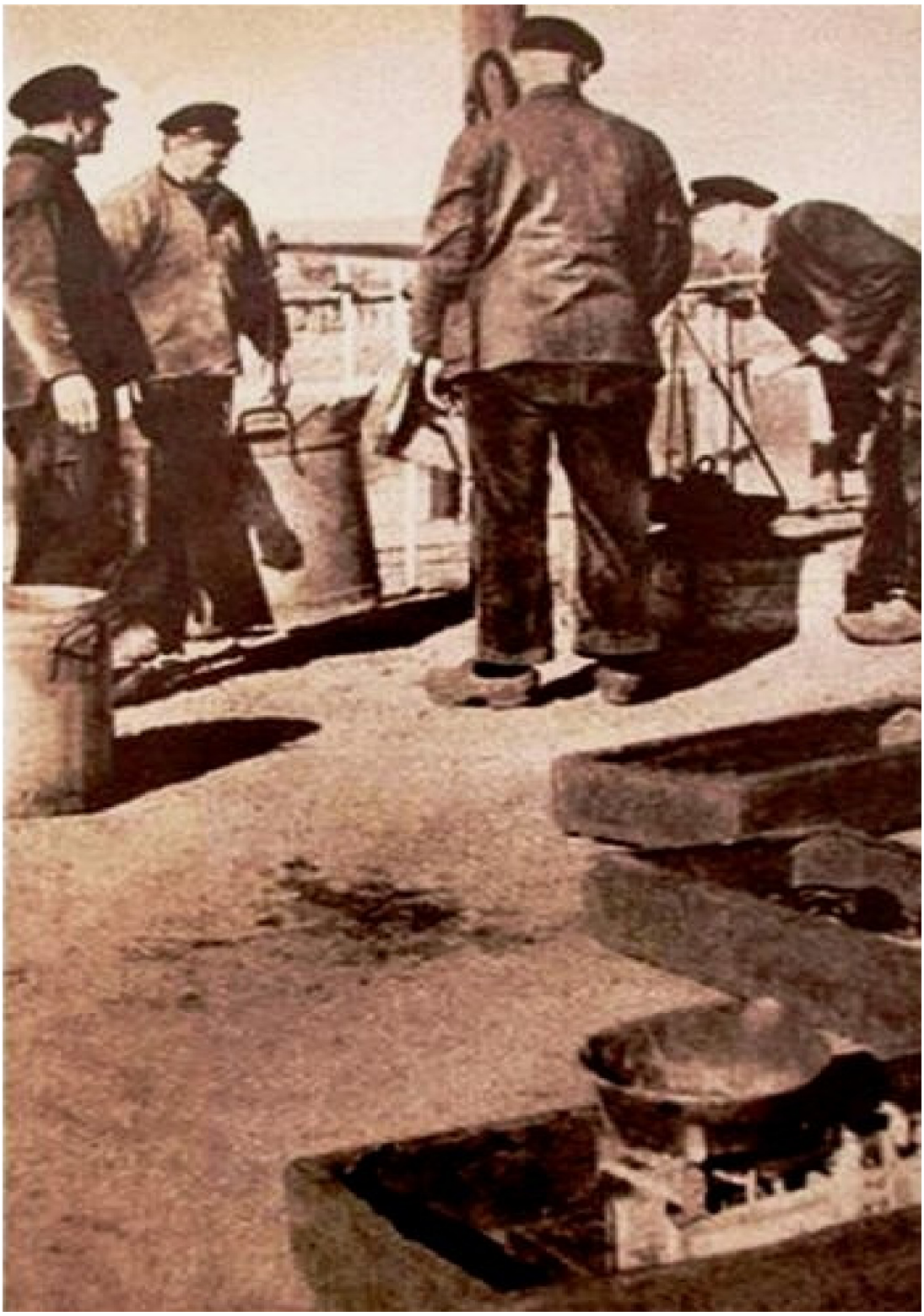

Laaksum,1947. Viswegen bij de hang. (Foto: Fen Fryske Groun)

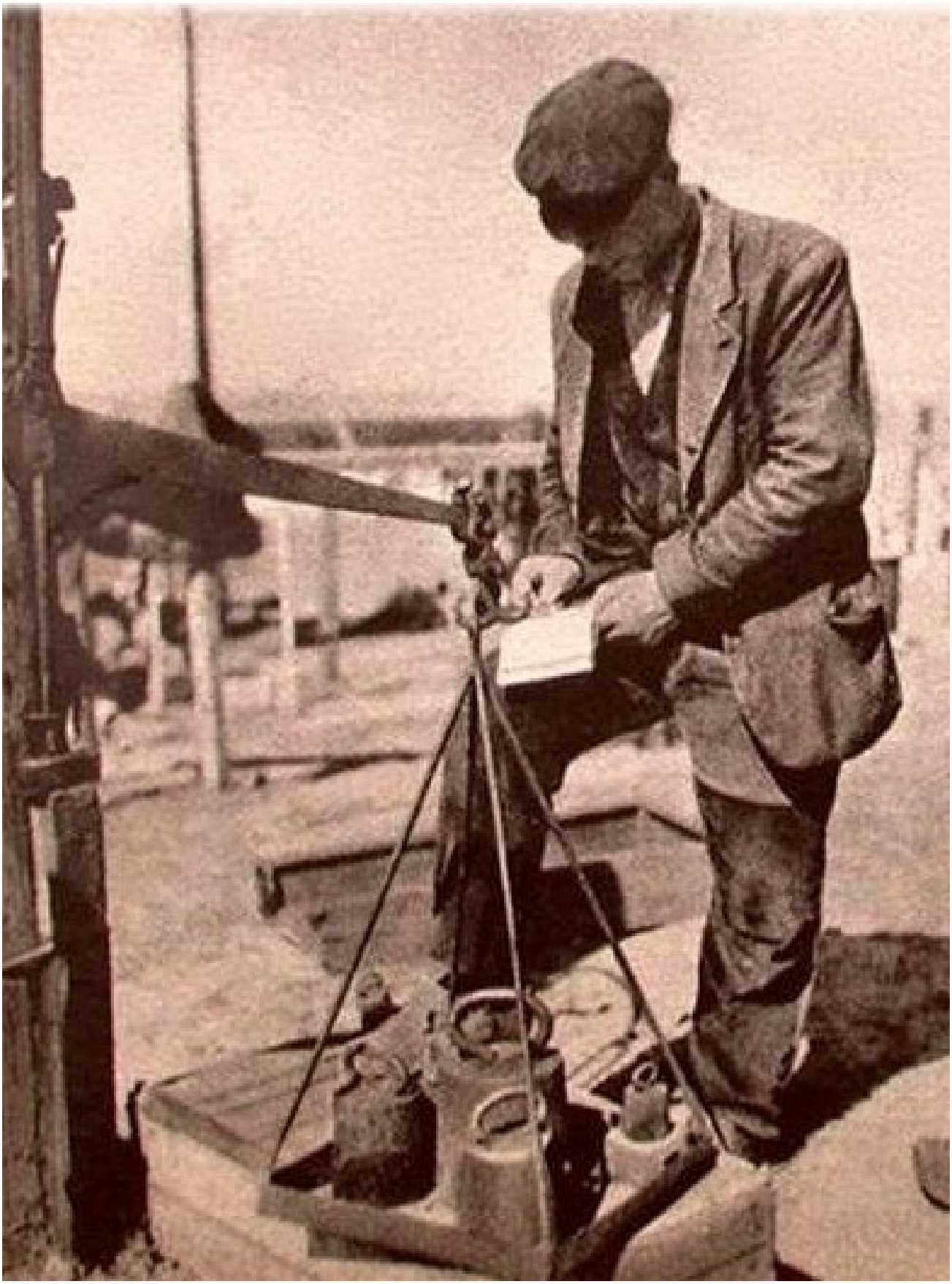

Laaksum, 1947. Wigle aan het viswegen bij de hang. (Foto: FFG)

Laaksum, 1947. De aal wordt op grootte gesorteerd. (Foto: FFG)

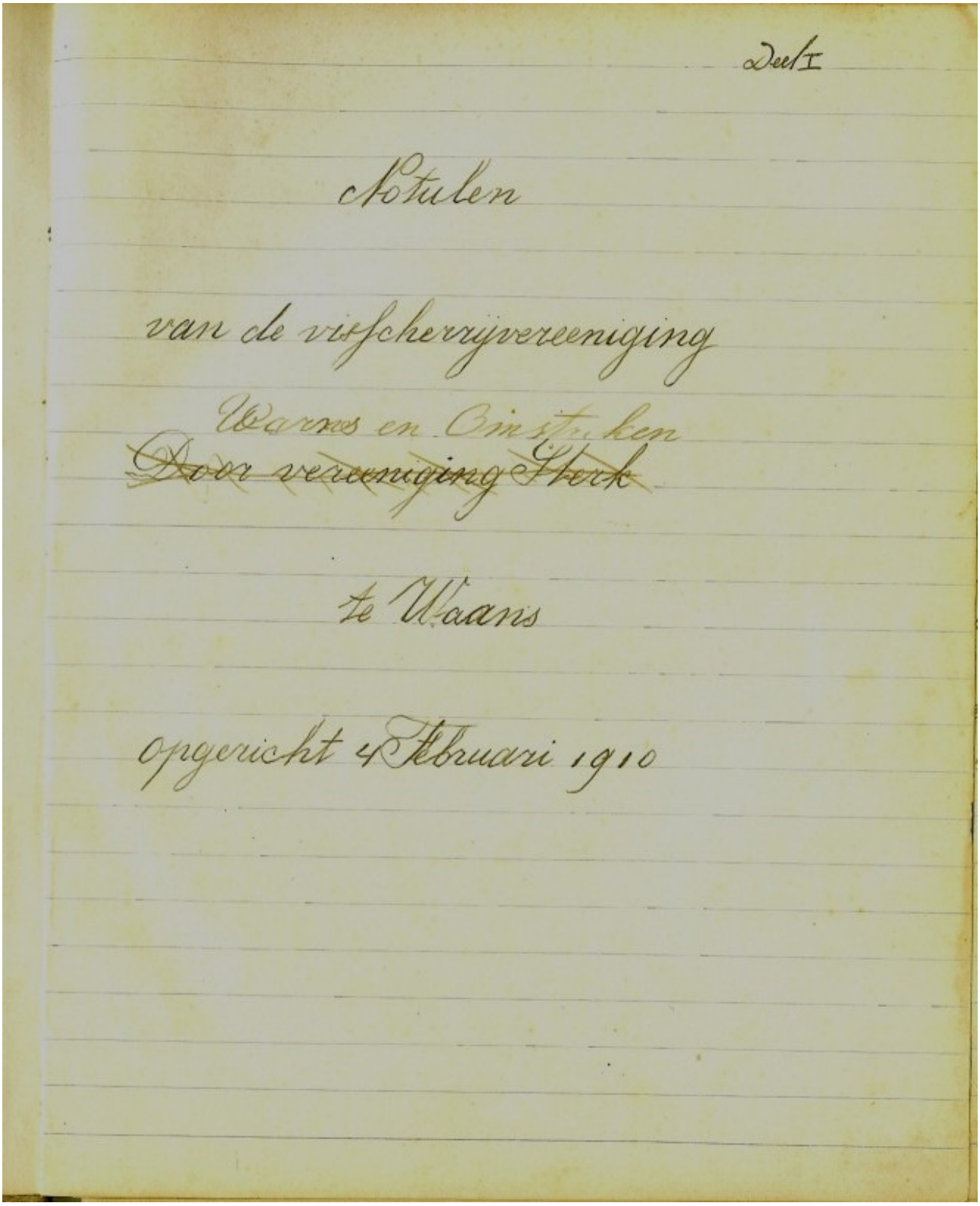
Deel I

Statuten

van de visscherijvereeniging

Warns en Omstreken

~~Door vereeniging Stork~~

te Warns

opgericht 4 Februari 1910

De Visserijvereniging Warns en omstreken is opgericht op 4 februari 1910, dus voordat de vluchthaven van Laaksum tot stand kwam.
In 1970 is de vereniging opgeheven. Ze ging vanaf dat moment samen met de Visserijvereniging van Stavoren. Beide verenigingen hieven zich daartoe op en kozen een nieuw bestuur voor de gezamenlijke vereniging.

Ledenvergadering van 4 Februari 1910

De Vergadering werd geopend door den aangestelden Heer K J Leldenrust.

Spreker wees op eenige lichtpunten aan den horizon die vooral in het belang zouden kunnen zijn voor een vakvereeniging, vooral nu Zijne Excellentie, veranderingen wenschte aan te brengen die zeer zeker tot iets goeds zouden leiden

Statuten en Reglement werden daarna voorgelezen en met algemeene stemmen aangenomen

Bij de inschrijving van leden meldden zich 38 leden aan, welke tot hun Bestuur kozen K J Leldenrust
J H Vogelzang
P H Visser
J Boersma
en H J de Vries

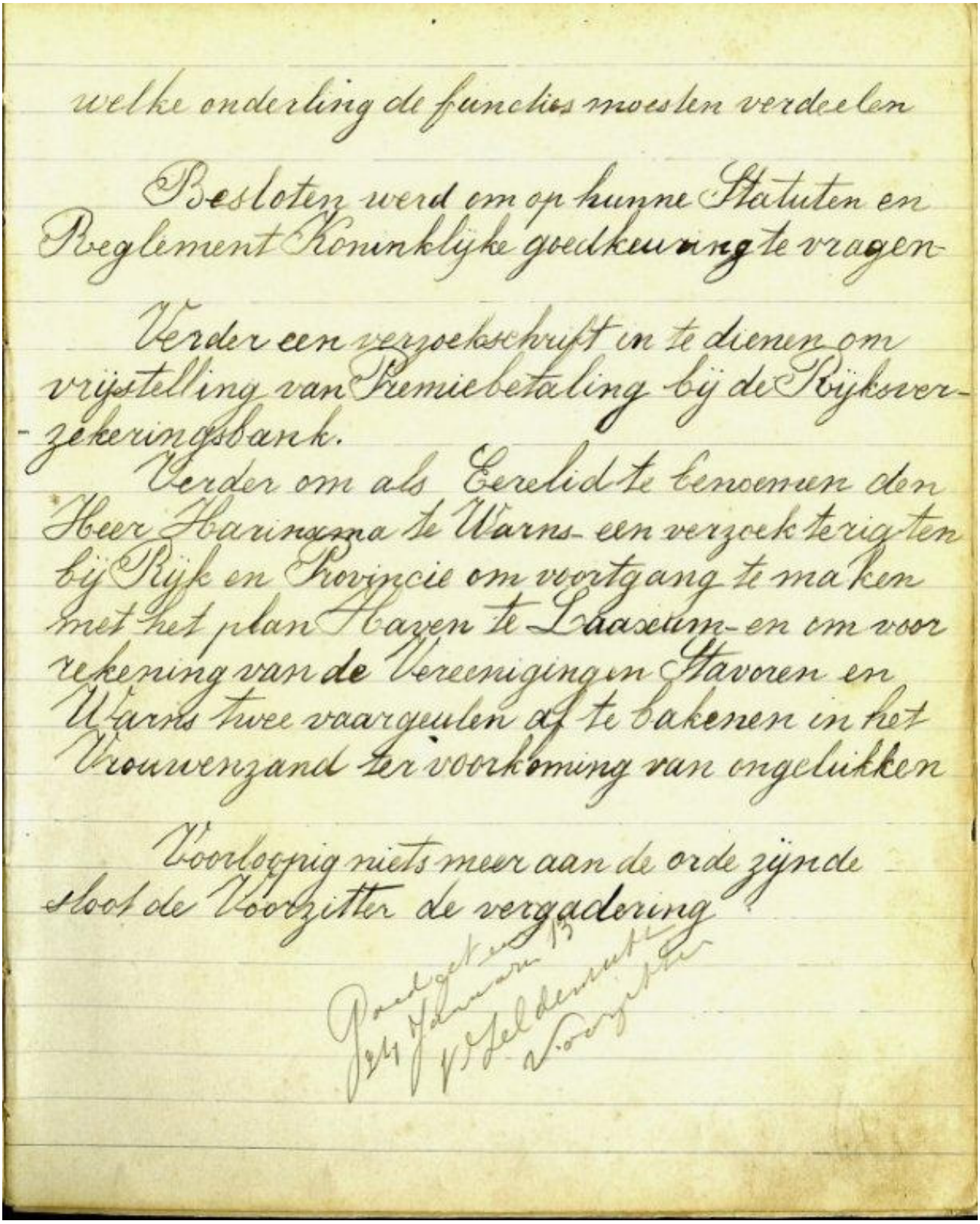

welke onderling de functies moesten verdeelen

Besloten werd om op hunne Statuten en Reglement Koninklijke goedkeuring te vragen

Verder een verzoekschrift in te dienen om vrijstelling van Premiebetaling bij de Rijksverzekeringsbank.

Verder om als Eerelid te benoemen den Heer Harinxma te Warns een verzoek te rigten bij Rijk en Provincie om voortgang te maken met het plan Haven te Laaxum en om voor rekening van de Vereenigingen Stavoren en Warns twee vaargeulen af te bakenen in het Vrouwenzand ter voorkoming van ongelukken

Voorloopig niets meer aan de orde zijnde sloot de Voorzitter de vergadering

Goedgekeurd 24 Januari 13
v. Geldermuth
Voorzitter

Notulen van de ledenvergadering van de Visserijvereniging Warns en omstreken van 4 februari 1910, de oprichtingsvergadering.

Laaksum, 1947. Viskaren onder de droogstokken. (Foto: FFG)

Laaksum, 1947. In Laaksum werden zelfs schele posjes gerookt. Kleine, stekelige baarsjes, die verkocht werden in Holland en in België. (FFG)

Ledenvergadering, gehouden 25 Jan. 1918

De voorzitter opende de vergadering met de woorden: „ Ik heet u allen welkom. Het doet mij genoegen, dat er zooveel leden tegenwoordig zijn. " Er waren 30 leden aanwezig. Deze vergadering was opgeroepen, om te behandelen ingekomen stukken.

Punt 1. de Laaxumerhaven.

Hiervoor werden de Heeren K. J. Veldenrust en J. H. Vogelzang, om bij het gemeentebestuur te dringen, om de haven uit te laten baggeren en verbetering te bevorderen.

Punt 2. Candidaatstelling voor het Hoofdbestuur der Z. V. B. Er werden twee candidaten gesteld, de Heeren

A. Bakker en B. van der Sloot

Als afgevaardigden voor het jaar 1918 werden gekozen de Heeren:

A. Bakker en H. A. Vogelzang.

Punt 3. Distributie visscherijbenoodigdheden. Hierover is heel wat gesproken. Ten slotte werd besloten om ons bij het Rijksbureau aan te sluiten, teneinde de visscherijbenoodigd-

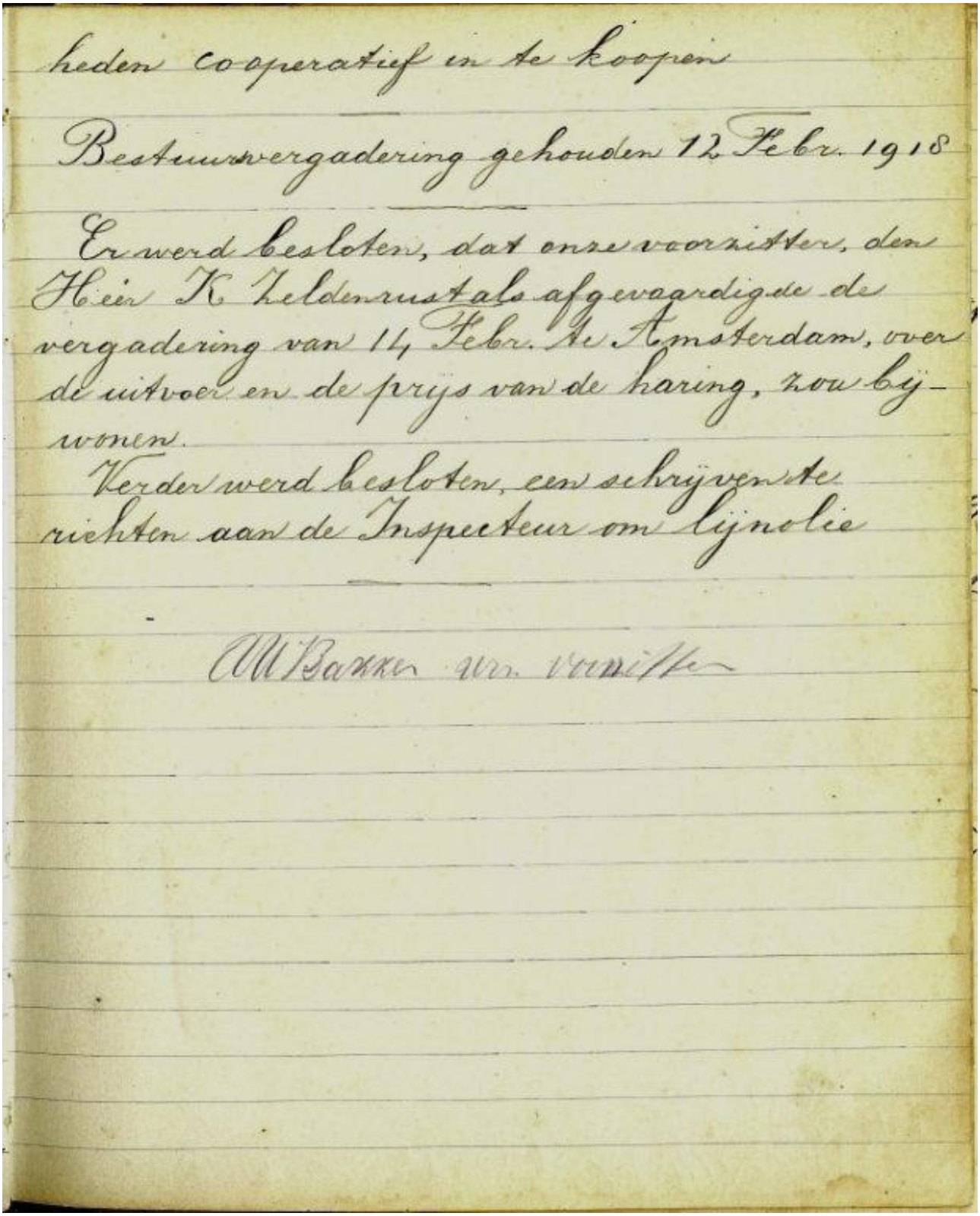

heden coöperatief in te koopen

Bestuursvergadering gehouden 12 Febr. 1918

Er werd besloten, dat onze voorzitter, den Heer K Veldenaar als afgevaardigde de vergadering van 14 Febr. te Amsterdam, over de uitvoer en de prijs van de haring, zou bijwonen.

Verder werd besloten, een schrijven te richten aan de Inspecteur om lijnolie

A Bakker Wz. Secretaris

Notulen van de Ledenvergadering van de Visserijvereniging Warns en omstreken van 25 januari 1918. Een belangrijk punt voor de leden was de verzanding van de haven. Het werd tijd deze weer eens uit te baggeren.

Laaksum, 1959. Aan de haven links Jan Wybrens de Vries (1874-1959) met Wigle Visser (1884-1978), op de achtergrond de woning van Wigle Visser. (Foto: Tresoar)

Laaksum, begin jaren vijftig. Vooraan de nieuwe schouw HL 7 van Vogelzang. Ook zichtbaar de HL 6 van De Vries en de HL 10 van Pot. (Foto: collectie Mar en Klif)

Laaksum, 1949. Harmen Pot aan het hoekwant spleten in de voormalige hang. (Foto: collectie fam. Pot)

De vissersschouw HL 10 van de gebroeders Pot. Hendrik Pot aan het roer en Harmen Pot op het voordek. De schouw werd in 1947 in Uitwellingerga gebouwd. Auke van der Werff in Stavoren had het te druk met het weer op orde brengen van zijn werf na de oorlog. IJzer was op de bon en Van der Werff kreeg nauwelijks ijzer, omdat hij tijdens de oorlog had geweigerd voor de Duitsers te bouwen. De visschouw van de fam. Pot heette 'Janneke'. Jacob, Hendrik en Harmen Pot visten ermee van 1948 tot 1970. Daarna werd het schip voor recreatie gebruikt door Hendrik Pot en van 1980 tot 1995 door Douwe Pot.

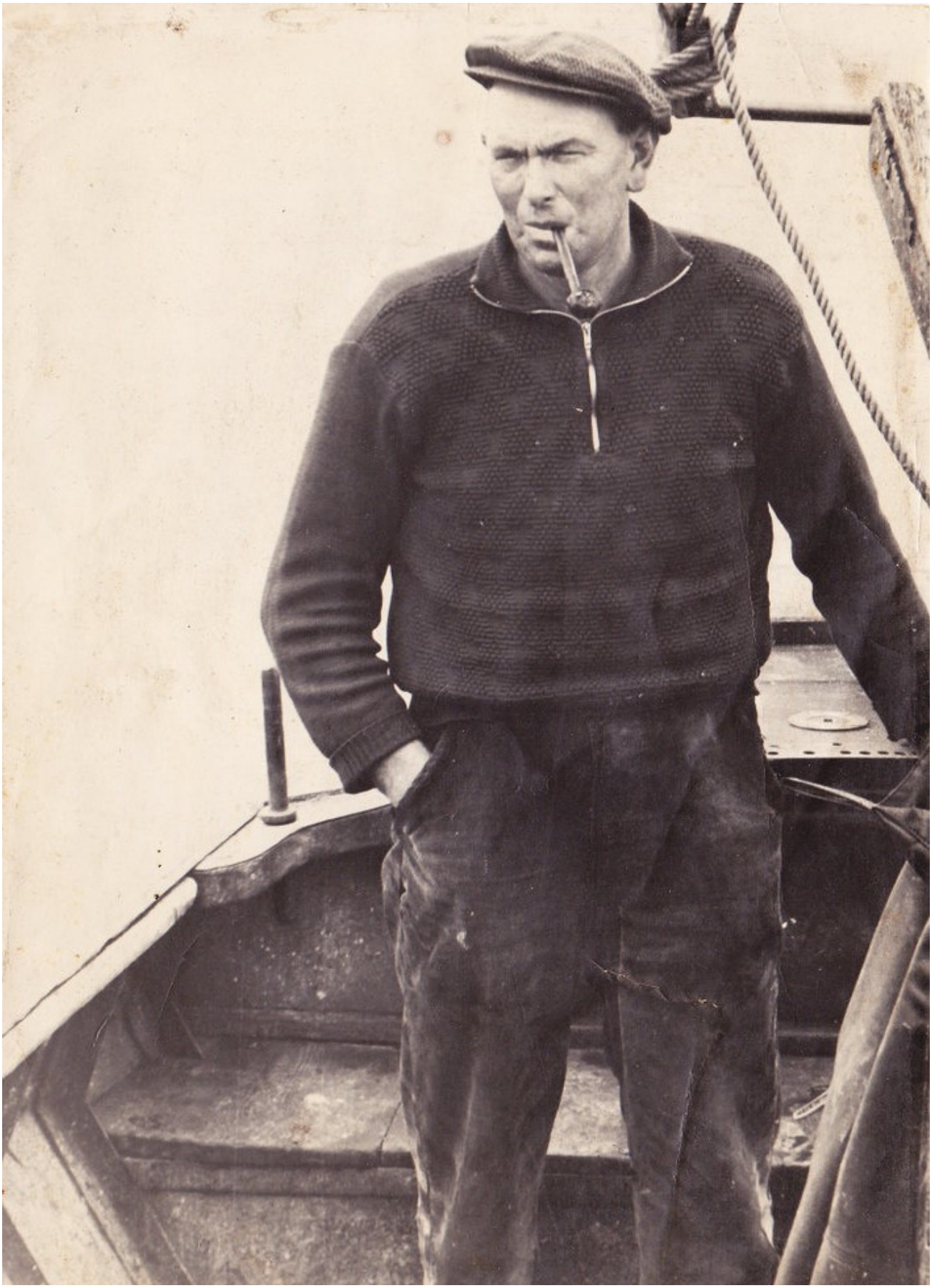

Laaksum, 1960. Harmen Pot. (Foto: collectie fam. Pot)

Laaksum, jaren zeventig. Wigle Visser aan de haven bij de 'nieuwe' oliepomp van Auke de Groot uit Stavoren. De oude, ondergrondse olietank werd gevuld vanuit het bunkerbootje van dat De Groot in Stavoren had.

Stavoren,jaren vijftig. Het Noord. Zeilmakerij De Groot met voor de deur de benzinepomp die begin jaren zeventig naar Laaksum verhuisde, waar 'havenmeester' Wigle Visser zich erover ontfermde. De verlichte kop van de pomp werd daarbij verwijderd. De ondergrondse tank in Laaksum is van veel oudere datum. (Foto: Tresoar)

Laaksum, 1966. De zwarte tonnen werden gebruikt voor het tanen van netten. (Foto: H. de Jong)

Laaksum, 1966, Frank Vogelzang in de HL 7. Twintig jaar na de oorlog varen de vissers op de motor, veelal met een steunzeiltje dat met een schoot strak wordt getrokken op de beugel aan de spiegel. De metalen buiskap was tot in de jaren vijftig meestal nog van zeildoek. (Foto: H. de Jong)

Laaksum, de jaren zestig. De schouw HL 8 met in de kuip vlnr Ane, Sietze en Wietze Boersma. (Tresoar)

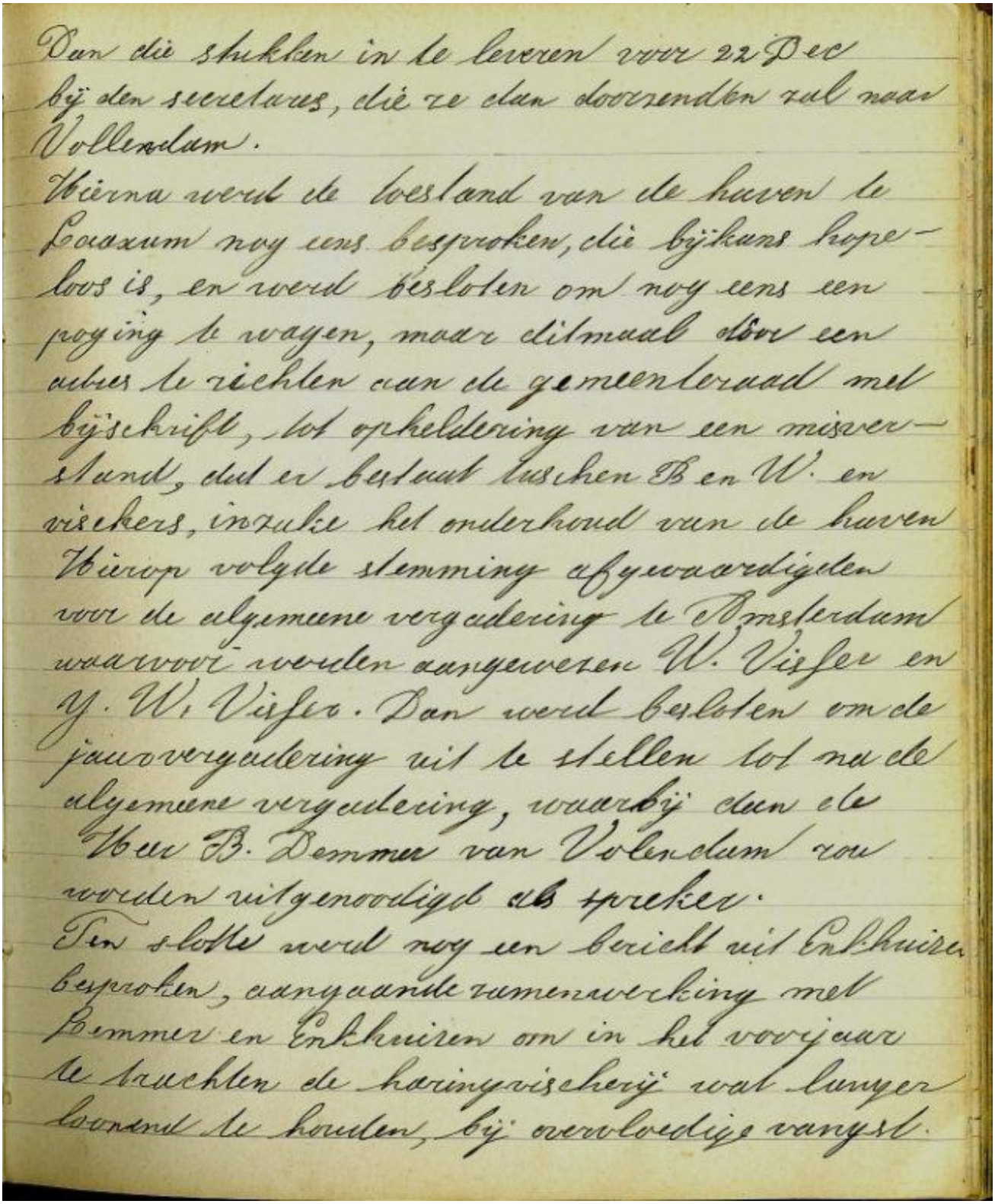

Dan die stukken in te leveren voor 22 Dec
bij den secretares, die ze dan doorzenden zal naar
Volendam.
Hierna werd de toestand van de haven te
Lauxum nog eens besproken, die bijkans hope-
loos is, en werd besloten om nog eens een
poging te wagen, maar ditmaal door een
adres te zichten aan de gemeenteraad met
bijschrift, tot opheldering van een misver-
stand, dat er bestaat tusschen B en W. en
vissers, inzake het onderhoud van de haven
Hierop volgde stemming afgevaardigden
voor de algemene vergadering te Amsterdam
waarvoor werden aangewezen W. Visser en
G. W. Visser. Dan werd besloten om de
jaarvergadering uit te stellen tot na de
algemene vergadering, waarbij dan de
Heer B. Demmer van Volendam zou
worden uitgenoodigd als spreker.
Ten slotte werd nog een bericht uit Enkhuizen
besproken, aangaande samenwerking met
Demmer en Enkhuizen om in het voorjaar
te trachten de haringvisscherij wat langer
loonend te houden, bij overvloedige vangst.

Uit: Notulen van de vergadering van de Visserijvereniging Warns en omstreken,van 18 december 1928: opmerkingen betreffende de toestand van de haven in 1928. De toestand was "bijkans hopeloos", omdat de haven door de gemeente onvoldoende onderhouden werd. De vissers hadden namelijk last van de voortdurende verzanding van de haven en vooral van de toegang tot de haven.

Laaksum, 1966. Jacob Pot (1909-1976) uit Bakhuizen maakt zijn netten klaar. (Foto: H. de Jong)

Laaksum, 1966. Jacob Pot viste samen met zijn broers Harmen en Hendrik Pot. (Foto: H. de Jong)

Laaksum, 2007 De schouw met kotterkop die Yke de Vries liet bouwen bij scheepswerf Volharding in Stavoren. Het idee kwam van zijn broer Wybren de Vries. Werfbaas Anton van der Werff ontwikkelde in 1969 uit dit idee de succesvolle 'Staverse kotter'. De zonen van Yke, Jan en Joop, vissen nog steeds met dit scheepje.

Workum, 2009. Reeds in 1664 stond Laaksum bekend om zijn "Laaksumer bot". Bijzonder vanwege de zeebodem met harde zandgrond. In 2009 mocht Jan de Vries van de HL 6 het keurmerk in ontvangst nemen van de stichting Streekeigen Producten Nederland als erkenning dat de gebroeders Jan en Joop de Vries bij Laaksum bot vingen van een bijzondere kwaliteit die alleen bij Laaksum gevangen kon worden. (Foto: Stichting Zeilvaart Warmond)

Laaksum (Foto's Balkstercourant)

Laaksum, Jan de Vries, samen met zijn broer Joop de laatste vissers van Laaksum, in de huiskamer aan het netten boeten.

Scheepsnummers van de vissersschepen in de gemeente Hemelumer Oldephaert en Noordwolde

De visserij op de Zuiderzee was voor de wet 'vrij'. Iedereen mocht op deze zee gaan vissen zonder vergunning en op zijn eigen wijze. De zee begon zes meter uit de kust. Aalvissers die met fuiken langs de kust visten en de doorgang van de aal langs de dijk blokkeerden met een schutwant tussen de dijk en de fuiken, moesten wel een vergunning hebben voor het gebruik van die zes meter water vlak langs de dijk. Daarvoor moest worden betaald. Buiten de zes meter van de dijk was het vissen echter vrij. Dat liberale model was voor de Zuiderzeevisserij een groot succes. Met de Visserijwet van 1857 werd dit vrije model ook geldig voor de visserij op de Noordzee. Artikel 1 van die wet luidde:
"Er wordt aan elk een volkomen vrijheid gelaten, de verschillende takken van zeevisscherij naar eigen goedvinden uit te oefenen."

Het succes van deze 'volkomen vrijheid' verontrustte de wetgever echter wel. Hij had op deze wijze geen enkele regulerende invloed meer op wat er zich vlak voor de kust bij de visserij afspeelde. In 1882 werden de vissers daarom verplicht om zich te laten registreren bij de gemeente waarin zij woonden en het toegekende registratienummer met letters van voorgeschreven grootte duidelijk leesbaar op de boegen van hun schip te schilderen. In 1911 werd de wetgeving voor de Zuiderzeevisserij aangepast. De vraag naar meer overheidsregulering kwam mede uit de visserij zelf. Door het succes van het gebruik van staande netten op de Zuiderzee werd deze zee overbevist. Tussen 1903 en 1913 werd er jaar op jaar bijzonder weinig gevangen. In 1911 greep de Regering in met een Visserijwet die een einde maakte aan de ongebreidelde vrijheid van de Zuiderzeevissers. In de nieuwe wet werd gesteld dat Zuiderzeevissers geen zeevissers waren. Zij bedreven kustvisserij en gingen vanaf 1911 dus vallen onder de wet- en regelgeving van de kustvisserij. Die visserij was helemaal niet vrij. De regelgeving van deze visserij door de overheid had tot doel de visserij in de kustwateren op peil te houden en overbevissing te voorkomen. De overheid kon bijvoorbeeld de visserij gedurende bepaalde perioden verbieden of delen van het kustwater verboden verklaren voor visserij. Ook kon het gebruik van bepaalde netten geboden of verboden worden. Toen de schepen van hulpmotoren werden voorzien, kon de overheid voor de kustwateren grenzen stellen aan het motorvermogen.

Met de inwerkingtreding van de Visserijwet van 1911 moesten alle Zuiderzeevissers beslissen of ze kustvisser wilden worden. Zo ja, dan moesten ze zich opnieuw laten registreren bij hun gemeente. In 1912 vond die grote omnummering van de visvloot plaats. Na de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 gold iets vergelijkbaars. Toen moesten de kustvissers van de voormalige Zuiderzee beslissen of ze binnenvisser wilden worden. In het volgende overzicht van 1911 zijn de vissers uit Warns in een donker blok geplaatst en van hen zijn de vissers uit Laaksum onderscheiden in een donker blokje in de rechter kolom.

Scheepsnummers vissersvaartuigen van de voormalige gemeente

Hemelumer Oldephaert en Noordwolde.

Registratie 1911.

Nummer.	Namen.	Inhoud.	
HL 1.	Siebolt Visser.	5	Molkwerum.
HL 2.	Douwe Joustra.	5	,,
HL 3.	Jan Klazes Zeldenrust.	5	,,
HL 4.	Sytse H. Visser.	6	Laaxum / Scharl.
HL 5.	Anne A. Zeldenrust.	7	Molkwerum.
HL 6.	Pieter Jellus Zeldenrust.	5	,,
HL 7.	Sible S. Muizelaar.	6	Warns.
HL 8.	Klaas de Vries.	5	Molkwerum.
HL 9.	Hendrik A. Vogelzang. Gerlof A. Vogelzang.	7	
HL 10.	Jan Speerstra.	5	Koudum.
HL 11.	Harmen Joh. Vogelzang.	2	
HL 12.	S. Wietse Boersma.	2	
HL 13.	Jan Foppes Visser.	6	Molkwerum.
HL 14.	Mart Jans Zeldenrust.	5	,,
HL 15.	Yke Visser.	8	
HL 16.	Wigle S. Visser.	6	
HL 17.	Hendrik Jac. De Vries.	5	Warns.
HL 18.	Hains Muizelaar.	6	Molkwerum.
HL 19.	Everen Wietzes de Vries.	2	Warns.
HL 20.	Jan J. de Vries.	2	,,
HL 21.	Jan Gerkes de Vries.	2	,,
HL 22.	Sytze H. Visser.	2	
HL 23.	Doede Kl. De Vries.	6	
HL 24.	Anne Y. Visser.	5	
HL 25.	Jan Y. Visser.	5	
HL 26.	Sytze Kl. Visser. Yke J. Visser.	2	
HL 27.	Sytze Kl. Visser.	2	
HL 28	Sytze Kl. Visser. Yke J. Visser.	5	

HL 29.	*Gerlof A. Vogelzang.* *Hendrik A. vogelzang.*	7	
HL 30.	*Joh.H. Vogelzang.* *Auke J. Vogelzang.*	7	
HL 31.	*Otte H. Heyes.*	2	
HL 32.	*Douwe Jans de Vries.*	5	
HL 33	*Jan W. de Vries.*	2	
HL 34	*Hendrik Jac. De Vries.*	6	Warns.
HL 35.	*Arjen O. Zeldenrust.*	2	Molkwerum
HL 36.	*Oege Solvuis.*	5	,,
HL 37.	*Gerrit Foppes Visser.*	5	,,
HL 38.	*Wigle H. Visser.*	2	
HL 39.	*Hendrik E. de Vries.*	2	Warns.
HL 40.	*Foeke Joutstra.*	6	Molkwerum.
HL 41.	*Wigle H. Visser.*	6	
HL 42.	*Popke H. Visser.*	3	Hemelum.
HL 43.	*Klaas Knobbe.*	6	
HL 44.	*Yke Jans Visser.*	2	
HL 45.	*Haitze Zeldenrust.*	4	Warns.
HL 46.	*Ymke A. ' Visser.*	2	
HL 47.	*Sytze H. Visser.*	4	
HL 48.	*Anne W. Bakker.*	2	
HL 49.	*Popke H. Visser.*	4	
HL 50.	*Geert Everens de Vries.*	5	Warns.
HL 51.	*Anne Y. Visser.*	5	
HL 52.	*Jelle K. Zeldenrust.*	5	Molkwerum.
HL 53.	*Sytze Boersma.*	6	
HL 54.	*Titte van der Sluis.*	5	Warns.
HL 55.	*Hains Jan Zeldenrust.*	5	Molkwerum.
HL 56.	*Jelle Homans.*	5	,,
HL 57.	*Durk Bruinsma.*	6	Hemelum.
HL 58.	*Klaas Jelle Zeldenrust.*	7	Molkwerum.
HL 59.	*Gerlof A. Vogelzang.* *Hendrik A. Vogelzang.*	2	
HL 60.	*Doede T. Visser.*	5	Molkwerum.
HL 61.	*Sietze de Vries.*	5	,,

HL 62.	*Anne Bakker.*	**2**	
	Sytze Boersma.		
HL 63.	*Arend S. de Vries.*	**6**	Warns.
HL 64.	*Jan Gerkes de Vries.*	**4**	,,
HL 65.	*Wabe van der Veer.*	**5**	Koudum.
HL 66.	*Jan W. de Vries.*	**7**	
HL 67.	*Joh. H. Vogelzang.*	**6**	
HL 68.	*Jan Boersma.*	**6**	Warns.
HL 69.	*Joh. A. Vogelzang.*	**2**	
HL 70.	*Sybolt de Vries.*	**6**	
HL 71.	*Joh. A. Vogelzang.*	**7**	
HL 72.	*Klaas Jans Zeldenrust.*	**7**	Molkwerum.
HL 73.	*Folkert van der Zee.*	**7**	Warns.
HL 74.	*Anske Zeldenrust.*	**6**	,,
HL 75.	*Ymke A. Visser.*	**6**	
HL 76.	*Jelle Smidt.*	**6**	Warns.
HL 77.	*H. E. de Vries.*	**6**	,,
HL 78.	*Siebe Groos.*	**6**	Molkwerum.
HL 79.	*Sjouke Douwe de Vries.*	**7**	Warns.
HL 80.	*Tjalling Douwe de Vries.*	**5**	,,
HL 81.	*Evert Penning.*	**5**	Molkwerum.
HL 82.	*Popke Visser.*	**1,5**	

Bron: Overzicht van Jan de Vries, Laaksum (HL 6), persoonlijke collectie.

7. Leven aan de kust, tussen de kliffen

Leven en werken aan de Zuiderzeekust, tussen de kliffen, was door het ontbreken van bijna alles naar huidige begrippen bijna onmogelijk. Tegelijkertijd hebben de mensen in Laaksum het tegendeel van die opvatting bewezen. Zij hebben het er jarenlang uitgehouden. Ze hadden het niet breed, de woonsituatie was uiterst eenvoudig, maar ze bleven er en dat was niet omdat het zo moeilijk was om daar te leven en te werken. Zij bewezen dat het mogelijk was en blijkbaar beviel het hun.

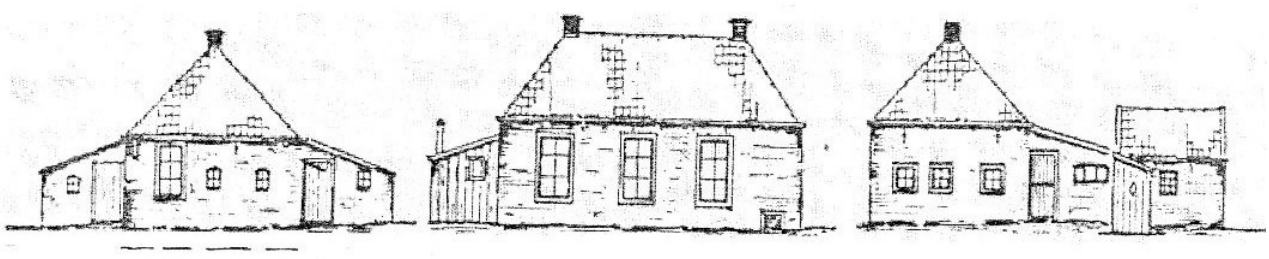

Laaksum, drie voorbeelden van eenvoudige dijkhuisjes. (Uit: documentatiemap 5 van het NOM)

De periode dat Laaksum van bijna niets uitgroeide tot een vissersnest met bijna twintig woninkjes, is niet van heel lang geleden. Honderd jaar is te overzien. Dat is slechts enkele generaties terug in de tijd. De bewoners van Laaksum tijdens de hoogtijdagen van de Zuiderzeevisserij hadden de grootouders en ouders van iets oudere volwassenen van nu kunnen zijn. Juist die nabijheid en herkenbaarheid maakt Laaksum boeiend. We kunnen ons zonder veel moeite een voorstelling maken van een leefsituatie die tegelijkertijd voor ons moderne mensen bijna onvoorstelbaar is geworden als we die leefwereld zonder aanpassing naar onze tijd zouden verplaatsen. De eenvoudige arbeiderswoninkjes waar de vissers in woonden, zien er nu aantrekkelijk uit. Schilderachtig liggen ze knus in de luwte van de dijk. Honderd jaar geleden waren het eenvoudige halfsteens onderkomens. De muren waren gemetseld van één laag stenen. De woningen hadden dus geen spouwmuren. Regenwater trok door de steen naar binnen, waardoor vooral in het koude jaargetijde de muren van binnen nat werden. Als de bewoners het geld ervoor hadden, spanden ze in de kamer jutebehang op regels een paar centimeter van de muur, zodat er toch een soort spouw ontstond waardoor het in de kamer behaaglijker bleef. Ook werden er wel planken aan de binnenzijde getimmerd om geen last te hebben van de vochtige muren. Zo was een dergelijk huisje ook 's winters bewoonbaar, zolang het tenminste niet te hard waaide, want het tochtte vreselijk langs de kozijnen en onder de deuren. Het dak kende ook geen dakbeschot. De wind woei onder de pannen door, zodat het slapen op de zolder heerlijk fris was. Bij stuifsneeuw werden de bedden bestoven door een dunne laag sneeuw. Voor de verwarming van een huisje was er een kacheltje dat met hout en turf gestookt werd. Op die kachel werd bovendien gekookt en er waren natuurlijk petroleumstellen om te koken. Als de vrouwen eten wilden kopen, moesten ze naar Warns lopen, wat in het natte jaargetijde wel bezwaarlijk kon zijn. Elektrische

verlichting was er niet. In het donkere jaargetijde redde men zich met petroleumlampen. Waterleiding ontbrak eveneens. Het regenwater werd zorgvuldig vanuit de dakgoten naar een waterput geleid. De zee was zout. Dat water kon niet gebruikt worden voor de was en allerlei andere zaken. Men moest zuinig zijn op zoet water. Wasmachines bestonden uiteraard niet. De vrouwen gebruikten voor de was een emmertje water, een stukje huishoudzeep en een wasbord. Overigens werd er lang niet zo vaak gewassen als tegenwoordig. Een beetje modder aan de broek liet je drogen en klopte of borstelde je weer weg. Ook wasten de bewoners van het platteland zich in die tijd niet zo intensief als tegenwoordig gebruikelijk is.

Laaksum, Wiggele Sytses Visser, de welbespraakte visser, jager, stroper, visweger en natuurbeheerder. Hier bezig met een pietepeuterig werkje. Op z'n oude dag maakte hij namelijk miniatuurfuiken op verzoek van de Vrouwenvereniging van Warns. De fuikjes werden verkocht op bazaars. (Foto: Tresoar)

Hoe anders de leefomstandigheden ook waren, het ging daarbij slechts om uiterlijke verschillen. Op het platteland was op vele wat afgelegen plekken zelfs een halve eeuw geleden nog geen waterleiding, geen riolering, geen gas en soms geen elektriciteit. Dat Laaksum ook lange tijd verstoken was van dergelijke voorzieningen, vond men helemaal niet vreemd. De omstandigheden waren in die tijd (een generatie geleden) eenvoudig anders, ook op sociaal gebied door andere wetgeving, een andere

volkshuisvesting en andere ideeën over scholing en werk. Als we ons proberen te verplaatsen in het leven van de mensen zelf in zo'n kleine gemeenschap, dan wordt spoedig duidelijk, dat die vissers van honderd jaar geleden gewone mensen waren die in hun sociaal handelen niet fundamenteel anders waren dan wij nu zijn. De tijd en de omstandigheden waren anders, maar de mensen met al hun onderlinge verschillen in hun doen en laten waren heel goed vergelijkbaar met mensen uit onze tijd. Zij moesten moeilijkheden zien te overwinnen, konden zich boos maken of verdrietig zijn, konden lachen en feesten en op z'n tijd genieten van gunstige situaties. Niets menselijks was hun vreemd. Desalniettemin kan je je afvragen hoe het was om daar met zo weinig mensen te leven 'tussen de kliffen', aan de rand van Friesland, waar de golven van de Zuiderzee soms gevaarlijk hard tegen de oevers konden beuken en het water zo opgestuwd kon worden, dat het gevaar bestond dat de dijk bezweek en de huisjes van Laaksum weggespoeld zouden worden in de storm. Of het leven tijdens 's zomers die zo droog konden zijn dat het regenwater uit de putten opraakte en de Laaksumers van dorst dreigden om te komen als er niet spoedig een flinke bui zou vallen. In een aantal van die kleine huisjes woonden bovendien grote gezinnen. Het waren niet een paar oudere vissers die vanuit de vluchthaven de zee op gingen, die hun vrouw alleen achterlieten. Nee, het waren vooral jonge kerels die vaak gezinnen hadden met veel kinderen. Wat deden die kinderen al die tijd? Ja, de oudere gingen naar school in Warns en de kleuters zullen wel bij de huisjes rondgescharreld hebben onder toeziend oog van hun memmie of van beppe. Voor de iets oudere jeugd waren de omstandigheden ongetwijfeld moeilijker. Die jongeren wilden op de leeftijd tussen kind-zijn en volwassenheid wel eens wat meemaken. Voor hen waren de mogelijkheden in Laaksum beperkt, tenzij ze van vissen en van de jacht hielden of de boer wilden helpen op het veld. Maar meestal gingen hun gedachten ongetwijfeld ook uit naar andere zaken.

Het Rode klif, begin 1800, aquarel van E.J. Eelkema

Voor de jeugd was er het Rode klif. Dat was de ontmoetingsplaats voor tieners uit Stavoren, Scharl en Laaksum. Daar troffen jongens en meisjes elkaar in hun vrije tijd zonder last te hebben van de sociale controle van hun ouders. Zoals op Urk de opgroeiende jongens en meisjes hun eigen ontmoetingsplek hadden aan de andere kant van het eiland, bij de strandjes van de Staart van Urk, zo wisten de jongens en meisjes van Stavoren, Scharl en Laaksum elkaar te vinden bij het Rode klif. Buiten het zicht van hun ouders, in relatieve vrijheid, konden zij aftasten hoe de onderlinge verhoudingen lagen. Scharl was belangrijk voor Laaksum. Meer dan met Warns voelden de Laaksumers zich verbonden met Scharl, dat andere gehucht langs de kust dat tenminste nog een klokkenstoel en een begraafplaats had. Hoe verging het de jeugd die opgroeide te midden van de natuur? Binnen de dijk overheerste het wijde, vlakke Friese land, buiten de dijk de zee en langs de kust de vage hoogten van Gaasterland en de kliffen, waar Laaksum tussen lag. De wereld waarin iemand als kind opgroeit, is voor hem of haar de natuurlijke leefwereld. Pas als kinderen ouder worden en andere situaties meemaken, gaan ze vergelijken en worden ze zich bewust van de wereld waarin zij opgroeiden. Zonder vergelijk zou Laaksum met die duisternis tijdens de nacht, die overheersende stilte dag en nacht, die eenvoud van de woonomstandigheden en die alom aanwezige natuur met in het voorjaar de luidruchtige weidevogels vanzelfsprekend zijn. Hoe bijzonder die leefwereld was, blijkt pas als er bezoekers komen vanuit een andere wereld. De vogelaars uit de stad zagen een heel andere wereld dan de bewoners van Laaksum zelf. De natuurliefhebbers hadden als achtergrond de grote stad met al z'n drukte.

Het Rode klif, 1896. Het eroderende klif wordt tegen verder verval beschermd met stenen golfbrekers. Tevens wordt de steile klifwand 'genormaliseerd'. Jac. P. Thijsse schrijft in 1913 dat het geen klif meer is en niet rood. "Het is een groene heuvel die naar de zeezijde zacht, en naar de landzijde nog zachter glooit."(Foto: R.Guys)

Scharl vanaf het Rode klif, geschilderd door Ids Wiersma (FSM)

Scharl 1979, vanaf het Rode klif. (Foto: Tresoar)

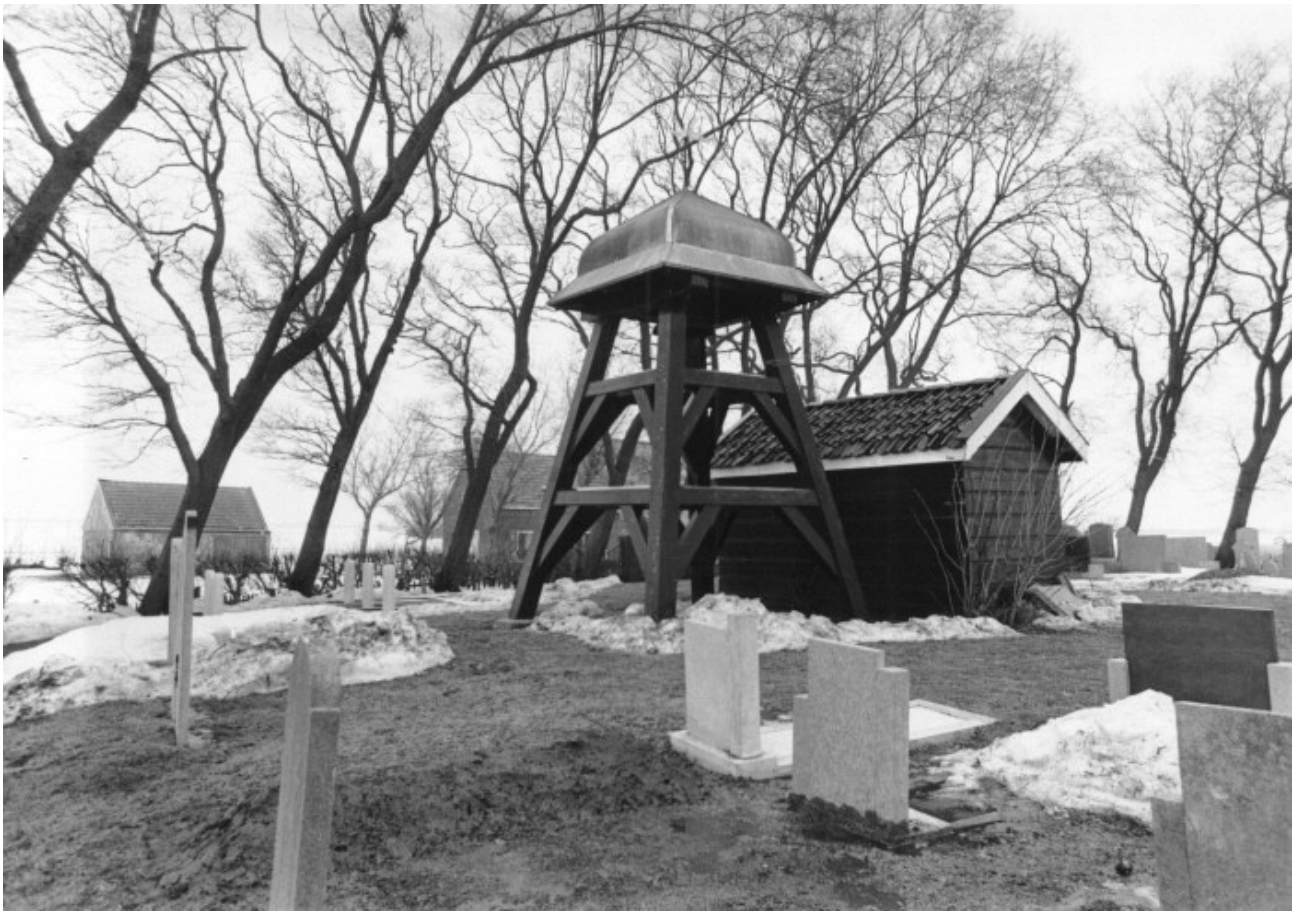

Scharl 1980 Klokkenstoel en begraafplaats (Foto F. Andringa, collectie Tresoar)

Wat de invloed is van een dergelijke omgeving op het menselijk welbevinden en op het menselijk gemoed, dat is eigenlijk niet bekend. Daar hebben zich wel schrijvers over uit gelaten, maar in serieuze zin weten we dat niet. Omgekeerd weten we wel van individuen hoe het voelt om in een geheel andere omgeving terecht te komen. Of het nu is vanuit de stad naar Laaksum of omgekeerd van Laaksum naar de stad. Beide ervaringen vergen op z'n minst enige gewenning. Toen het Amsterdamse jongetje Rudi van Dantzig de Hongerwinter 1944/45 in Laaksum doorbracht bij het gezin van Wabe en Akke Visser, moest hij vreselijk wennen aan de stilte, de eenzaamheid, een dagelijks leven dat in zijn pleeggezin beheerst werd door orthodox protestantisme. Voor Rudi gebeurde er in Laaksum dag in dag uit eigenlijk niets. Hij schreef op latere leeftijd, in 1986, het boek 'Voor een verloren soldaat' dat handelt over zijn persoonlijke ervaringen tijdens de Hongerwinter in Laaksum. In 1991 is dit boek op locatie in Laaksum verfilmd onder leiding van regisseur Roeland Kerbosch. De hoofdpersoon van het boek heet niet Rudi, maar Jeroen. Deze wordt als 11 jarige jongen in 1944 na de zomer samen met andere kinderen vanuit Amsterdam naar Friesland gestuurd om de Hongerwinter te overleven. Jeroen komt in Laaksum terecht, bij de familie Visser. Zijn overbuurjongen Jan Hogervorst wordt ondergebracht bij een boer in Scharl. Zij gaan beiden in Warns naar de christelijke school. Het gezin Visser is zeer gelovig, maar Jeroen is dat niet. Hij komt in een voor hem vreemde wereld en het kost hem moeite zich aan te passen aan de nieuwe situatie. Op een warme dag gaan ze naar de

IJsselmeerkust. Daar ontdekt Jeroen dat hij homosexuele gevoelens voor Jan voelt. In het voorjaar van 1945 wordt Warns bevrijd door de Canadezen. De dan 12 jarige Jeroen krijgt een sexuele relatie met een Amerikaanse soldaat, die voor de omgeving natuurlijk geheim moet blijven. Hij had toch al geen vriendjes in Laaksum, hij voelde zich altijd al wat buitengesloten, maar nu kon hij met niemand over zijn ervaringen en gevoelens praten. Op een dag is de soldaat plotseling verdwenen. Jeroen blijft naar hem verlangen. Als zijn moeder hem in het voorjaar van 1945 weer komt ophalen, merkt ze dat hij erg veranderd is. Terug in Amsterdam blijft Jeroen nog zoeken naar zijn nieuwe vriend, maar die ziet hij uiteraard niet terug. Dit verhaal is in 1991 in Laaksum verfilmd. Het thema van het boek gaat eigenlijk niet over Laaksum. Het centrale thema is autobiografisch en gaat over Rudi van Dantzig en de ontdekking van zijn homosexualiteit, toen hij zelf als Amsterdamse jongen de Hongerwinter doorbracht bij de familie Visser in Laaksum. Indirect geeft hij een beeld van zijn leefwereldje daar aan de IJsselmeerkust. Overigens voelde hij zich in de jaren daarna in Amsterdam niet minder eenzaam dan die winter bij de familie Visser in Laaksum.

Toen de schrijver en choreograaf Van Dantzig in januari 2012 overleed, was dat voor Iris Maaskant (2012) reden om op zoek te gaan naar leden van de familie Visser bij wie de elf jarige Rudi in 1944 onder was gebracht. Alle kinderen van Wabe en Akke Visser zijn dan nog in leven. Zeven broers en zusters Visser, Trientsje, Popke, Diet, Meint, Jantsje, Pieke en Harmen, zijn door Iris Maaskant geïnterviewd. Ze heeft de inhoud van Van Dantzigs roman vergeleken met hun eigen herinneringen. Niet alleen aan Rudi van Dantzig zelf, ook aan hùn leven in Laaksum, zoals het in de oorlogsjaren was en ver daarvoor geweest moet zijn, vanaf de tijd dat er vissers gingen wonen. Rudi verbleef bij de familie Visser van september 1944 tot na de bevrijding van West-Nederland en beleefde in Laaksum van alles, wat hij daarvoor in Amsterdam niet kende. Niet alleen vond hij dat wijdse, lege landschap zonder huizen, wegen of struiken beklemmend: 'Voor en achter me grasland en verder niemand te zien. De eenzaamheid grijpt me beet en klemt om mijn borst'. Ook de praktijk van alledag was nieuw voor hem: 'schapenkaas eten, op klompen lopen, schapenstront rapen, op een houten plee gaan, met een bal gemaakt van elastiekjes spelen, palingen zonder kop in een emmer zien kronkelen, in een bedstee slapen met Meint, het licht van de olielamp uitblazen, bidden en danken bij het eten, uit de bijbel lezen door Heit'. Het is allemaal nieuw voor de elf jarige Rudi en dat konden de kinderen van de familie Visser zich later, in 2012 in de gesprekken met Iris Maaskant, nog goed herinneren. Met Jantsje en Meint gaat Rudi naar de school in Warns. Samen lopen ze vier maal op een dag een half uur naar school en weer terug. In Warns maakt Rudi een strenge meester mee, die in de deuropening tussen twee klaslokalen naar twee kanten tegelijk lesgeeft. Ook de kerkgang, twee keer op zondag, is nieuw voor hem. De preken vindt hij langdraderig en onbegrijpelijk. De andere kinderen weten niet beter. De kinderen van Wabe en Akke Visser moesten op hun beurt natuurlijk ook wennen aan de aanwezigheid van dat tere jongetje uit Amsterdam. Eigenlijk hadden ze bij de familie Visser liever een meisje gehad, maar het werd een jongen uit Amsterdam, die ook nog eens niet christelijk was. 'Hij droeg een plusfour en een jasje. Dat droegen wij niet. Wij droegen een korte broek

met een trui en gebreide kousen.' Hij sprak heel anders en was dat ook. Hij trok meer met de meisjes op dan met de jongens. Hij was een beetje een meisje. We wisten toen nog niet dat hij homo was. We wisten niet eens dat dat bestond.

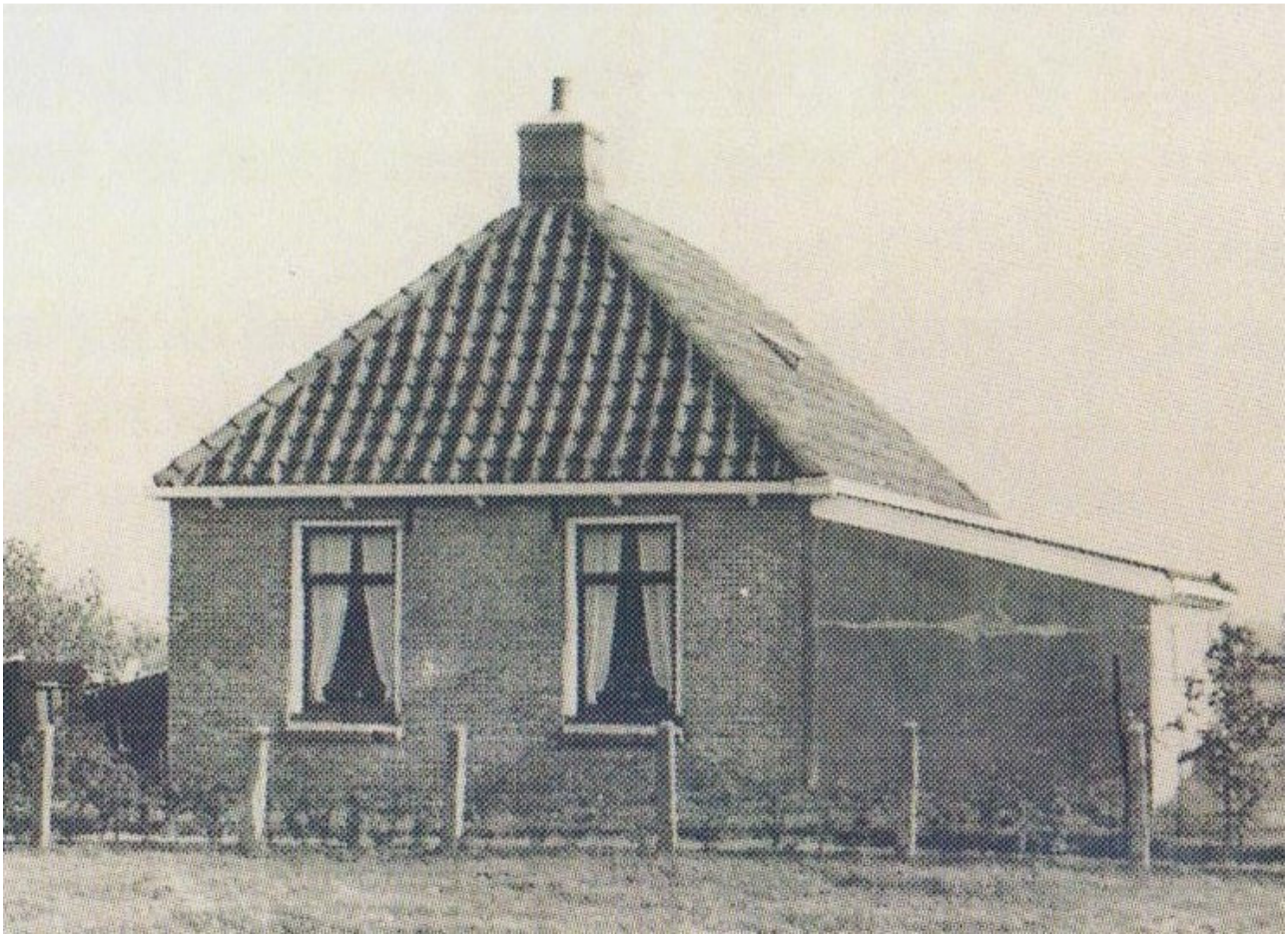

Laaksum, de woning van Wabe en Akke Visser, toen Laaksum 1, nu Laaksum 22, waar zij woonden met hun zeven kinderen. (Foto: collectie fam. Visser)

Rudi voelde zich enigszins een buitenstaander en zo werd hij ook gezien door de andere kinderen. Vooral de meisjes mochten hem echter wel. Een lieve, zachtaardige jongen. De jongens vonden hem niet stoer genoeg en op de haven, bij de boten, was het ook niets met hem. Iris Maaskant citeert een gedeelte uit 'Een verloren soldaat', waarin Van Dantzig schrijft over een tochtje met de schouw HL 1 van Wabe Visser naar Stavoren, toen Rudi mee mocht om een schaap naar Stavoren te brengen: "Het is nog stil aan de haven, er zijn wat vissers op hun schepen aan het werk met emmers en platte, houten kisten. Hun stemmen die van boot naar boot gaan, klinken galmend langs de kade en een emmer water, leeggekeerd naast een schip, heeft het geluid van een luidruchtig neerstortende waterval. Ik ben wel vaker op de boot geweest, maar erin gevaren heb ik nooit: of de boot was al weg, of het waaide te hard, of ik verzuimde school ('En dat willen je ouders niet', zei Heit dan plagend.) Maar altijd was er wel iets waardoor mijn eerste avontuur op zee niet door kon gaan.

Warns, ca. 1938. Schoolfoto van de Christelijke Lagere School. In het midden het hoofd der school, meester De Jong. Rechts achter hem Trientsje, Diet en Popke Visser. Helemaal rechts meester Aardema, bij wie Meint Visser en Rudi van Dantzig in de klas zaten.

Echt jammer vond ik dat niet eens, maar Meint plaagde me ermee: 'Nog nooit gevaren? Ben je echt nog nooit op zee geweest? Ha, wat ben je dan voor een man?' We zitten alle vier in de beschermende klompvorm van de boot die met plofgeluiden het haventje uitglijdt. Heit zit aan het roer, ineengedoken en klein plotseling en Popke en Meint zijn druk bezig met een wirwar van touw en zeil. (…) Op open zee begint het schip onverwacht, want er staat niet eens veel wind, behoorlijk te stampen. Ik voel het onmiddellijk in mijn maag, grijp me aan de rand van de boot vast en voel de eerste spatten water, plets, in mijn gezicht. De kademuur is al ver weg, te ver…Als we in de richting van Stavoren zwenken, trekken Popke en Meint de zeilen omhoog. Grote bruine vleugels zijn het, ze staan vol van weerbarstige kracht en vangen keer op keer de wind met heftige knallen op. Het schip maakt onverwacht en snel slagzij en ik val onhandig omver, opgevangen door een trefzekere arm van Heit die rustig aan het roer toekijkt hoe we een kolkende bocht vol schuim door het water trekken. (…)Mijn boottocht is een uitstapje in een wereld van geweld, van kracht en tegenkracht. Een gevecht met kille, fladderende demonen die ons met knallende lachsalvo's naar het diepst van de zeebodem verwensen. Verlangend kijk ik naar het veilige land. 'Nu al', denk ik, 'nu wil ik al terug…' Nog nooit gevaren, wat voor man was ik? Naar lucht happend probeer ik onbezorgd met heit te praten, maar die duwt me met een stevige hand van het achterbankje weg. 'Ga maar in het midden zitten en hou je goed vast. En denk om het zeil, daar!' Dat laatste schreeuwt hij en meteen duwt hij mij krachtig omlaag. Oorverdovend klapperend en met krakend touwgeluid slaat de boom van het

zeil over ons heen. De boot schept bijna water. Meint, die tegenover me staat, zie ik plotseling hoog boven me en een ogenblik later verzinkt hij met een reusachtige golfbeweging in een steile diepte. Het is of er een pomp op mijn maag staat die de inhoud met volle kracht naar beneden perst. Niet aan denken, dan gaat het wel over. Dit is leuk, dit is een avontuur….ik mag niet misselijk worden, anders lachen ze me uit. Maar ik snak naar lucht en voel de druk onder mijn keel sterker worden. Ik klem me aan de druipende bootrand vast en werk me naar het midden. Daar zak ik veilig op de grond, mijn rug tegen de zijkant van het schip, mijn voeten schrap tegen de kist waarin gevangen vis wordt bewaard. Het schaap valt van de ene kant van het dek naar de andere, met spartelende brekebenen. Meint roept naar me en lacht overdreven luid tegen de wind in. Ik bewonder hem. Hij beweegt behendig en snel over het kletsnatte dek en houdt zijn uitgelaten stemming. Kordaat wankelt hij naar het schaap en bindt het touw steviger en korter vast. Het schaap blaat niet. Het valt lijdzaam heen en weer, maar ik zie doodsangst in de naar niets kijkende, starre ogen. Ik probeer mijn eigen angst te overschreeuwen en roep iets terug. Ik hoor mijn stem, die galmend klinkt en onecht. Ik lach luidruchtig en voel me laf en gemaakt. 'Dit is dus varen. Lekker op zee en niet naar school', denk ik. Mijn lichaam is ijskoud en mijn vingers lijken gevoelloos. Door een sterk opkomend gevoel van misselijkheid en het besef dat ik me tegen niets hiervan kan verzetten en machteloos ben, beginnen mijn kaken onweerstaanbaar en steeds sterker te klapperen. Wanhopig klem ik mijn tanden op elkaar. Niet overgeven, nu niet…Dit is waar we op school liedjes over zongen: 'Hola bootsman, wij gaan meehee nahaar de zee-hee, na-haar de zee…' Popke knielt naast me neer en wijst naar de overkant. Met moeite en tegenzin hef ik me een eindje op m'n hurken en zie iets aan de kust dat op een heuveltje lijkt. Vragend kijk ik hem aan. 'Het Rode Klif', schreeuwt Popke in mijn oor. 'Herken je het niet?' Weer vliegt een golf water over me heen en ik duik omlaag. Was dat miserabele, nietige ophoginkje het klif waar Jan en ik hadden gespeeld? Was dat die gelukkige, warme, groene heuvel die je vanuit ons huis zo statig boven het land omhoog zag rijzen?
Opnieuw vangen de zeilen de wind met het scherpe dreunen van een ontploffing. (…) Als we in Stavoren zijn, zegt Heit medelijdend dat ik niet met de boot terug hoef als ik niet wil: ik kan best terug lopen, het is niet ver naar Laaksum. Maar met vreesachtige gelatenheid laat ik me een uur later toch weer aan boord hijsen, ga ik in een hoek onder wat doeken liggen en hoop er het beste van. Stel je voor er gebeurt iets, ik raak de weg kwijt of zo, dan ben ik dàt huis ook nog kwijt. In Stavoren had ik onmiddellijk de drie Duitse soldaten gezien. Ze stonden daar alleen maar. Midden op de kade. Ze hielden niemand aan, maar hun blikken waren oplettend en scherp, alsof ze door je kleren heen wilden zien. Met een schok waren door hun verschijning Amsterdam en de oorlog weer een stuk dichterbij gebracht. De norse dreiging van glimmende laarzen, goorgroene uniformen en stemmen die bijtend en stram klonken. Dat was ik hier in Friesland weer een beetje vergeten. (…) Ik had me aan de haven zo onopvallend mogelijk gedragen, ook niet laten merken dat ik zeeziek was, want stel je voor dat die moffen merkten dat ik helemaal geen visser was, maar uit Amsterdam kwam, dan pakten ze me misschien wel meteen op. Ik kreeg het gevoel dat ze daar bij de haven me op stonden te wachten, dat ze naar me uitkeken. Het kon zijn dat ze mijn

stamkaart gevonden hadden en mijn naam en nummer wisten en dat ze al die tijd naar me op zoek waren…. De terugtocht was verbazend snel gegaan. Ik had een beetje onder het zeil liggen doezelen, halfziek, willoos door elkaar geschud. Voordat ik het wist, voelde ik de wind afnemen. Er viel een weldadige stilte over de boot en alle krampachtigheid ebde uit me weg. Het geluid van de motor zwakte af en de zeilen vielen ruisend omlaag. Ik kroop onder het doek vandaan en voelde de lucht strelend warm op mijn gezicht: daar, vlakbij, hobbelig en vertrouwd, lag de kademuur. Een grote kalmte zakte in mijn buik, ik ging aan wal – terug kwam de held van zijn eerste zeereis – en voelde de grond onder mijn voeten golven: ook het land leek zee geworden. Zeebenen noemden ze dat zeker. Een visser kwam met holle klompgeluiden over het stenen pad gestapt: muziek was dat geweest. Dierbare en vertrouwde muziek."

Laaksum, jaren '40. De visschouw HL 1 met Wabe Visser aan het roer en Sietze Boersma bij de mast. (Foto: collectie fam. Visser)

Kustbewoners van Gaasterland

De visserij langs de kust bij Gaasterland is een heel ander verhaal dan de Zuiderzeevisserij vanuit de Lemmer met aken en botters. Langs de kust van Gaasterland waren tal van natuurlijke haventjes, waar kustbewoners die zich een boatsje of een schouw konden permitteren, hun scheepjes afmeerden. Toen de kust versterkt werd met een palenrij, werden een aantal van deze inhammen niet afgesloten. In de palenrij werd een eenvoudige toegang gemaakt, zodat er beschutte haventjes ontstonden, die gebruikt werden door Rijkswaterstaat bij de aanleg en het onderhoud van de aangebrachte bekisting. De kustvissers legden uiteraard hun bootjes ook in deze haventjes. Zij visten meestal met staande netjes op bot.

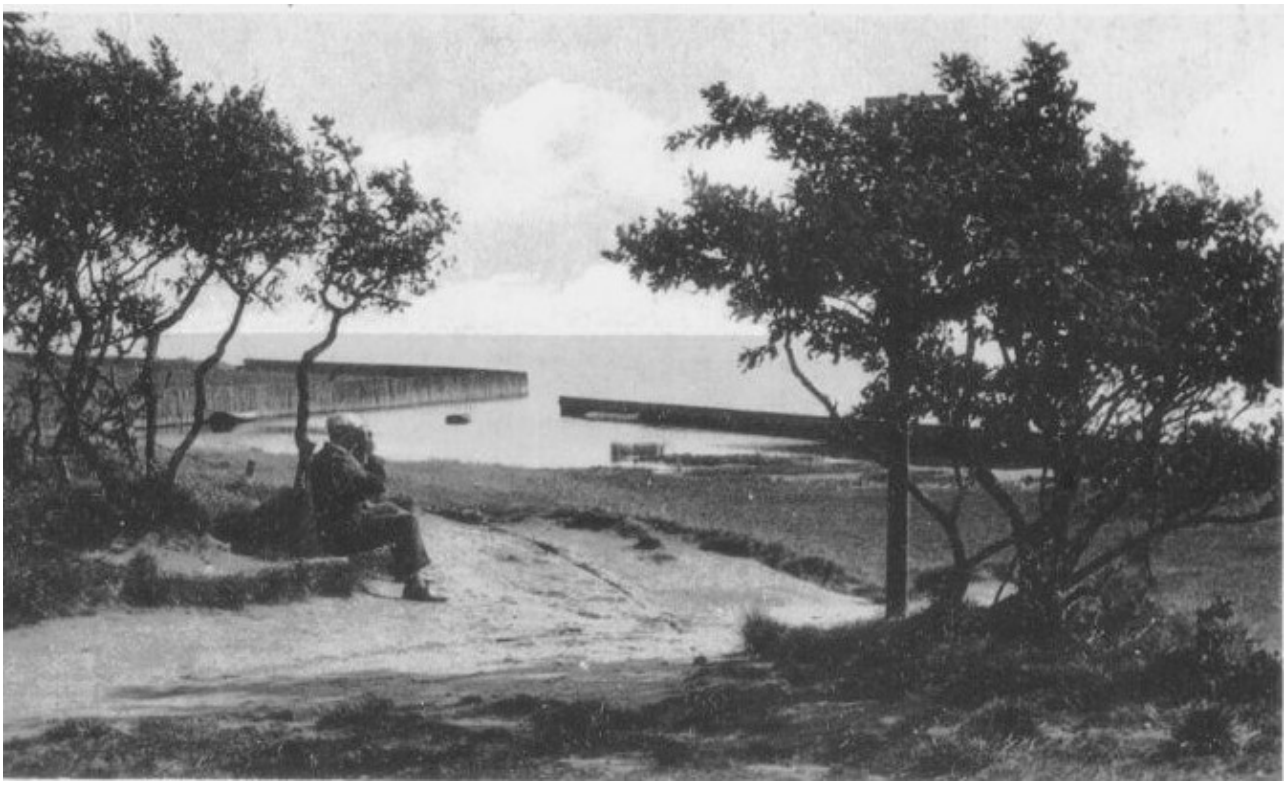

Het Mirnserklif in de jaren dertig, met een haventje in de palenrij. (Foto: Tresoar)

Kleine kustvisserij met staand want

Vlak langs de kust bij Gaasterland zat bot en ook was er paling te vangen. De bot werd gevangen met botnetjes en de paling met fuiken. Botnetjes waren lange, staande netten van slechts 40 centimeter hoog. Met palen werden die bij hoog water een stukje uit de oever parallel aan de kust geschoten. Goedkoop botnet was van katoen, maar beter voldeden de dunne zijden netjes, die echter veel duurder waren in aanschaf. De bot die in het zand lag tussen het net en de oever kon door het botnet niet meer weg en werd zo gevangen. Bij harde wind werd er niet gevist. Door de branding zouden de netjes beschadigd raken. De meeste bot werd gevangen bij aflandige wind. Voor Gaasterland

dus wind uit noordelijke richtingen. Aflandige wind zorgde voor een onderstroom naar de kust toe, waardoor de botjes naar het strand werden meegenomen. Als 's zomers de temperatuur van het water steeg, hield de botvisserij ook op, want dan kwamen er in de zee algen en wieren tot ontwikkeling die de netjes onbruikbaar maakten. Bovendien was die groene smurrie moeilijk uit de netjes te verwijderen zonder deze te beschadigen. De bot die door vissers in Gaasterland werd gevangen, werd opgehaald door vishandelaren uit de Lemmer en verkocht in de Zuidwesthoek.

Om paling te vangen, was het gebruik van fuiken populair. Die werden dicht bij de oever uitgezet, waarbij aan één kant een schutwant werd aangebracht dat de fuik liet aansluiten op de oever. Dat schutwant kon een net zijn, maar heel vaak bestond zo'n 'skodde' uit rijshout. Aal die langs de kant trok, stootte de neus tegen het schutwant en werd zo gedwongen verder de zee in te gaan. Daar kwam de vis in een fuik waar hij niet meer uit kwam.

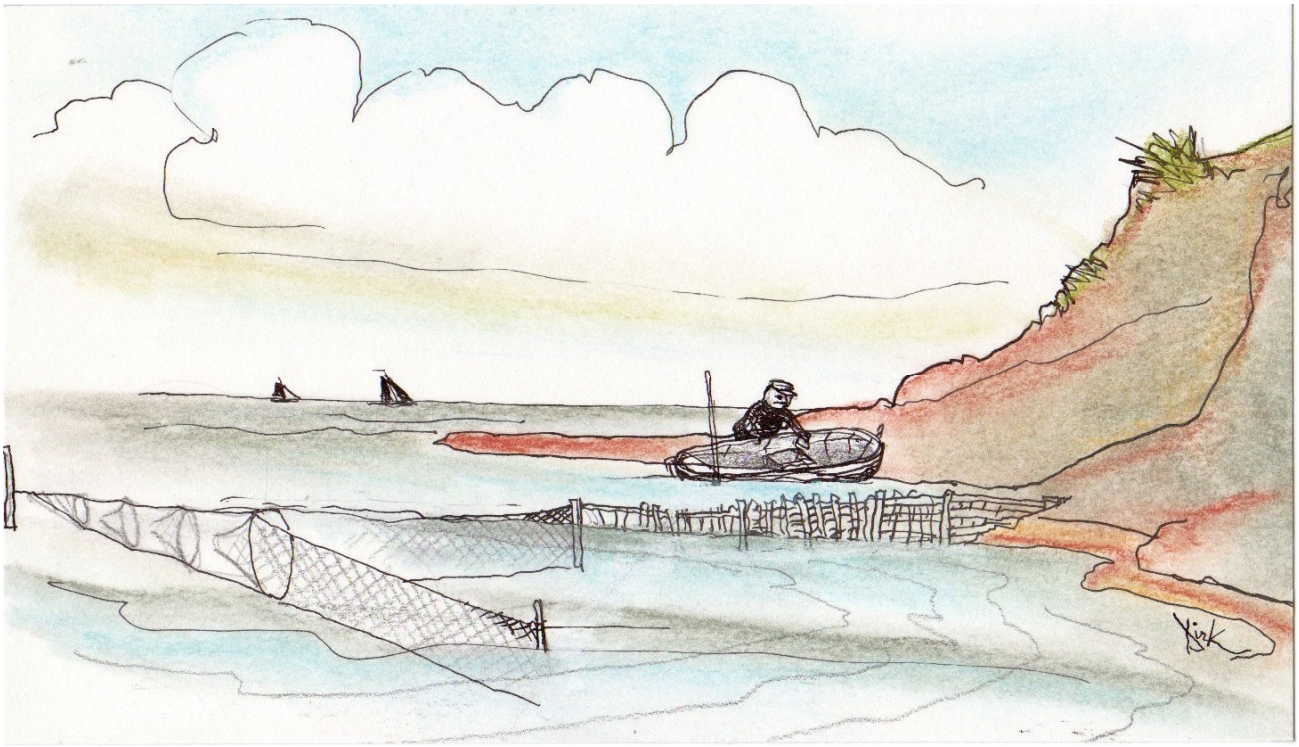

Kustvisserij met een fuik en een schutwant van rijshout naar de wal.

De visser gebruikte voor dit staande want een Fries boatsje of een schouwtje om bij de fuik te kunnen komen. Zijn fuiken moest hij goed onderhouden (schoonmaken, drogen en tanen), anders was het katoenen net snel vergaan.
Vergeleken met de beroepsvissers uit de Lemmer met hun grote aken en vletten vol staand want waren deze vissers langs de kust eenvoudige scharrelaars, die visten in de marge van het visbedrijf. In Gaasterland waren in 1905 langs de kust 29 vaartuigen met 45 koppen actief met visserij, maar daarvan waren er volgens Redeke slechts vier man te beschouwen als 'serieuze vissers'. De overigen 41 mannen waren lieden van allerlei

soort die in de ansjovistijd met een kleine beug wat probeerden bij te verdienen met visserij langs de kust. Voor de Zuiderzeevisserij was dat alles van geen enkele betekenis.

Aalvangst met fuiken in de haven van Hindeloopen, bij de lanceerplaats van de reddingboot. Weliswaar geen Gaasterland, maar de visserij is vergelijkbaar. (Foto: Museum Hindeloopen)

Behalve met botnetjes waren deze vissers ook in de weer met hoekwant (een lange lijn met zijlijnen voorzien van haken met aas) en met de zegen. De zegen is een lang, smal net, dat vanaf de kant met een bootje in een grote bocht in de zee werd gelegd. Na verloop van tijd werden vanaf de oever beide einden weer binnengehaald en konden de vissen die binnen de boog van het net zwommen, gevangen worden. Met de zegen kon alleen met succes gevist worden in ondiep water waar de bodem mooi vlak was, anders ontsnapten de vissen bij het binnenhalen aan de onderkant van het net.

Eekschillen en lijsters vangen

Langs de kust van Gaasterland deden de bewoners natuurlijk meer dan wachten op de vissen. Naast werk in de landbouw en de bosbouw en naast werk aan de zeewering was tot 1900 het eekschillen in de bossen van Jhr. Van Swinderen een bron van inkomsten. Het looizuur uit de bast van eiken, werd in die tijd gebruikt om leer te looien en ook voor het tanen van zeilen en netten. Na 1900 werd het looizuur vervangen door cachou, een taanmiddel dat verkregen werd van sap uit de bast van de acaciaboom.

In de bossen van Jhr. Van Swinderen, de burgemeester van Gaasterland die op het grote buitenhuis bij het Rijsterbos woonde, behoorde het eekschillen tot de jaarlijkse activiteiten die startten in het voorjaar. Een eikenbosje mocht er van Van Swinderen tien jaren staan. Dan werd het perceel gekapt en de stammetjes van hun bast ontdaan door te kloppen (boskloppers). Ook vrouwen en kinderen hielpen bij het werk van bosklopper. Van het sap van de eikenbast kregen zij inktzwarte handen die de eerste tijd niet meer blank werden. Iets oudere meisjes wilden daarom niet meer boskloppen. De eekschillers en boskloppers werkten 6 dagen in de week gedurende 11 uren per dag. Ze begonnen 's morgens om 4 uur.

Vissers langs de kust van Gaasterland kochten de eikenschors veelal rechtstreeks bij de baas van de eekschillers, om deze te gebruiken in hun taanketels. De overige productie werd naar Warns gebracht, naar de fabriek Imedaem aan de noordkant van de Warnservaart, waar de schors vermalen werd en verpakt in zakken naar Hamburg werd geëxporteerd voor leerlooierijen. Jhr. Van Swinderen was eigenaar van de fabriek en zorgde daarmee voor werkgelegenheid van tientallen gezinnen.

In het najaar waren de kustbewoners van Gaasterland druk met het vangen van vogeltjes. Van Swinderen verhuurde daartoe percelen van zijn Rijsterbos, die met bordjes gemarkeerd werden. Vooral het vangen van lijsters was lucratief. Die werden verkocht aan poeliers in België en Frankrijk, waar de bevolking de vogels een lekkernij vond. Het vangseizoen liep van september tot januari en vond plaats in bos met jonge aanplant. Voor het zetten van vallen werden de takken gebogen, maar de bomen mochten daar geen schade van oplopen. Een lijsterval werd gemaakt van een takje waar die zich splitst in een gaffel. Het takje werd naar beneden gebogen en vastgezet.

De twee toppen van de gaffel werden aan elkaar bevestigd, zodat er een driehoek ontstond die als een triangel in de boom hing, met de punt naar boven. Bij deze val werden enige lijsterbessen gehangen en in de triangel twee dunne touwstroppen. Als een lijster neerstreek op de horizontale basis van de triangel om een bes te eten, stak hij z'n kop in de strop en hing zichzelf op. Deze stroppen werden op 2 à 3 meter hoogte in de bomen aangelegd. Soms wel duizend in een perceeltje. De lijsters trokken van Scandinavië naar zuidelijker streken, langs de kusten, en vele overnachtten tijdens hun tocht in de bossen van Gaasterland. Daar vonden ze tevens hun einde. Het was voor de lijstervangers een lucratieve bezigheid. Vanaf 1 oktober was de jacht toegestaan. Het ging de jagers vooral om zanglijsters, koperwieken en kramsvogels, maar ook merels waren welkom. Begin november liepen de vangsten sterk terug. Jaarlijks werd er voor duizenden (!) guldens verhandeld met de Belgen en de Fransen. Dat was in die tijd veel geld. Direct na de Eerste Wereldoorlog, in 1920, werd deze jacht verboden uit oogpunt van dierenbescherming. Dat tot woede van vele Gaasterlanders. (Bron: Twerda, 1943)

Jagen en stropen

Visvangen en jagen waren geen activiteiten die elkaar uitsloten. Buiten het visseizoen probeerden veel vissers langs de Friese kust ondermeer met de jacht iets bij te verdienen of voor zichzelf een smakelijke maaltijd binnen te halen. Voor de officiële jacht vroegen zij een jachtakte aan (toen dat in 1920 verplicht was geworden), zoals zij voor de visserij eveneens een visvergunning nodig hadden. Ook als er niet mocht worden gejaagd, bleef de neiging een haas of een gans te verschalken buitengewoon groot en moeilijk te weerstaan. Dan werd er dus illegaal gejaagd ofwel gestroopt. Vooral die laatste activiteit is in de herinnering van mensen blijven hangen. Sleeuwenhoek (2006, p. 22-26) heeft ervaringen opgetekend uit de mond van een stroper uit Gaasterland en Peereboom (2011, 'Wigle Visser vertelt') haalt belevenissen op zoals die spraakmakende visser uit Laaksum ze kon vertellen.

De stroper die Leeuwenhoek spreekt, Johannes, kwam uit Rijs en jaagde graag bij het Mirnser klif. In de Zuiderzeetijd boorden de jagers gaten in het hout van de palenrij om de loop van hun geweer door te steken en naar de vogels te gluren zonder door deze gezien te worden. Tussen het klif en het paalscherm liep een oud stroperspad. Hele families bleven in leven dankzij stroperij: met metalen strikken werden konijnen, hazen, fazanten en zelfs reeën gevangen. Iedere familie had een eigen territorium waar gestroopt werd. Soms werden de stropers betrapt door een veldwachter of boswachter. Vaak was het een spel tussen stropers en het wettelijk gezag. Wie was wie te slim af. De stroperij werd pas moeilijk, toen de bosjes en veldjes in Gaasterland door verkaveling verdwenen en het werkterrein overzichtelijker werd gemaakt.
De kleurrijke en welbespraakte 'havenmeester' van Laaksum, Wigle Sytses Visser (1884 – 1978), die vanuit Laaksum met de jol HL 16 viste en in de dertiger jaren de visafslag van Laaksum runde, had ook zo zijn ervaringen met de jacht. Hij vertelt:

“De Zuiderzeekust was tientallen jaren ons jachtterrein geweest. Je had geen akte nodig om met je geweer op stap te gaan. Van jongs af aan heb ik het geweer

De IJsselmeerkust bij Oudemirdum, 2011. (Foto: Dirk Huizinga)

gehanteerd en als knaap van zestien werd ik al geprezen dat er een goede jager in mij stak. Het vissen en jagen lag ons in het bloed, noem het maar avontuur. Hoewel de opbrengst ook niet te versmaden was. Plotseling mocht het niet meer. In 1920 kwam de Jachtwet. Er moesten jachtakten worden gehaald. Dan zou je voortaan mogen doen, wat je zo lang vrij had gedaan. Dat was niet gemakkelijk te verwerken. De bepaling voor de aktebezitters luidde, dat ze het geweer niet ‘voor het gebruik gereed’ bij zich mochten dragen. In de praktijk betekende dat een zak om het geweer, ongeladen en het slot erop. Allemaal dingen waar we nooit over hadden nagedacht. Eerst kon ik er niet toe komen zo’n akte aan te vragen. Later heb ik er met elkaar wel vijftig versleten, maar de vrije jacht is heel wat anders.”
En hij vervolgt:
“De zwanenjacht was voor mij hetzelfde wat de jacht op reeën voor de grote heren was. Ze hadden die reeënjacht eens moeten verbieden! Wat was het een hard gelag voor me, toen de zwaan een beschermde vogel werd! Ook bij deze maatregel durf ik mijn twijfel uit te spreken over zijn doelmatigheid. U begrijpt hoe moeilijk het me werd gemaakt. En de zwanen, het leek wel of ze het wisten, dat ik niet op ze mocht schieten. Op een goede dag liep ik langs het strand, toen ik een groepje zwanen aan zag komen

vliegen ter hoogte van de Rode Schuur. Ik had als jager met akte het geweer bij me. Ik liet de vogels gaan, hoewel het geweer me warm in de hand werd. Het ene groepje na het ander vloog voorbij. Och, wat moest ik een kansen laten schieten. Groepjes van tien, zes, drie, ik zag ze met lede ogen gaan. Al weer een paar zwanen vlak boven de palen. Eigenlijk zonder na te denken, had ik al een schot gelost. Er viel een zwaan in het riet. Ik wachtte een kwartiertje, want ik was van mezelf geschrokken en durfde niet meteen weer te schieten, dat zou te veel de aandacht trekken. Nog steeds ging de vlucht van zwanen door en weer waagde ik een schot. Weer viel er een grote vogel in het riet. Ik keek even de dijk langs, geen mens te zien. Toen viel de derde zwaan. Ik had ze nu wel geschoten, maar ik had ze nog niet binnen. Ik kon ze zo niet meenemen. Daarom ging ik eerst naar huis. Mijn vrouw vroeg: "Heb je iets?" Ze dacht aan een haas of een eend. De jacht op die dieren was wel open. Ik antwoordde: "Ik heb niets, maar ik heb wel een avontuur." Ik bond een bak achter op de fiets en reed naar mijn beschermde vogels. De fiets zette ik tegen de palen, toen er nog een zwaan naar me toe kwam vliegen. Ik dacht: "Jij waagt teveel, jongen!" Kets, daar lag hij. Twee van de slachtoffers heb ik in de bak gestopt en later heb ik de andere opgehaald. De eerste drie heb ik verkocht, de laatste was voor ons zelf."

Laaksum, Wigle Visser bij de Mokkebank. (Foto: collectie M. Peereboom)

Later werd dezelfde Wigle Visser opzichter bij de Mokkebank, om toe te zien dat er niet gestroopt zou worden. Hij wist tenslotte hoe stropers te werk gingen. Voordat het zover was, hielp hij eerst zijn broer bij het opzichtersvak. Zo vertelde hij: "Ze vroegen me opzichter te worden van de Mokkebank. Ik was destijds baas bij de visafslag en wilde vissers niet laten zitten. Ik bedankte voor de eer. Bauke, mijn broer, wilde wel. Als hij er tenminste evenveel mee kon verdienen als bij de boer. Dat lukte. Mijn broer deed zijn best als bewaker van de Mokkebank, maar als hij 's morgens terugkwam, waren er altijd eieren verdwenen. Hij kon toch niet dag en nacht in de weer zijn! Op een keer kwam hij bij me en zei: "Hast it drok? Oars woe 'k wol, datst ris even meikaemst." Samen gingen we naar de Mokkebank. Daar wees ik hem op strepen in het zand. Er was iemand langs gekropen. De punten van zijn klompen hadden lijnen in het zand gemaakt. De slimmerik wachtte natuurlijk tot mijn broer naar huis was om daarna zijn slag te slaan. Ik gaf hem de raad net te doen of hij wegging, maar dan langs een omweg terug te komen. Dat deed hij en hij verborg zich in het riet. Tot half één moest hij wachten, maar toen kon hij de dief op heterdaad betrappen. Hij sprong hem op de huid. Het was iemand uit Laaxum. Hij dreigde mijn broer dat er heel wat zou gebeuren, als hij hem een bekeuring maakte. De bekeuring ging door, de man kreeg een boete van veertig gulden."

De Mokkebank zat in die tijd, vlak na de afsluiting van de Zuiderzee, in het voorjaar vol vogels en ook Wigle hield ervan eieren te zoeken. Nou ja, zoeken….je hoefde ze alleen maar op te rapen. "Lagen hier dan zoveel eieren op de Mokkebank? Om de andere dag ging ik rapen en dan haalde ik er wel eens twee emmers vol, met een kop erop, vandaan. Het moest om de andere dag gebeuren, want mokken gaan heel snel broeden. Scholeksters bijvoorbeeld ook. Kieviten en grutto's wachten wat langer. Zodra de eieren bebroed worden, zijn ze 'fûl', dat wil zeggen bedorven. Geregeld stuurde ik kisten vol eieren naar een wildhandelaar in Leeuwarden, die ze doorgaf aan een fabriek om er advocaat van te maken. Toch bleven er genoeg over voor de vogelstand. We hebben wel eens uitgerekend hoeveel er op één dag werden gelegd en kwamen tot een aantal van zeven à achtduizend. Natuurlijk telden we ze niet één voor één. We zonderden een oppervlakte van drie vierkante meter af en telden ze in dat gedeelte. Daarna was het een eenvoudige rekensom." (Bron: www.mnopr.com)

Zeegras verzamelen

In het noordwestelijk deel van het Friese Bekken werd in de 19e eeuw zeegras gewonnen en verwerkt. 'Wiermaaien' werd dat genoemd. In onze tijd leidt die term tot misverstanden, want wij kennen nu vooral het blaasjeswier langs de Waddenkust, terwijl zeegras een plant was die op dit moment in Nederland bijna is uitgestorven. Voor de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 was het oogsten van 'wier', zoals het Groot- of Smalbladig zeegras (Zostera marina) werd genoemd, voor zowel vissers als boeren een gewaardeerde bron van inkomsten. Het wier werd gebruikt als vulmiddel voor matrassen, kussens en stoelzittingen. Het heette desinfecterend te zijn. Ook was het geschikt om lekkende naden in schepen te dichten. Het werd gebruikt voor

dijkversterking, als dakbedekking, als verpakkingsmateriaal van glaswerk en als stalstrooisel. Zeegras groeide op de slibvelden bij banken in lange slierten van 1 – 2 meter lang. Bij het eiland Wieringen werd het in de zomer gemaaid. De wiermaaiers stonden met broeklaarzen tot over hun middel in het water en maaiden het gras met de zeis van de bodem. In augustus/september was het gras rijp en liet het spontaan los van de stengel. De slierten dreven dan de Zuiderzee in. Waar het aanspoelde, werd het door kustbewoners uit zee gevist.

Het Rode klif, 1908. Het vervloekte graan uit de legende van het Vrouwtje van Stavoren zou bij het Vrouwenzand zijn gedumpt. Sindsdien groeit er op de dijk graan met ledige aren. De zandbank aan de einder is niet reëel, maar het resultaat van creatief inkleuren van een zwart/wit foto. Op de dijk aangespoeld zeegras, zeewier, dat gedroogd wordt en daarna via de dijkvaart wordt verscheept naar Stavoren voor opslag en verkoop (Kuperus). Op deze plek, bij de lange basaltpier in zee, houdt het visgebied van het Stavers Vissersgilde op en begint dat van de Warnser vissers (vanuit Laaksum). In 1817 wordt deze plek de "Slavershaven" genoemd (door het Dijkbestuur van Hemelumer Oldephaert c.a.) bij het verpachten van viswater aan vissers van Warns en Stavoren. Wellicht konden vissers hier achter de bekisting enige beschutting vinden bij zwaar weer. De naam "Slavershaven" houdt waarschijnlijk verband met de slag bij Warns (1345), waarbij graaf Willem de IV met zijn leger door de Friezen verslagen werd. (Liever dood dan slaaf) (Foto: collectie Jan Visser, Stavoren)

Het uit zee gewonnen zeegras kon niet zondermeer gebruikt worden. Eerst moest het ontzilten. Het werd gespoeld in zoet water en vervolgens op weilanden gedroogd. Daarna brachten boeren het zeegras naar wierschuren die in vele Friese Zuiderzeehavens te vinden waren. Daar werd het gras gewogen en tot balen geperst. De opbrengsten waren wisselend. In de 19e eeuw werd het steeds minder gebruikt voor dijkversterking

('wierdijken'). Men koos toen liever voor stenen dijken. Na de afsluiting van de Zuiderzee was het plotseling afgelopen met het zeegras. Het verdween met dat de dijk gereed kwam. Dat kwam echter niet door de dijk, maar door een plantenziekte die zich toen toevallig voordeed. Het zeegras in Zeeland had daar evenzeer onder te lijden als het gras in de Zuiderzee.

Wigle Sietzes Visser (1884 – 1978)

De journalist/schrijver Hylke Speerstra, in de zeventiger jaren hoofdredacteur van het schippersweekblad 'Schuttevaer', publiceerde in maart 1977 een interview met Wiggele Visser over diens herinneringen aan het leven in Laaksum:

"Het is een kleurloze middag geweest, maar nu de dag in de zee wegzinkt, gloeit het vuur uit het grijs van de luchten tevoorschijn. Eerst vaal rose, dan magistraal rood. Aan de voet van de zeewering, op de grens van land en water, bestaat alleen nog de vertrekkende dag. Aan de landzijde van de hoge dijk zie je het achtergebleven, grauwe land. De enige lichtpunten zijn even later de ruiten in een boerderij landinwaarts, waarin de vuurgloed vanuit het westen spiegelend nagloeit.
Ik bevind mij op de grens van zee en land. Ik sta op de grens van dag en nacht. Vlak bij het huis van oude Wiggele. Hij zegt op de grens van leven en dood aanbeland te zijn. Bijna een eeuw woont hij dicht bij de zee. Hij was er in die hete zomer, toen het lauwe, weezoete IJsselmeerwater hijgend tegen het basalt opkroop en het aalgladde wier achterliet op de blauwige stenen. Hij was er, toen het zout als glinsterend vuil achterbleef op de kleine vensters van zijn huis, nadat een harde zuidwester de branding van de Zuiderzee in witte wolken stof over de zeedijk had gejaagd. Hij was er, toen zijn vader en grootvader in de vorige eeuw de zeewering sloegen voor een paar cent per paal. En hij is er nog steeds: Wiggele Sytses Visser, de oudste visserman van de Friese lagerwal. Hij woont er nog. Ondanks het banale aandringen van de aardse rijkaards, die in een Mercedes komen aanrijden en Wiggele trachten weg te praten uit zijn unieke onderkomen. Er was er eentje, die legde een stapeltje van 80.000 marken op het lage aanrecht. Maar die vent kon van Wiggele meteen opsodemieteren, want hij zal nimmer buigen voor het aardse slijk. Ook niet nu, op de valreep tussen dit leven en het eeuwige hierna, het leven waarin Wiggele rotsvast gelooft.Zo komt hij het smalle gangetje door, naar buiten toe, en vult met zijn markante gestalte de kleine buitendeur. Een man van bijna een eeuw, in zwart manchester. En een schone kop heeft hij. Grijze ogen onder grijsblauwe borstels en zijn kuif is van zilver. Zijn stem hóórt bij hem, en bij het eeuwige geluid van de golven. Hij kan weer en wind ermee overstemmen.

Wiggele wil best over zijn aardse bestaan vertellen, maar vindt het eigenlijk zonde van de tijd, want hij zou liever nog een paar fuiken breien. Zijn handen kunnen niet stilstaan, zijn mond wel. Maar hij kán vertellen. Geboren in de koude nacht van 26 op 27 januari 1884 op 't Sou onder Warns, waar iedere boer wel eens een schot vette ansjovis uit zee haalde en iedere visserman wel eens voor 8 gulden per week het hooi van het lichtglooiende land oogstte.
"Vader ging plotseling dood. Dat was in 1890. Hij had kort tevoren met grootvader nog een stukje zeewering geslagen en voor de koude, zware buien was er aan de dijk anders geen schuilplaats dan in de grote takkenbossen. Een paar dagen later kwam hij doodmoe thuis en zei: "Er moet iets verkeerd in mijn lichaam zitten, iets dat dood gaat." En kort daarna was hij dood. Ik zie zijn gestalte soms nog wel voor me, heel vaag. Groot was hij, denk ik, en hij had een sik. Er is geen beeltenis van de man, geen foto. Vader is nooit op de foto gekomen. De kinderen werden verdeeld over de familieleden. Ik werd bij mijn grootouders ondergebracht, bij pake en beppe. Pake

heette ook Wiggele Sytses, een oude Laaxumer visser van de Zuiderzee. Een jol stak hier op de Laaxumerwal eigenlijk nog te diep. Het waren zodoende voor het merendeel tweegangs bootjes, dus met twee gangen onder de berghouten. Met die schouwtjes, met hun sprietzeilen, probeerden ze zee te houden. En toch was het een vuile hoek hier voor Laaxum. De zuidwester stond pal op de wal. Pake Wiggele probeerde ieder goddelijk jaar met z'n gezin te bestaan van de visserij. Hij leerde mij het boeten van de fuiken en beugen. Ik waagde het na een poosje niet nog een fout te maken bij het boeten. Als ik fouten maakte, knipte de ouwe opnieuw een gat in de fuik en moest ik het werk herhalen. Op twee mazen vanaf de vierde hoepel werd in de fuik een overloop gebreid. Dat was het merkteken van de Laaxumer fuiken. Soms stalen de Stavermannen of de Lemsters onze fuiken en dan konden we dat later met onze merktekens bewijzen. Het was een harde opvoeding. In de ogen van de jeugd van vandaag bikkelhard. Maar achteraf ben ik daar niet rouwig om.
Ik moet 18 zijn geweest, toen mijn oog viel op de famkes hier in de buurt. Verderop woonde een pracht van een meid, maar het was een boerendochter. En een arme vissersjongen was niet in tel. Dus je waagde het niet eens contact te zoeken. In die dagen schreef je eerst een brief. Sommige van mijn maten konden niet schrijven, maar dat probleem was ook te overwinnen. Je kon kant en klare liefdesbrieven kopen. Voor een paar centen. Nou en dan liep het soms toch nog los, want vrijen konden ze wel. Goed, die mooie boerendochter. Ik schreef toch een brief; of ik mocht komen. Misschien deed ik dat wel om het bewijs te krijgen dat ik toch niet in tel was. En wat niemand verwachtte, gebeurde. Kom maar langs, fiets maar een paar keer langs ons erf. Nou had ik geen fiets, dus….Achteraf wellicht een geluk, want ik trouwde een arm meisje en we zijn gelukkig geweest. Drieënzestig jaren waren we samen. Dat is een hele tijd, maar och, zo kort. In dit huisje waar Pake en Beppe toen woonden, heb ik nu 80 jaar gewoond. Maar ik bracht m'n speeljaren, tot m'n dertiende, door op 't Sou, hier vlakbij. Dit huis is niets veranderd in al die jaren. De tegels zie je nog precies zo in de schouw, de zware balken, de bedstede, het kabinet. Soms is het net of de tijd even stilstaat. En in feite is Gods natuur natuurlijk ook dezelfde gebleven. Bij ons begon de dag als het licht werd en eindigde die bij het vallen van de avond. Zo lang werkte je. De kringloop van de natuur is dezelfde gebleven, maar de mensen zijn veranderd. Ze zijn er niet beter op geworden. Toen wij in 1907 trouwden, hadden we geen rooie cent. Toch waren we al beide 23 jaar. Ik had al mijn werk enkel gedaan voor Pake en Beppe. Toch wilde ik visserman zijn, voor m'n eigen en voor haar. En er kwam een Staverse jol, de ST 10. Die jol werd de HL 16. De prijs was 325 gulden. Dat geld leende ik bij de vishandelaren in De Lemmer. Daar zijn Poppe de Rook, Johannes Sterk en Hannes de Jager groot van geworden. Zij waren de visbazen en palinghandelaren van veel Zuidwesthoekse visserlui. Ze gaven het geld zonder rente te vragen, maar wilden wel een derde van de vangst. Zo bleef het armoede op Laaxum. Soms konden we aan het einde van het jaar de rekeningen niet betalen. Soms bleef er iets over. Daar kon je het gat van vorig jaar een beetje mee dichten. De paling kostte in die jaren per pond 22 cent, de schiere paling 29, 30 of 31 cent.

Stavoren, begin 1900. De Voorstreek met de Staverse jol ST 10 van Rein Yges Visser in de Delft.

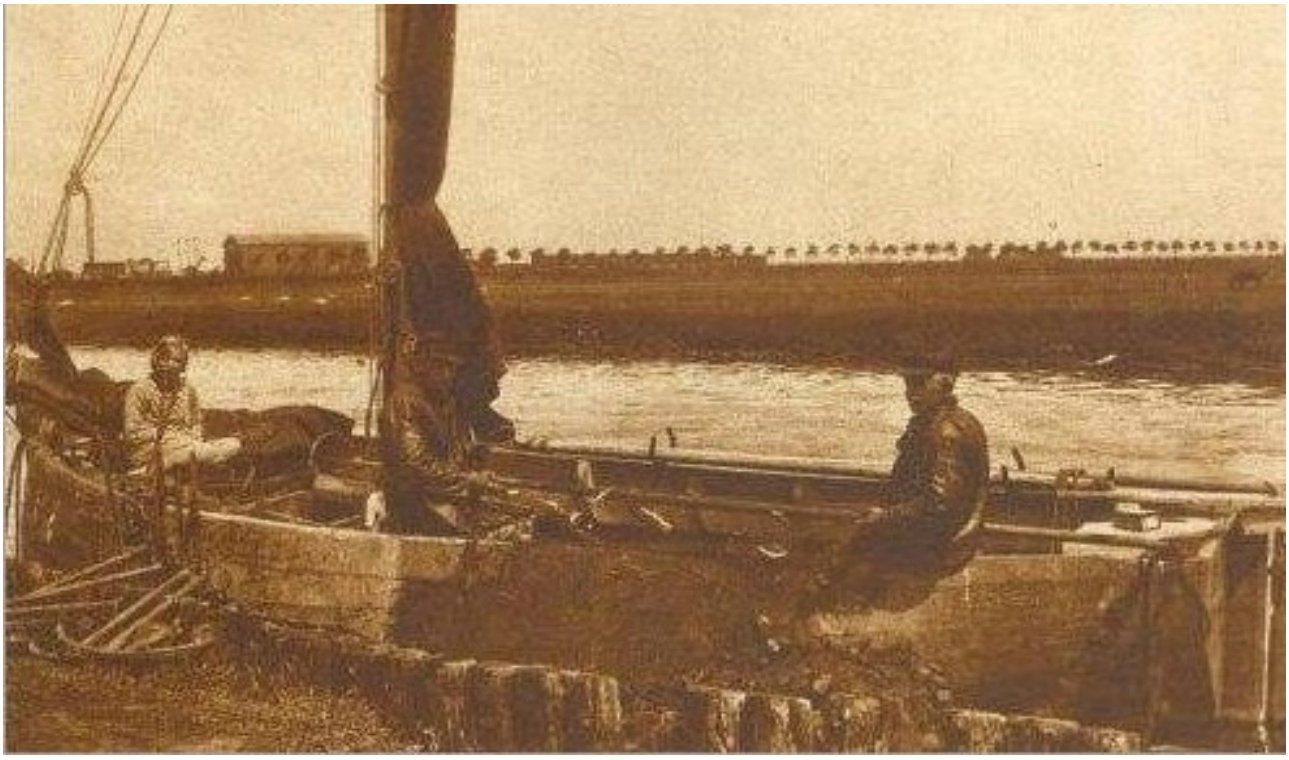

Stavoren, aan de Schans, met voor de kant de ST 10 die werd overgenomen door Wiggele Sytses Visser.

In april kwam de ansjovis. Een hele vette is dat, voor een mager bestaan. De ansjovis kon je amper braden, hij moest gezouten worden. En later in het seizoen, als de haring kwam, begon een nieuwe hoop, een nieuw avontuur. Een paar jaar is het inderdaad goed geweest. In 1906 bijvoorbeeld. Dat was een goed visjaar voor de Friese wal. En

later is er ook nog eens zo'n best jaar geweest. Het zal me nooit vergeten, op die oudejaarsavond zei ze: "Sjoch jonge, dit ha 'k oersparre.", en ze liet me 600 gulden zien. Ik wist wel dat het tamelijk goed was geweest, maar zó goed…God, wat was je dan gelukkig. Toch waren er op Laaxum in de loop der jaren maar een viertal vissers die zo gezegd uit eigen veren konden vliegen. De rest bleef te land ploeteren onder de visbazen.

Een tijdje heb ik samen met Harm Vogelzang gevist. Harm was rooms, maar op een slechte reis ontdekten we, dat we toch dezelfde Here hadden. "Kijk", zeg ik tegen Harm, "Het wordt een bonk wind straks." 't Was op een zaterdag en na die eerste bui kwam er een vuile smeer uit het noordwesten. Als de weerlicht de fok naar beneden. Je kon met de jol best een boze brok zee houden, maar aan de netten moest je opletten. Als ik met de jol plaats moest ruimen voor de wind en we lagen nog achter de dreg, dan belegde Harm bij het hieuwen steeds een slag om de klamp en wanneer we dan aan het bergen van de dreg toe waren, pakte ik het loze eind van het trosje. Harm gooide los en ik haalde als de donder het anker binnen door de kont van de jol naar de wind te trekken. Want we moesten de draai zo kort en snel mogelijk maken, omdat de jol gehoorzaam was gemaakt met een lange roerhak. Yke Tsjommes Visser is nog met twee man gebleven, zuiver omdat hij dwars lag toen een smerig stuk zee zijn jol te grazen nam. Zij bleven hier vlakbij, naast de klif. Die keer met Harm hadden we geen dreg, maar een stokankertje. Een stokanker kon je beter bergen aan boord. We lagen die keer aan de netten, dat rukt niet zo als aan zestien vaam ankertros. Dus, toen die dikke smeer wind erop los begon te vegen, moesten we eerst nog het staande beug binnen halen en het was fatsoenlijk opschieten in de bak. Dat moet snel, want je houdt het niet voor mogelijk hoeveel zee er dan ineens staat. Nou, daar voeren we op het nippertje vrij en lagen met klein zeil in zee en probeerden wat aan die noordooster omhoog te zeilen. En toen zei Harm: "Ik moet morgen toch eigenlijk al proberen bij de heilige mis in Bakhuizen te zijn." Harm was immers rooms. Urk lag voor ons op dat moment al geschikter, maar op Urk waren ze in de ogen van Harm te fijn. Een kwartiertje later was er nog maar één kans op een veilige haven en dat was Urk. En toen zei Harm: "Ik lig liever levend op Urk, dan dood in de roomse kerk van Bakhuizen." Ja, Harm was rooms en soepel van opstelling. Die avond zaten we samen in de kleine jol te Urk en ik zette koffie, terwijl Harm de pan vol piepers jaste. Je moet natuurlijk wel eten, als je 15 uren tegenwind en water hebt moeten opboksen. En terwijl we die aardappelen op ons kacheltje met hout en turf zetten, zucht Harm: ""God, ik kan mij niet meer staande houden." En hij ging snurken. Zomaar in zijn Engelse oliegoed, gewoon tussen de inhouten. En toen legde ik mij ook maar neder. We werden wakker, doordat de totaal aangebrande aardappelen ons eruit rookten. We kiepten de hele handel de Urker haven in en zijn aan de wal gaan struinen om wat leeftocht. We kregen ieder een Deventer koek te pakken. Daarna zijn we voorgoed onder zeil gegaan. Pas een etmaal later, toen het weer was opgeknapt, begonnen we de lange reis naar Laaxum. Onze vrouwen stonden op de dijk. Dat waren vrouwen die niet stonden te mekkeren van 'man wat waren we ongerust'. Nee, die zeiden alleen maar, dat ze vreselijk blij waren dat we weer binnen waren.

Er is in de wereld wel het één en ander ten goede veranderd. Maar over het algemeen zijn de tijden nog slechter dan toen. De mensen zijn namelijk niet meer tevreden. En hoe komt dat? Omdat de mens meer wil dan brood alleen. Van hoog tot laag willen ze meer. De arbeider moet zeggenschap? Welnee, dat wil hij niet. Hij wil alleen meer geld. Maar verbitterd ben ik er niet door geworden. Ik vind het leven nog zoet, al ben ik 93. Ik voel mij gezond. En er is werk bij de vleet voor me, een hele Goddelijke dag lang. Ik moet mijn potje koken, mijn spulletjes schoon houden en bovendien zijn de fuiken er nog. De babyfuiken wel te verstaan. Die dingen maak ik hier voor de vrouwen uit de buurt. Ze worden verkocht ten bate van bijvoorbeeld de bejaardensoos. Vijfentwintig gulden is zo'n babyfuik waard, zeggen ze. Zo zie je maar weer, het mensdom is gek geworden. In mijn tijd had je honderd pond paling voor dat geld.

Laaksum, 1944. De jollen worden vervangen door stalen schouwen. Vooraan de HL5 van Jan en Age Visser en de grote jol HL 7 van Auke en Frank Vogelzang. (Foto: collectie Jan Visser, Stavoren)

8. Na de visserij de recreatie

Het is al decennia wat het is: Laaksum is Laaksum niet meer. Het vissersnest van weleer is na de jaren zestig haar identiteit kwijt geraakt. Aan het einde van de 19e eeuw werd het gehucht groot door de vissers die naar die plek aan de kust bij die grote boerderij trokken. Ongeveer drie generaties vissers hebben er geleefd in relatief isolement, aan de rand van het vluchthaventje dat in 1912 voor hen is aangelegd. Maar van de visserij was niet meer te leven. Jongere generaties trokken weg uit Laaksum, de dijkhuisjes van de vissers kwamen leeg te staan, stonden te verkrotten en werden uiteindelijk door mensen van buiten afgebroken of gebruikt als vakantiewoning of opgeknapt voor permanente bewoning.
Toch is Laaksum op dit moment bekender dan ooit. Toen het nog een oorspronkelijk karakter had door de visserij, waren slechts weinigen op de hoogte van het bestaan van Laaksum. Op dit moment weten duizenden en meer mensen van dat piepkleine haventje is aan het IJsselmeer. Veel dagjesmensen hebben er even verpoosd, een ijsje gegeten of wat gedronken bij het eethuisje waar eens Wigle Visser, de 'havenmeester' van Laaksum, woonde. Jonge mensen, gewapend met digitale camera's, kijken verbaasd naar dat merkwaardige, in elkaar gezakte grijze gebouwtje aan de haven en maakten er (tot voor kort) prachtige foto's van. Bijzonder vonden ze de hang van Laaksum, bijzonder in z'n verval, en gelijk hadden ze. Op dit moment is dat miraculeuze gebouwtje met houtplaten ingepakt en met balken verstevigd, anders zakt het in elkaar. Het fotogenieke karakter is eventjes verdwenen. De mensen blijven echter komen. Groepen fietsers en ook wandelaars doen Laaksum aan voor een korte onderbreking. Het haventje is de trekpleister. Het ligt precies goed op de fietsroute langs de kust. Van de sfeer van het vissersnest van voorheen is slechts een zweem blijven hangen. Het is vooral de HL 6, het kottertje van Jan en Joop de Vries, dat de mensen herinnert aan de periode dat Laaksum leefde van de visserij. De werkelijkheid van het verleden is weg, is voor ons verdwenen en zelfs de sfeer van het verleden die we wellicht menen te herkennen en waar we ons in proberen te verplaatsen brengt die vergane werkelijkheid niet dichterbij. We leven in het nu, met onze beelden van een verleden die dat verleden onvermijdelijk vertekenen.

Recreatie en toerisme zijn verschijnselen van de afgelopen honderd jaar. Dat loopt dus parallel met het bestaan van de vluchthaven van Laaksum. Het duurde echter tot in de zestiger jaren van de vorige eeuw, voordat het recreëren in de buitenlucht voor grotere groepen van de bevolking normaal werd. Tot die tijd had alleen de maatschappelijke bovenlaag, de elite en de hogere burgerij, voldoende tijd en geld om voor het eigen genoegen te verpozen in de natuur, op het water of op mooie locaties met enig comfort. In de eerste helft van de 20e eeuw waren er wel voortrekkers die de medemens probeerden te enthousiasmeren om er ook eens op uit te trekken. De eerste natuurverenigingen kwamen op, de pas opgerichte verenigingen voor vreemdelingenverkeer spanden zich in, de Algemene Nederlandse Wielrijders Bond stimuleerde haar leden om mooie fietsroutes te rijden, maar al die inspanningen namen

niet weg, dat recreatie in die tijd een betrekkelijk elitair genoegen bleef. Al was het maar, dat het nog helemaal niet vanzelfsprekend was dat arbeiders door de werkgever betaalde verlofdagen kregen. Zonder verlofdagen en zonder voldoende inkomen is het moeilijk om op vakantie te gaan. In de Leeuwarder Courant werd in het begin van de vorige eeuw met regelmaat geschreven over de ontwikkeling van het vreemdelingenverkeer. In 1928 schreef een 'observator': "Vooral in de laatste tien jaren is in tal van bedrijven voor het personeel een vacantieregeling ingevoerd. Bijna iedereen heeft tegenwoordig het voorrecht, het zij voor enkele dagen of enkele weken, éénmaal per jaar te kunnen genieten van een verblijf in de vrije natuur; éénmaal per jaar de beslommeringen van het dagelijks leven op zij te kunnen zetten en uit te trekken naar buiten, naar de bossen of naar de zee. (…) Opmerkelijk, dat onder deze toeristen (in Friesland) zo weinig Friezen worden aangetroffen. Zien wij het schone van het eigen gewest niet? Of moet de oorzaak van dit verschijnsel in iets anders worden gezocht? (…) Hoeveel Friezen zullen er ook niet zijn, die nog nooit van het kleine, idyllische vissersplaatsje Laaxum hebben gehoord? Vanuit de Gaasterlandse bossen is het in korte tijd te bereiken. Het ligt iets verder naar het westen, in de richting van Stavoren, bij de zeedijk. Slechts enkele vissers wonen hier. Vriendelijke, eenvoudige, gemoedelijke lieden. Logeergelegenheid is er in het plaatsje niet en toch trekt het vaak vreemdelingen, die steeds weer onder de bekoring raken van het schilderachtige haventje met zijn dikbuikige "Staverse jollen" en andere vissersscheepjes, die ook op de binnenwateren veel worden gebruikt."(LC, 29 sept. 1928)

Warns, 1922. De zomer is voor boeren de drukke tijd. Werk in plaats van vakantie. (Foto: Tresoar)

In die jaren was recreatie en toerisme voor de Friezen helemaal niet een vanzelfsprekend onderdeel van hun leven. Veel Friezen kenden hun eigen provincie nauwelijks. Dat was te begrijpen. De vervoersmogelijkheden waren beperkt. Reizen

door de provincie kostte veel tijd en Friesland leefde van de landbouw. Van akkerbouw en veeteelt. Juist het boerenbedrijf had in de zomer alle werkkrachten nodig. Boeren gaven hun knechten in die tijd zeker niet zomaar vrij om met behoud van loon een weekje aan het strand in de zon te liggen of om met hun gezin wat rond te fietsen om de omgeving te verkennen.

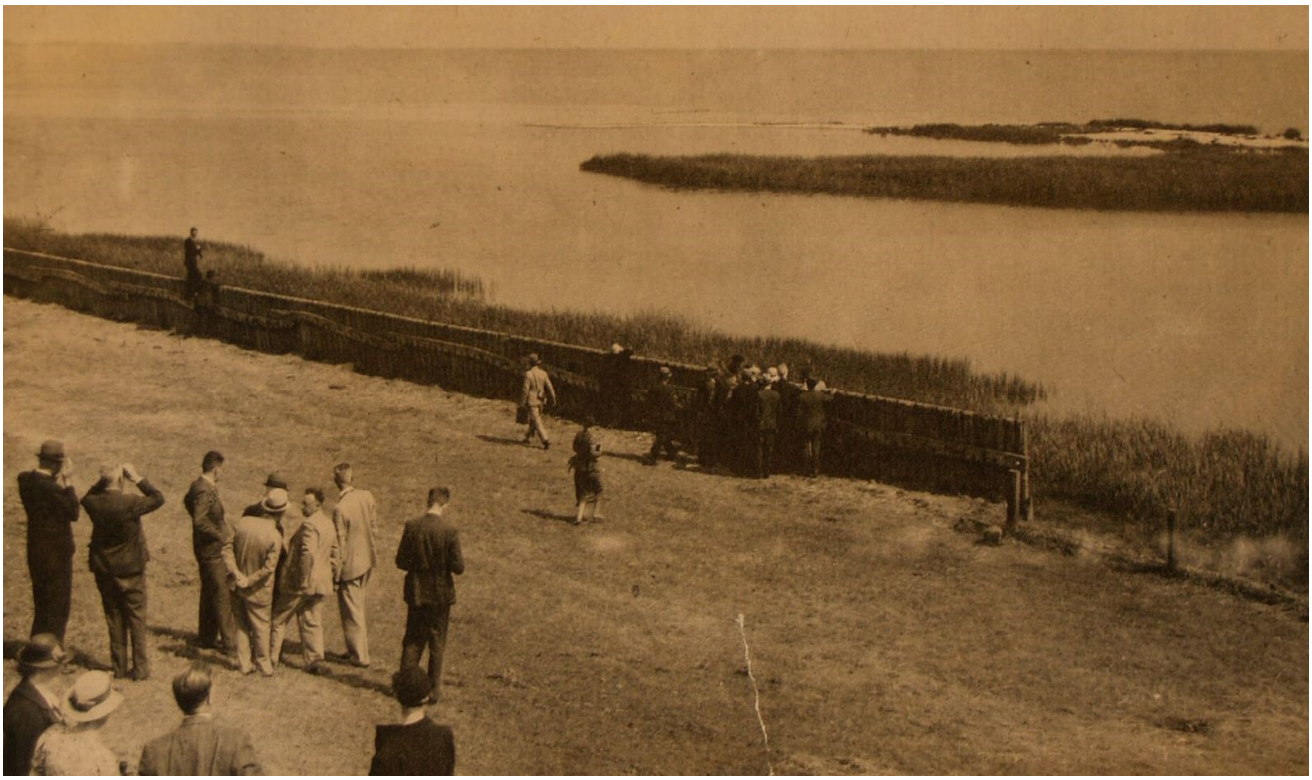

Laaksum, 1939. Een vogelexcursie bij de Mokkebank, georganiseerd door 'It Fryske Gea'. (Foto: Tresoar)

Ruim tien jaar later, in oorlogstijd, toen het leven natuurlijk ook gewoon doorging, werd in de LC speciaal over Laaksum geschreven als bestemming voor toeristen en vogelliefhebbers:
"Laaxum, een klein, stil vissersdorpje aan de zware zeedijk die eeuwen lang reeds het Zuid-Friese land tegen de woede van water en storm beschermde. Ja, mogen we die paar kleine huisjes die daar zo ordeloos aan de kust benoorden het aardige haventje liggen, wel een dorpje noemen? Toen we vanavond op weg gingen en het doel van de reis kenbaar maakten, waarschuwde een ingewijde ons: "Pas maar op, dat jullie het niet zonder het op te merken, voorbij fietsen." Maar nee, dat is niet gebeurd! Want toen we, na een zware worsteling, boven op de hoge dijk met een stevige wind tenslotte die paar huisjes en dat mooie haventje vonden, toen wisten we het wel heel duidelijk: dit moest Laaxum zijn. (…) Nu is het altijd zo, dat men de meest romantische en afgelegen oorden meestal slechts over minder goede wegen kan bereiken. Laaxum maakt hierop, tenminste als men het uit de richting Gaasterland nadert, geen uitzondering. Het gevolg van de slechte weg was, dat één der fietsbanden leeg stond, juist toen we weer vertrekken wilden en we, voor we in Rijs waren, aan drie

verschillende adressen een fietspomp moesten lenen.(…) Laten we eerlijk zijn: we kènden Laaxum niet. In de Leeuwarder Courant lazen we, dat Laaxum opnieuw van zich zal doen spreken. Waarom Laaxum dan wel? Wel, een oude rokerij, die jarenlang als leugenbank dienst deed, is in ere hersteld en thans drijft de wind weer de rookwolken van Laaxum's bedrijvigheid over het golvende IJsselmeer. Door de firma Smits en Zwaan uit Stavoren worden thans de verse, vette en vooral wegens dat laatste zo gewaardeerde IJsselmeerpalingen gerookt en verzonden. Zelfs op dit avonduur is de rokerij nog in volle bedrijvigheid. Heel dicht bij de haven staat het gebouwtje waarin de paling wordt gerookt. Het brengt wat bedrijvigheid in de lome avondrust van het eenzame Laaxum. (…) Voor de natuurvriend zijn er bij Laaxum twee aantrekkelijkheden: de Mokkebank, een droge plaat dicht bij de zeedijk waarop tientallen zeevogels huishouden en dankzij hun getier op een flinke afstand nog te horen zijn, en het Rode klif. (…) Ga, als ge er niet te ver vandaan woont, op één van de vele mooie avonden eens naar het Rode klif, daar dicht bij dat leuke haventje van Laaxum en geniet van de schone schilderij die de wijde zee vormt met de kleurvolle luchten. Een zoel windje trekt vluchtige rimpelingen over het water en het avondrood weerspiegelt zijn vloeiende kleuren zacht in het stille vlak. En aan de verre einder ziet ge de silhouetten van de Stavorense jollen, die straks zullen terugkeren in het Laaxumer haventje met hun buit. (…) Van Laaxum, dat eenzame Laaxum aan de dijk, gaat een zeldzame bekoring uit." (LC, 3 mei, 1941)

Laaksum, 1988 (Foto: Tresoar)

Velen zullen het beeld herkennen dat deze schrijver in de LC beschrijft, maar duidelijk zal ook zijn, dat hier een romanticus aan het woord is. Iemand die zich niet hoefde af

te vragen hoe hij in leven bleef, maar die zich kon ontspannen in aangename ledigheid. De vaak barre werkelijkheid van de Laaxumer vissers werd zo voor mensen in betere doen het onderwerp van romantische genietingen. Behalve voor romantici werd Laaksum ook interessant voor natuurliefhebbers. Vooral voor de vogelaars onder hen. In 1905 had Jac. P. Thijsse de 'Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten' opgericht. In de eerste plaats om het Naardermeer te behouden, waar de gemeente Amsterdam een vuilstortplaats van wilde maken. De vereniging kreeg echter succes, omdat er vanaf het einde van de 19e eeuw een groeiende belangstelling bij de maatschappelijke bovenlaag was voor alles wat 'natuurlijk' leek. De interesse voor natuurstudie bleef niet voorbehouden aan de burgerlijke elite.

Laaksum, jaren zestig. Wigle Visser keert terug van de eendenjacht. (Foto: collectie Menno Peereboom)

Na de Tweede Wereldoorlog werd het gezamenlijk de natuur in trekken om te genieten van flora en fauna populairder in bredere kring. Vooral vanuit de socialistische zuil werden natuurexcursies georganiseerd in het kader van 'de ontwikkeling en emancipatie van de arbeider'. Het Nivon, reeds opgericht in 1924, gaf daar uitvoering aan. Natuurexcursies gingen naar de mooie plekken, naar 'natuurmonumenten' en naar gebieden die dat eigenlijk maar snel moesten worden.
Eerder, in 1901, hadden Eli Heimans en Jac. P. Thijsse de KNNV opgericht, de vereniging voor veldbiologie en in 1920 richtte Heimans de NJN op, de vrije jongeren vereniging die aan veldbiologie deed. Dat waren verenigingen waar vooral mensen uit de hogere burgerij lid van werden. Het Nivon inspireerde vooral arbeiders om eens buiten de deur te kijken. In Friesland werd in 1930 de vereniging It Fryske Gea

opgericht, vanwege de zorg over het Friese landschap in de tijd van grote ontginningen. Deze vereniging heeft in deze provincie ook vele natuurgebieden aangekocht om die in oude luister te behouden. In die sfeer van aandacht voor natuur en veldbiologie werd Laaksum een begrip bij de vogelaars. Want Laaksum lag tegen de Mokkebank aan en als je ergens vogels wilde kijken langs de IJsselmeerkust, dan moest je daar zijn. De Mokkebank was echter niet vrij toegankelijk. De Mokkebank was een natuurmonument van It Fryske Gea en mocht alleen betreden worden met permissie van de toezichthouder: Wigle Visser, de 'fiskwager' uit Laaksum.

Vogelbeschermer Wigle Sytzes Visser op jacht bij de zeedijk (Foto: collectie Menno Peereboom)

Toen enige vogelaars in 1949 de Mokkebank wilden bezoeken, moesten zij dus eerst toestemming vragen het gebied te betreden bij Wigle Visser in Laaksum. Dat ging als volgt in z'n werk:

"Visser, de vogelwachter van de Mokkebank, kon en mocht ons niet officieel permissie geven om dit unieke vogelreservaat te betreden. Het was beslist al een bijzonderheid dat hij mij zo lang te woord stond, want hij had het wakker druk met de vertimmerderij van zijn huisje, waar je zo dwars doorheen kon kijken.
Aan de bovenpost van de tussendeur, die er nog niet ingezet was, hing een koppeltje eenden en zodoende kwam het gesprek al gauw op de jacht en de aanverwante bedrijven. Het bleek ras, dat we op velerlei gebied "twee zielen – één gedachte" waren, maar dwingende claxonsignalen noodzaakten mij het gesprek af te breken. We spraken af later eens duchtiger kennis te maken. En toen Morristen we Mokkebankwaarts, zonder permissie, maar met goede raad en veel durf.
Later heb ik er de in mijn bezit zijnde Fryske Gea-publicaties eens op nageslagen en in één daarvan las ik, dat de opzichter Visser strenge orders heeft om uiterst waakzaam te zijn. "In het vogelparadijs kan niemand worden toegelaten; met een kijker gewapend kan men trouwens van de dijk af heel veel waarnemen, zonder de vogels te hinderen." Wij hadden geen kijker bij ons en waren daarom zeer dankbaar voor de goede raad en genoodzaakt durf te hebben, als we toch iets wilden zien. (…) Voor de dorpenschoonliefhebbers zou Laaxum de reis alleen al meer dan waard zijn. Het is een miniatuurzeedorpje met een miniatuurhaventje achter de balkenpalissade en in dat haventje liggen vijf of zes vissersschepen, waarvan men van de dijk af alleen de masten kan zien. Er liggen wat verweerde huisjes tegen de dijk en vlak aan de zeekant staat een wonderlijk gebouwtje, dat helemaal verkleurd is door de werking van weer en wind. (…) Toen wij door Laaxum reden, was er geen mens buiten. Alleen maar een klein, zwart hondje, dat niet eens blafte tegen de vreemde auto vol vreemde mensen en daardoor je helemaal het idee gaf, dat hij zo'n druk verkeer wel gewend was. (…) Ja, en toen we wegreden, zagen we ook nog een Laaxumer, terwijl we zo achterom keken. Het was een grote, forse man in overhemd, die een klein raampje had opgeschoven en daar halverwege uithing om ons na te kijken. Voor het andere raampje, waarvoor een van vissersgaren gebreid gordijntje hing, stond een geranium in fel rode bloei en 't leek helemaal niet gek, die beide raampjes met zo'n verschillende "inhoud" naast elkaar….En toen waren we gauw bij de Mokkebank. We liepen een weilandje af naar de zeewering, sloegen een hoekje om en liepen nog een weilandje af en toen hield de zeewering op en begon de rietwereld en meteen het verboden gebied. Natuurlijk was daar prikkeldraad en het bordje verboden toegang, maar wij huldigen het beginsel van het "Mare librum". We trokken dus schoenen en kousen uit en stapten het water in. (…) Een twintig, dertig meter verderop was een strandje dat tot dat moment in beslag werd genomen door enige tientallen Grote Sterns en Visdiefjes, die wel hevig protesteerden en ons uitscholden voor pie-raten en star-rieten, maar daar trokken we ons weinig van aan. Drie jonge sterntjes vergaten om weg te vliegen en kregen voor straf een aluminium ringetje om het ene zwarte pootje." (LC, 13 augustus 1949)
Wigle Visser had vanuit Laaksum op de Zuiderzee gevist met de jol HL 16. Na de afsluiting van de zee, in 1932, hield hij de visserij voor gezien. De vissers moesten zich opnieuw laten registreren voor de binnenvisserij, het IJsselmeer was immers binnenwater in tegenstelling tot de Zuiderzee, en zoetwatervisserij zag hij niet zitten. Hij werd daarom visweger bij de hang in Laaksum, 'fiskwager', zoals hij het zelf

noemde. En even later werd hij bovendien opzichter over het broedreservaat de Mokkebank bij Laaksum, dat een natuurreservaat was geworden. 'Mokken' zijn in het Fries vogels die in het Nederlands meeuwen en sterns worden genoemd. De Mokkebank was dus een zandbank voor de kust waar de meeuwen en sterntjes broedden. Na een aarzelend begin werd de natuurstudie bij Nederlanders na de Tweede Wereldoorlog populairder dan ooit. In de jaren vijftig trokken regelmatig groepen vogelaars naar Laaksum, om de vogelrijkdom op de Mokkebank te bestuderen. En natuurlijk kwamen ze dan ook in Laaksum, bij de opzichter van het natuurreservaat: Wigle Visser.

Mokkebank met restanten van het paalscherm dat als zeewering diende. (Foto: Tresoar)

Deze vogelaars waren meestal mensen uit de stad die kwamen genieten van de natuur op een geïnteresseerde en ook ietwat intellectuele wijze. Vogelaars waren mensen die van studie hielden, van het nauwkeurig observeren en determineren van vogels die voor een leek bijna allemaal eender waren. En ze genoten natuurlijk van de kluten, de lepelaars, de kemphaantjes, tureluurs en kiekendieven die in die tijd bij de Mokkebank te zien waren. Als de excursie voorbij was, trok men even langs Laaksum voor een genoeglijk uurtje in de hang, de voormalige palingrokerij die door de oud-vissers gebruikt werd als werkplaats en leugenbank.

De gesprekken met Wigle Visser en met andere Laaksumers brachten hen in contact met een andere wereld. Bewoners van de stad leven in beginsel vervreemd van de natuur en ontwikkelen in de ogen van plattelanders een wat sentimentele kijk op het leven van plant en dier. Heel anders dan de mensen die als boer of als visser iedere dag

met natuur te maken hebben. In de gesprekken met Wigle bleek deze 'oppasser fan de Mokkebank' tot verbazing van de stadse vogelaars zelf helemaal geen actief ornitholoog te zijn die de hele dag bezig was de gedragingen van de vogels te bestuderen. Natuurlijk niet! Wigle verkeerde iedere dag tussen de vogels en had dat als jager en als visser al van kindsbeen af gedaan. Hij kon zich eigenlijk niet goed verplaatsen in de geestdrift van de vogelaars uit de stad als die een Grote Stern zagen of een Bruine Kiekendief. Die zag hij iedere dag en de mokken? Ach, "in mok is in ding dat helpt foar de honger noch foar de toarst.", zo was hij van mening. Hij bekeek de mokken met een utilistische bril: die vogels hadden voor de mensen geen nut. Je kunt ze niet eten en niet drinken. Toch genoot ook hij van de natuur om zich heen. "De skepping sit prachtichmoai yn elkoar", zo stelde hij dankbaar vast bij het zien van een nest met eieren. Zijn beleving was religieus van aard. Hij werd niet enthousiast van het feit dat hij een x-aantal vogelsoorten op z'n lijstje kon bijschrijven, zoals de vogelaars dat deden. Hij werd geen beter mens als hij een zeldzame vogel had gezien. Hij ergerde zich juist aan de vogelaars uit de stad die het niet konden nalaten bij een meeuwennest de eieren even in de hand te houden, blijkbaar niet wetende, dat daarna de moedermeeuw dit nest in veel gevallen zou verlaten. (Vrij naar: LC, 18 juni, 1955)

Laaksum, 1988 (Foto: Tresoar)

Het genoegen dat de vogelaars beleefden aan natuurexcursies naar de Mokkebank was voor Laaksum nieuw. Nooit eerder kwamen er in Laaksum schijnbaar uit het niets groepen vreemdelingen enthousiast kijken naar een paar vogels die de Laaksumers iedere dag om zich heen zagen. De Laaksumers konden evenmin weten dat deze

vogelaars slechts de voorboden waren van nog veel meer vreemd volk. Enige decennia later trokken honderden, zo niet duizenden mensen bij mooi weer naar de IJsselmeerkust. Recreanten, zonaanbidders, zwemmers en sportvissers konden die kust gemakkelijk bereiken op de fiets, met bromfietsen of met de auto. Eind 1954 waren de halfverharde wegen langs de IJsselmeerkust voorzien van een asfaltlaag. De stoffige hobbelwegen met gaten, plassen en scherpe steentjes die de fietsbanden vernielden, waren lekker rijdende 'teerwegen' geworden die een uitnodiging vormden voor mensen om naar de kust te trekken.

Die massale recreatie die tegenwoordig heel normaal is, kwam pas tot ontwikkeling toen gewone mensen over meer tijd en geld gingen beschikken. Dat was in de jaren zestig van de vorige eeuw het geval. In december 1960 besloot de regering over te gaan tot een vijfdaagse werkweek, waarbij de arbeiders en ambtenaren slechts 40 uren per week hoefden te werken. De zaterdag werd daarbij een vrije dag. Dat had enorme gevolgen. Pessimisten vreesden allerlei onmaatschappelijk onheil door het gedrag van lieden die volgens hen niet wisten wat ze met die vrije tijd moesten doen. De werkelijkheid toonde een heel ander beeld. De mensen gingen genieten van hun vrije tijd. Ze kochten bromfietsen en even later auto's en trokken erop uit. De recreatie tijdens de weekenden kwam op gang en ondernemers speelden daar handig op in met voorzieningen voor recreanten. De economisch treurige situatie waar de Zuidwesthoek van Friesland na de oorlog in was beland, kreeg onverwacht, dankzij de mensenmassa's die tijdens weekenden in beweging kwamen, nieuwe impulsen. Zelfs Laaksum wist zich niet aan de nieuwe ontwikkelingen te onttrekken, wat mensen die hielden van het beeld van het oude Laaksum als het geïsoleerd liggende vissersnest uit begin 1900, maar matig konden waarderen.

Reeds in 1960 zagen politici en beleidsmakers, dat de toekomst van de Friese IJsselmeerkust niet gezocht moest worden in de landbouw en de visserij, maar in de economie rond recreatie en toerisme. "De IJsselmeerkust, de streek tussen Lemmer en de Kop van de Afsluitdijk, komt hoe langer hoe meer in trek bij de toerist", schreef de LC (2 juli 1960): "Bij de Nederlanders doordat steeds meer recreatiegebieden elders overvol raken en doordat steeds meer mensen ontdekken, dat hier nog een oord van rust en schoonheid ligt. Bij de buitenlanders doordat dit land langs de oude Zuiderzeekust van een zo typische schoonheid is als men in West-Europa eigenlijk nergens aantreft. Die wijde velden met het vee, de dorpjes en de boerderijen, die machtige hemelboog die bijna nooit zonder zeilende wolken is, die oude romantische stadjes met hun kunstzinnige nijverheid, die dijk met daarachter het water…(…) In steeds grotere getale komen ze, de binnen- en buitenlanders en rijden ze langs, soms – zoals bij Laaxum – op de kronkelige dijk, op een weg die nu, dankzij de zorgen van de zeewerende waterschappen, niet alleen goed berijdbaar is, maar ook van alle obstakels zoals koeienhekken, is ontdaan." In die tijd werd vooral gedacht aan voorzieningen voor toeristen op zwemgebied. Er werd in die tijd inderdaad veelvuldig langs de kust gezwommen. Zeilplanken bestonden nog niet en de windsurfers van tegenwoordig kon

men zich zelfs niet voorstellen. Het IJsselmeer had mooi schoon water en de oever was op diverse plekken geschikt om er vanaf de kant het water in te gaan.

Laaksum, gezien vanaf het Rode klif. Midden jaren vijftig. De dijkweg was tot 1954 een hobbelige, half verharde grintweg. In de jaren 1953 en 1954 werd deze weg van Stavoren over het Rode klif naar Laaksum en verder naar Mirns verbeterd en voorzien van een asfaltbetonlaag. Ook werden de veehekken verwijderd en vervangen door veeroosters. Op de foto het nieuwe teerweggetje. (Foto: S. Andringa, collectie: Tresoar)

Bij Hindeloopen was het brede strand na de afsluiting van de Zuiderzee helaas verdwenen, maar elders waren na de afsluiting juist strandjes langs de kust ontstaan. Vooral bij de strekdammen in zee.
De gemeente Hemelumer Oldeferd dacht wat de recreatie langs de kust betreft vooral aan zwemmogelijkheden bij het Rode klif, waar bij goed weer gebaad werd bij de strekdammen. Erg in trek was natuurlijk al langer het strandje bij het Mirnser klif, achter het Rijster bos. Laaksum bleef op dat moment nog even buiten de aandacht van de beleidsmakers. Daar was in 1960 nog de drukte van enige visserij. Daar werd gewerkt en kon je niet onbekommerd in en op het water bij het haventje recreëren. Maar links en rechts van Laaksum kon er gezwommen worden. Helaas waren er geen mogelijkheden om met het openbaar vervoer bij de kust te komen, maar, zo werd geschreven, “wie over een auto beschikt, kan langs deze vijftig kilometer lange route zijn hart ophalen.” (LC 2 juli 1960)
Tien jaren later, in november 1971, werd er plotseling geroepen: “Laeksum moat fan de kaert fordwine”. Het was Yke Dijkstra, voorzitter van de plaatselijke commissie in de ruilverkaveling ‘Warns’ bij de opening van een nieuwe weg. Nu was die opmerking

wel wat te gedreven en te zeer geïnspireerd door het ruilverkavelingsproces dat de leefwereld vormde van de voorzitter. Burgemeester Pasma van de gemeente Hemelumer Oldeferd verzekerde de bezorgde burgers dat de bulldozers echt niet klaar stonden om het kleinste plaatsje langs de IJsselmeerkust met het rustieke haventje van de kaart te vegen. Maar er moest wel wat gebeuren. De gemeente was van mening dat er voor Laaksum iets in de recreatieve sector gedacht moest worden. Gedacht werd aan een recreatiestrook tussen de weg en het IJsselmeer. Wellicht moest er ook een object aan toegevoegd worden, maar dat was tegelijkertijd moeilijk. Een klein object zou niet rendabel zijn en een groot zou misstaan.

Laaksum, 1988. Nog één vissersschip is overgebleven: de HL 6. (Foto: W. Walta)

Uiteindelijk is er niets gebeurd. De recreatieve mens wist zelf wel wat hij en zij plezierig vond en deed dus wat hem en haar beviel. Gewoon even in alle rust aan het water zitten. Natuurlijk kwamen er in die jaren ook wel een paar toeristen van over het water naar Laaksum. Van grote invasies van watersporters bleef Laaksum echter verschoond, daarvoor was het haventje te moeilijk bereikbaar vanaf het IJsselmeer. Wel vonden enige zeilbootjes een ligplaats in het haventje en werd er vanaf land wel eens een bootje te water gelaten. Ook waren er recreanten die de vluchthaven van Laaksum een geschikte plek vonden om een tentje op te slaan, ook al was er geen sprake van een officiële camping op die plek. Hoe aantrekkelijk Laaksum voor hen ook was door de kleinschaligheid en de relatieve eenzaamheid, dagjesmensen hadden wel een natuurlijke behoefte aan een drankje op z'n tijd. De woning waar eens Wigle Visser in woonde en die na diens overlijden in 1978 leeg was komen te staan, werd met eenvoudige middelen ingericht als eethuisje, zodat bij de haven ook de inwendige behoeften van de bezoekende recreanten vervuld konden worden.

9. Boerderij te Laaksum drie eeuwen in dezelfde familie

Laaksum, 1924. Links achter het hek Akke Vogelzang, drie mannen op de dijk, rechts Wigle Visser naast zijn (ouderlijke) woning. Achter de mannen het huisje van Jan W. de Vries. De boerderij is van wed. Douwe Hains de Vries. (Foto: Tresoar)

Van de dertien woningen die in de buurtschap Laaksum stonden, was er niet een na 1906 gebouwd. In 1903 begon een periode van tien jaren van zeer slechte vangsten op de Zuiderzee. Het was in die periode daarom niet voor de hand liggend om een huis te laten bouwen in dat vissersnest. De woningen waren gebouwd voor vissers die wilden profiteren van de winsten die tot 1903 met de visvangst mogelijk waren. De grote boerderij bij Laaksum is echter wel oud. De 'pleats' zoals die er nu bijligt, stamt uit 1848, maar ongeveer op die plek is bekend dat daar vanaf 1640 een boerderij heeft gestaan die drie eeuwen in dezelfde familie is gebleven. In de vrouwelijke lijn waren het nazaten van Abe Tietes. In 1640 werd het bedrijf uitgeoefend door de weduwe van Abe Tietes met haar zoon Hylke Abes. Via de vrouwelijke lijn bleef de boerderij 320 jaren in bezit van dezelfde familie. Van 1932 tot 1971 zat boer Herre Jans Stoffelsma op de boerderij, die getrouwd was met Hendrikje Douwes de Vries. In 1960 werd er druk gespeculeerd over de toeristische mogelijkheden langs de IJsselmeerkust. Misschien kwam er wel een camping bij het Rode klif. Want de zuidkust van Friesland was in trek bij recreanten. Herre Stoffelsma had daar geen aandacht voor. Een boer heeft wel iets anders aan zijn hoofd. Bovendien was hij voor zijn gevoel op jaren. Zijn zoon Douwe Herres Stoffelsma wilde wel investeren in de toekomst van het bedrijf. Die dacht aan de aanschaf van een elektrische melkmachine, maar helaas was er op dat moment, 1960 spreken we over, nog geen elektriciteit in Laaksum.

Waterleiding was er ondertussen wel aangelegd. In 1959, nadat de Laaksumers die zomer zonder water waren komen te zitten en er duizenden liters naar toe werden gebracht om hen niet van dorst te laten omkomen, werd besloten ook Laaksum van leidingwater te voorzien. Niet voor iedereen, maar voor de visafslag. Desalniettemin werd deze waterleiding gezien als een hele verbetering.

Laaksum leefde zonder waterleiding

De tien gezinnen in het waterleidingloze dorp Laaksum zaten in de zomer van 1959 zonder water. De regenputten waren leeg. Nu waren er in die tijd op het platteland van Friesland, Groningen en Drenthe veel meer dorpen die geen aansluiting hadden op de waterleiding, maar de situatie in Laaksum was toch bijzonder. Op die vooruitstekende punten land in het IJsselmeer, dus waar langs de oostwal Stavoren en Laaksum liggen en even zuidelijker, aan de westwal Enkhuizen, daar wil het niet regenen. Die plekken behoren tot de droogste van het land. Tijdens relatief droge zomers ziet het er aan de haven van Stavoren daarom uitgedroogd uit en in Laaksum is dat niet anders. Zelfs als het elders opfrist door de regen, blijft het in Laaksum dor en droog. In de zomer van 1959 was het weer eens zover, dat het water uit de putten 'op' was. De LC schreef: "De gemeente heeft onlangs het grootste gezin, dat van de heer W.S. Boersma, aan 2000 liter water geholpen, maar deze voorraad is alweer zo goed als op. De huisvrouwen wassen in de sloot of in het IJsselmeer."(LC, 26 juni 1959) Aan het einde van datzelfde jaar, in december om precies te zijn, werd besloten om een waterleiding aan te leggen naar de visafslag te Laaksum. Daar was schoon water nodig voor de werkzaamheden en dan konden die tien gezinnen in geval van nood wel een emmertje water halen bij de afslag aan de haven.

Vanaf 1812 de boerderij van De Vries

Boer Herre Stoffelsma en zijn vrouw Hendrikje de Vries waren in 1960 niet zo geïnteresseerd in de familiegeschiedenis vanaf 1640. Dat was wel hun neefje, de in 1942 geboren zoon Douwe de Vries, die op de boerderij van zijn ouders onder Warns woonde. Hij reconstrueerde de genealogie van de familie. Zelf draagt hij een bekende familienaam: Douwe. In 1738 kwam namelijk Hans Douwes op de Laaksumer pleats. Hij was getrouwd met een dochter van Walte Abes, die een zoon was van Hylke Abes. Daarna kwamen er veel Douwe Hanses en Hains Douwesen op de boerderij. In de Franse tijd, toen het in 1811 verplicht werd een familienaam aan te nemen, kozen zij voor de naam 'De Vries'. In de jaren die volgden zijn er vele boeren De Vries in Laaksum geweest. Vanaf 1640 bleef de boerderij daarmee steeds in bezit en gebruik van nazaten van Abe Tietes:
1795 – 1814 Duije Douwes de Vries
1814 – 1830 Douwe Duijes de Vries
1830 – 1846 wed. Douwe Duijes de Vries
1846 – 1857 Marij Douwes de Vries

1857 – 1879 weduwnaar Jeremias A. de Vries
1879 – 1915 Duije Douwes/Auke Hains de Vries
1915 – 1923 Douwe Hains de Vries
1923 – 1932 Popke Douwes de Vries en z'n moeder Popke Stegenga
1932 – 1971 Herre Jans Stoffelsma, getrouwd met Hendrikje Douwes de Vries
1971 - 1978 Douwe Herres Stoffelsma
1979 – heden Sytze en Annejo Dijkstra; Sytze was de eerste eigenaar en schipper van de gerestaureerde klipper 'De Abt fan Starum'. Hij maakte de oude klipper uit 1917 rond 1970 geschikt voor de chartervaart. Hij verdiende er 38 jaren de kost mee en wordt tegenwoordig wel beschouwd als nestor van de moderne chartervaart met voormalige vrachtschepen die weer zeilklaar zijn gemaakt. *(Bronnen: Tresoar en LC 23 april 1960)*

In 1978 was de boerderij eigendom geworden van een ondernemer uit Twente. Hij kocht de pleats van veehouder Douwe Stoffelsma met de bedoeling er een zeilschool onder te brengen. De daarbij behorende schepen – platbodems – zouden een ligplaats in het haventje moeten krijgen.
Maar zo eenvoudig ging dat niet. Meer dan 600 inwoners van de Zuidwesthoek maakten bezwaar tegen het plan om het vluchthaventje van Laaksum in gebruik te geven aan een watersportbedrijf. De gemeenteraad van Hemelumer Oldeferd begreep de protesten uit de bevolking en de bezwaren die de Friese Milieuraad inbracht en stelde zich op het standpunt, dat het schilderachtige haventje – het enige dat in Friesland gevrijwaard bleef van de recreatiedrukte – in zijn oude toestand gehandhaafd moest blijven. Een recreatieve nederzetting op dit kwetsbare punt in de onmiddellijke

nabijheid van het natuurgebied de Mokkebank, werd beslist ongewenst geacht. Terecht werd er door de tegenstanders op gewezen, dat het haventje, afgezien van de principiële cultuurhistorische overwegingen, helemaal niet geschikt was voor de recreatievaart. Het was moeilijk bereikbaar en het lag er onrustig door de golfslag. Met die jachthaven is het daarom niets geworden. (Bron: LC, 4 februari 1978 en LC, 18 mei 1978) Vervolgens is Sytze Dijkstra een jaar later op de boerderij gaan wonen.
Wat er na jaren wel is gekomen, dat is een reddingboot. Niet van de KNRM, maar van een commercieel Rescuebedrijf van Eduard van der Wal. De aanwezigheid van een reddingboot sloot aan op een oude traditie. Met het Vrouwenzand vlak voor de deur gebeurde het regelmatig dat schepen voor Laaksum in de problemen kwamen op de Zuiderzee en dat was na de afsluiting in 1932 niet voorbij. Ook het IJsselmeer bleek langs de Friese zuidkust gevaarlijk water te zijn. Na 1960 waren het niet zozeer de vrachtschippers die op de gronden vastliepen, maar de zeilers van de recreatievaart. Regelmatig moest er een schip van de banken gehaald worden. Bij slecht weer en hoge golven moest tenminste de bemanning gered worden. Dat was traditioneel een klus voor de vissers. Weliswaar lagen er in Hindeloopen en in Lemmer reddingboten van de KNRM, maar de strandingen gebeurden bij de Laaksumer vissers voor de deur.

Laaksum, 2011. De gerestaureerde haven met de HL 6, een Randmeerjachtje en de Rescueschepen

De reddingsbrigade van Laaksum

Nu de vissers op één na verdwenen waren uit Laaksum, was het haventje een mooie uitvalsbasis voor een rescueboot. Dicht bij de ondiepten waar de schepen in de problemen kunnen komen. Zo'n modern schip is wel wat anders dan een vissersjol die probeert een schip op het Vrouwenzand te helpen. De lichte boot met rubber tube en twee buitenboordmotoren haalt een snelheid van 90 kilometer per uur, wat op het water ongewoon hard gaat. De grote boot gaat zelfs nog sneller. Niet dat het bij harde wind en golven een plezier is om met zo'n snelheid te varen. De boot klapt van golf naar golf en de bemanning moet zelf de schokken opvangen. Na afloop van zo'n tocht heeft de ondernemer Eduard van der Wal die samen met collega Theo Salverda het particuliere bergingsbedrijf runt, overal spierpijn. De mannen van het bergingsbedrijf werken van mei tot november. De hele dag worden de scanners afgeluisterd en wordt over het water gekeken of er schepen in de problemen zijn. Bij het bergen van schepen in nood is het van belang de eerste te zijn. Het bergingsbedrijf heeft niet alleen snelle schepen om snel op de plaats van het onheil te komen, maar ook om de concurrentie voor te zijn.

IJsselmeer bij harde wind. Foto: Saskia Boelsums

10. Restauratie van de haven

Een haven die gebruikt wordt, moet af en toe een onderhoudsbeurt hebben. Een haven die niet gebruikt wordt, die raakt verrassend snel in verval. Toen de visserij voorbij was en de schepen op een na verdwenen, lag het haventje van Laaksum er al spoedig wat treurig bij. Stilstand is niet alleen achteruitgang. Stilstand betekent voor een haven ook, dat de natuur het initiatief overneemt. Overal beginnen planten te groeien die er niet horen. De Laaksumer haven werd een 'dode' haven, ondiep in de hoeken en bij de kade vol natuurlijk plantenleven. Dat duurde een tijdje en daarna kwamen de vragen of dat zo door moest gaan. Wat waren eigenlijk de plannen van de gemeente met het haventje? Iedereen kon zien dat het zo niet eindeloos door kon gaan. Voor die ene vissersboot die van het haventje gebruik maakte, was vlakbij, in Stavoren, een haven met meer voorzieningen. Daarvoor hoefde de haven eigenlijk niet in stand te blijven. Het was eigenlijk heel eenvoudig om de haven te beëindigen: de ingang afsluiten, de kade slopen en een beetje zand in de havenkom. De natuur zou de rest wel doen. Zelfs alleen afsluiten zou geen bezwaar zijn. Die bak water met vloedpalen van de voormalige haven zou binnen een paar jaar door natuurlijke spontaniteit een natuurlijke uitstraling hebben gekregen. Maar ja, ga je zo om met een uniek haventje? Met het kleinste zeehaventje van Europa? Met enig cultuurhistorisch besef zou je eigenlijk moeten kiezen voor het behoud van dit unieke plekje langs de voormalige Zuiderzeekust. Niet dempen of slopen, maar restaureren!

Wel, in 1984 was het zover. Iedereen, dus ook het gemeentebestuur van Nijefurd, zag dat het haventje er wat treurig bij lag. Om nog maar niet te spreken van verwaarloosd. Burgemeester en Wethouders van Nijefurd hadden daarom het plan opgepakt om daar wat aan te doen. Er moest 'een totaal reconstructieplan' voor de haven gemaakt worden. Het haventje moest teruggebracht worden tot wat het eens was, een knus haventje met een houten zeewering en hoge vloedpalen. Alleen restaureren en vervolgens weer met rust laten, was natuurlijk ook niet de bedoeling. Daarvoor restaureer je niet. De haven moest weer een functie krijgen. Het had natuurlijk wel een functie, want Jan en Joop de Vries lagen er als vast meubilair met hun kottertje HL 6. Maar wellicht was er ook meer mogelijk. Wellicht zou na de restauratie het vluchthaventje van weleer die oorspronkelijke functie terug kunnen krijgen voor kleine schepen. Maar dat was een overweging die later ingevuld moest worden. Voorlopig ging het erom, dat de oude, verrommelde haven in oude stijl hersteld werd. Het ging immers om een van de mooiste, of tenminste merkwaardigste, haventjes van de oude Zuiderzee. Het College van B&W zag het helemaal zitten. Nu zien de financiën voor de restauratie rond te krijgen, want de gemeente was niet bij machte dit zelf volledig te bekostigen en dat hoefde ook niet. Provincie en wellicht het rijk zouden misschien met enige subsidie over de brug komen. De kosten werden voorlopig geraamd op f. 400.000,- Dat geld was er nog niet. Voorlopig werd enig geld gereserveerd voor verbetering van de kademuur, wat over een jaar of vijf, rond 1990, uitgevoerd zou kunnen worden.

Dat waren veelbelovende plannen, maar het geld werd een probleem. In 1990 was er dus nog geen begin gemaakt met de restauratie van het haventje. Ondertussen was het er niet florissanter op geworden. De havenhoofden waren vervallen en verzakt, de meerpalen verrot, het voetpad was verzakt. In de betonwand van de kade zaten gaten en beschadigingen omdat de schepen niet meer konden aanleggen tegen de verrotte vloedpalen. Een houten legger boven de kademuur was van zijn verankering losgeraakt. Op vele plaatsen was de haven te ondiep.
Aangezien er nog steeds geen geld was, schoof de gemeente de restauratieplannen door naar 1995/1996. Dat was dus al meer dan 10 jaren nadat de eerste plannen met veel enthousiasme door B&W gepresenteerd waren. De tijd die nodig was om te beslissen dat de vluchthaven daadwerkelijk gerestaureerd werd, was nog langer dan de tijd aan het begin van de eeuw nodig was om te besluiten de haven voor de vissers aan te leggen. Ook nu draaide alles om het geld. De aanvankelijke raming dat de restauratie f. 400.000,- moest kosten, leek de Laaksumers overigens onnodig hoog. Daarin waren ook tal van voorzieningen voor toeristen opgenomen. Die voorzieningen konden volgens de Laaksumers wel geschrapt worden. Daar zaten zij helemaal niet op te wachten. Dan werd de restauratie misschien wat eerder voor de gemeente betaalbaar. Gemeentepolitiek werkt echter anders. Juist die voorzieningen voor toeristen maakten het voor de raad acceptabel om een flink bedrag vrij te maken voor de opknapbeurt van het haventje.

Laaksum, 1998. Restauratie van de haven. (Foto: uit Boersma, 1998, p. 22)

De gemeenteraad van Nijefurd begreep de suggestie van de Laaksumers overigens wel. Het grootse plan uit 1984 werd in 1993 daarom vereenvoudigd tot een flinke opknapbeurt. Ook probeerden B&W nieuwe financiële bronnen aan te boren door de haven aan te melden als 'monumenteninventarisatieproject'. Wellicht dat er op die manier geld uit de monumentenpot naar de Laaksumer haven kon stromen.

Dat initiatief had inderdaad succes. Uiteindelijk werd er geld toegezegd door de Europese Gemeenschap, door de provincie Fryslân en het Wetterskip Fryslân. Eindelijk kon de gemeente Nijefurd het werk laten beginnen. De opknapbeurt van het haventje vergde nu ruim f. 600.000,- Door te wachten wordt een klus nooit goedkoper. In 1998 werd eerst de havenmond afgesloten met een tijdelijke damwand, zodat het waterpeil in de havenkom kon worden verlaagd. In twee maanden tijd werden de restauratiewerkzaamheden vervolgens afgerond. Het haventje bleef de mensheid verbazen. In 1998 werd het in twee maanden gerestaureerd, na een besluitvormingsproces van 14 jaren! Dat paste in de beeldvorming rond het merkwaardigste haventje van de voormalige Zuiderzee.

Laaksum, 5 november 1998. Nog geen maand na het gereedkomen van de restauratie, werd de haven op de proef gesteld tijdens een ongebruikelijk zware storm. Het water kwam bijna een meter hoger te staan, vergelijkbaar met de normale vloedstand uit de periode van de Zuiderzee. De schade bleef beperkt. (Foto: uit Boersma, 1998, p. 24)

Die opknapbeurt leek nog best wel een echte restauratie. De havenhoofden werden ontmanteld door de verzakte basaltkeien te verwijderen. Er werden nieuwe bekistingspalen geslagen en de havenhoofden werden opnieuw voorzien van basalt. Anders dan men aanvankelijk van plan was, werd er geen houten kademuur aangebracht, maar weer een kade van betonplaten. Ook de oude bekisting op het westelijk havenhoofd die de Zuiderzeegolven moest tegenhouden, is niet hersteld. De betonnen muur werd opgeknapt, maar die was niet oorspronkelijk. Toen de kadewanden eenmaal vernieuwd waren, kon de haven uitgebaggerd worden. De restauratie werd afgerond met het plaatsen van nieuwe 'vloed'palen, waarna de bestrating rond de haven met handgebakken klinkers voor de afwerking zorgde.
De haven was er nu weer klaar voor om de schepen te ontvangen. In oktober 1998 werd de damwand die de haven afsloot, verwijderd, zodat de vrije verbinding met het ruime water werd hersteld. Dat laatste heeft het haventje geweten. Nog maar nauwelijks hadden de natuurelementen de gelegenheid gekregen van hun kant bij te dragen aan de oorspronkelijke sfeer van de vluchthaven, of ze pakten eens goed uit. Een maand na de opening van de haven werd de kwaliteit van de restauratie op de proef gesteld door een zware storm, die het IJsselmeerwater bij Laaksum bijna een meter hoger opstuwde dan ooit eerder gemeten. Het was natuurlijk niet zozeer de hoogte van het water wat een risico vormde. Het was vooral de kracht van de golven tijdens die najaarsstorm die schade aan de haven kon toebrengen Het voetpad bij de oostelijke pier liep bij de zuidwestenstorm enige schade op en ook waren er reparaties nodig aan het havenhoofd en de kademuur. De geschiedenis herhaalt zich nooit op precies dezelfde wijze, maar de storm leek toch, met een knipoog, op een moderne, wat vriendelijker herhaling van de zware storm van 1916 die het toen nog vrijwel nieuwe haventje van Laaksum teisterde.

Laaksum, 2009. De gerestaureerde haven heeft een historisch karakter behouden door de onwezenlijke vloedpalen en de pekeltonnen op de kant, waar de vissers hun hoekwant in conserveerden. In de oude, zwartgblakerde koperen vaten werden staande netten getaand. Na de afsluiting werd het hoekwant geconserveerd in de pekeltonnen. (Foto: Dirk Huizinga)

11. De hang als erfgoed

In 1926 was er gelegenheid terug te blikken op de recente ontwikkelingen in Laaksum. Tevreden stelde men vast dat Laaksum er de laatste jaren economisch flink op vooruit was gegaan. "Achtereenvolgens mochten we krijgen: een vluchthaven in 1912, een grintweg naar Warns in 1913, later een viszouterij en rond 1920 "straat"verlichting en tenslotte in 1925 een haringrokerij en een telefonische verbinding met de grote wereld. Samen met Scharl telde Laaksum in december 1925 aan inwoners 77 mannen en 74 vrouwen. Samen dus 151 inwoners. Dat waren er 12 minder dan een jaar tevoren. (Uit: LC, 23 februari 1926) Als er goede vangsten waren, was het een drukte van belang bij de hang van Laaksum. Dan moesten er extra mensen uit Warns komen om de haringen te speten, zodat ze konden hangen in de rook. Begin jaren dertig lagen er wel 25 jollen in de haven en werkten er 20 mensen in de hang. Lemster rokers en mensen uit de buurt. De haringen verlieten de rokerij als 'Lemster bokkingen' die 's avonds in kleine kistjes met de auto naar Stavoren gingen en verder met de trein naar Duitsland. Het was een hele bedrijvigheid en een hels kabaal als de auto's in het kleine Laaksum werden volgeladen. Als na de haringvangst de ansjovis kwam, was er de drukte van de zouterij. Ook de ansjovis werd naar Stavoren vervoerd om van daar naar Amsterdam gebracht te worden. Met de trein op de stoomponten naar Enkhuizen en over het spoor naar Amsterdam, waar de tonnen ansjovis opgeslagen werden in vemen.
In juli, als de ansjovisvangst voorbij was, werd het ook bij de hang aan de haven stiller. De vissers herstelden de netten of gingen werken bij de boer. Het was immers hooitijd. In het najaar kon er op aal gevist worden en die werd in de hang gerookt. Met de komst van de Afsluitdijk was het echter gedaan met de haring en de ansjovis en was er geen werk meer bij de hang van Laaksum.(Vrij naar LC, 10 augustus 1994)

Overigens werd er bij de Hang met de Kinderwetten wel eens de hand gelicht. Kinderen mochten volgens de Kinderwet van 1905 niet werken. Ook niet bij hun ouders in het eigen bedrijf. Dat was een lastige wet, want het was door de jaren heen heel gewoon dat kinderen van middenstanders hielpen in de zaak. Kinderen deden wat ze konden, afhankelijk van hun leeftijd en hun vaardigheden. Kinderen aan boord van binnenschippers moesten natuurlijk de handen uit de mouwen steken. Er was altijd werk genoeg voor hen. En ook in Laaksum was er werk dat door de jaren heen (ook) door kinderen werd gedaan. Werk bij de visverwerking in de zouterijen en in de rokerijen. Toen Laaksum in 1925 een stenen hang kreeg van de firma P. de Rook, waren daar dus regelmatig kinderen aan het werk. De controle op kinderarbeid was echter intensief. De firma P. de Rook kreeg een waarschuwing. Deze praktijk van kinderarbeid was een wetsovertreding die direct moest stoppen.

Na de afsluiting van de Zuiderzee was het gedaan met het werk in de hang en de zouterij van Laaksum. De hang werd in moderne bewoording als 'hangplek voor vissers' gebruikt tot aan de oorlog. Toen Stavoren in 1941 een kleine visafslag kreeg, in een gebouwtje op de plek waar eens de grote hang had gestaan, moesten de vissers van

Laaksum hun vis bij de visafslag van Stavoren afleveren. Voor zover ze de vis niet rechtstreeks verkochten aan afnemers, dus buiten de afslag om.
Vooral de vangst van aal op het IJsselmeer bleek heel lucratief te zijn en aal is een vis die gerookt pleegt te worden. Stavoren mocht dan een afslag hebben, ze had geen hang meer. De aal kon er niet gerookt worden.

Sietze Wietzes Boersma (1897 – 1983)

In 1941, het jaar dat de afslag in Stavoren werd geopend, opende daarom nog een bedrijf zijn deuren: de hang van Laaksum. In de Leeuwarder Courant werd daar uitgebreid melding van gemaakt:

Oud bedrijf opnieuw in werking gesteld

"Toen de haring- en ansjovisvisserij in de voormalige Zuiderzee nog in fleur was, had de firma De Rook te Lemmer alhier een rook- en zouterij opgericht, opgetrokken van mooie, witte zandsteen. Sinds de Afsluitdijk bovengenoemde visserij tot het verleden heeft gemaakt, stonden de gebouwen daar voor de firma De Rook als een bijna waardeloos object en werden zij in hoofdzaak door de vissers van Laaksum gebruikt als plaats voor het boeten en opstallen van hun netten. Tevens was het bij minder goed weer zo ongeveer de plaats waar de Laaxumer mannen samenkwamen en waar de gesprekken van de dag plaats hadden. Ongeveer een jaar terug zijn de gebouwen aangekocht door de heren Smits en Zwaan te Stavoren. Sindsdien bleef alles gewoon en bleven de gebouwen staan ten gerieve van de Laaxumer vissers.
Dezer dagen verscheen evenwel de heer Tj. De Vries, timmerman te Warns op het toneel en werden de rookhokken die in het geheel niet meer in tact waren, weer geheel in orde gemaakt. Door de heren Smits en Zwaan werd namelijk besloten om tot het roken van paling over te gaan, die in gerookte toestand vrij duur wordt verkocht. Gisteren werd als proef voor dit doel ongeveer 80 pond paling aangevoerd, die door de heer Bijlsma te Lemmer, die op dit gebied een goed geschoolde kracht is, gespeten en voor het roken klaar werd gemaakt.
Hedenmorgen steeg de rook reeds uit de rookhokken op en daarmede is de oude haringrokerij in een palingrokerij omgezet en opnieuw in werking gesteld, zodat het gehuchtje Laaxum, dat door de Mokkebank reeds bekend is geworden, opnieuw van zich zal doen spreken." (LC, 9 mei, 1941)

In 1981 werd de afslag van Laaksum gesloten. De vissersfamilie De Vries, vader Yke en zijn zonen Jan en Joop, moesten vanaf dat moment hun vangst iedere dag naar de afslag in Stavoren brengen. Alleen zij bleven over van de Laaksumer vissers. Na de Afsluiting van de Zuiderzee in 1932 zijn diverse vissers gestopt en tijdens de voor de vissers rampzalige jaren vijftig weer een aantal. Sommige vissers trokken naar andere havens, oudere vissers hielden er gewoon mee op en veel jongeren gingen iets anders doen. Van de 25 schepen bleven er na 1932 slechts 10 over, en ook die bleven niet. Na de oorlog waren er nog 7 vaartuigen. In de jaren vijftig stopte de HL 2. In 1964 kochten Meint en Harmen Visser een kotter, de HL 1, en verhuisden naar Stavoren. In 1965 vertrokken de
Boersma's met de HL 8 naar Stavoren. In 1968 stopten Jan en Age Visser met de visserij (HL 5), evenals Frank en Auke Vogelzang (HL 7). In 1970 stopten de gebroeders Pot uit Bakhuizen (HL 10). Uiteindelijk bleven alleen de gebroeders Jan en Joop de Vries met de HL 6 als vissers in Laaksum over.

Laaksum, de HL 6 keert terug naar de haven. (Foto: Mintse Hoks)

Een probleem voor de vissers van Laaksum was ook de voortdurende verzanding van de haven en vooral van de havenmond. Die zou 1.50 meter diep moeten zijn, maar in de praktijk stond er slechts 90 centimeter water. Dan kwam je alleen de haven in en uit met een klein en ondiep schip. De visserij vroeg in de latere jaren juist om steeds grotere schepen. De vluchthaven van Laaksum was daar gewoon niet geschikt voor. Te klein en veel te ondiep. Vele keren is de havenmond uitgebaggerd, maar de ellende begon al direct na 1912, toen de haven pas opgeleverd was. Er was gewoon niet te baggeren tegen die voortdurende verzanding door de Zuiderzeestroming. Maar ook na 1932 ging het mis, terwijl in het IJsselmeer helemaal geen getijdenstromingen meer voorkwamen. Er is in 1966 gebaggerd en in 1984, maar steeds kwam het zand terug.

De hang van Laaksum is vooral bijzonder vanwege de voegenstructuur.Aan de oostzijde, waar de zouttonnen stonden, is de zachte kalkzandsteen in de loop der jaren voor de helft verdwenen. Het cement in de voegen bleef echter staan, zodat het wrakkige gebouwtje door het cementraster volstrekt onbedoeld een kunstwerkje werd. In 2008 kreeg het gebouwtje een beschermde status. Het werd een gemeentelijk monument. Het mag niet gesloopt worden en verbouwen kan niet zonder toestemming van de Monumentencommissie die toeziet op het behoud van historisch erfgoed. De opzet van de eigenaresse, mevr. Smits uit Stavoren, om er een horecagelegenheid te vestigen, werd daarom in 2012 afgewezen. Men hoopt op een restauratie van de hang die Laaksum doet herinneren aan vervlogen tijden.

Boven: Zuidzijde en onder: westzijde

In 2008 werd de hang van Laaksum als monument van gemeente Nijefurd erkend

Inspiratiebron voor kunstschilders en fotografen

De hang in Laaksum was jarenlang, voordat het bouwsel in elkaar dreigde te storten en gestut moest worden, een inspiratiebron voor mensen die oog hadden voor bijzondere verschijnselen. De sobere eenvoud van de bouw, de verlatenheid van het leegstaande gebouwtje daar buiten de dijk, vlak aan het water, in een omvattend geheel van de weidsheid van land, lucht en water bij Laaksum was meer dan genoeg reden dit beeld en deze sfeer te proberen vast te leggen.

Laaksum, 2004. De hang zoals de kunstschilder Weyer die zag, als een teer, mysterieus bouwsel in harmonie met een wereld van grijs-blaiwe pasteltinten. De mooiste visafslag van Europa….

Kunstschilder Eiko Weijer uit Leeuwarden heeft de hang van Laaksum geschilderd in een sfeervolle verstilling met de omgeving. De hang staat daar als teer, ietwat mysterieus bouwsel achter een hekje dat vooral vragen oproept. De hang van Weijer is wel de mooiste visafslag van Europa genoemd. Ook zijn collega Willem van Althuis uit Heerenveen heeft de hang van Laaksum geschilderd en ook hij koos voor blauw-grijze, nevelige contouren, een schimmenspel met de zee als decor.

Laaksum, de hang als wonderlijk fraai bouwsel. De kalk is opgelost door het zout uit de zouttonnen van de zouterij. (Foto: Sjoerd van der Veen)

12. Feest in weer en wind.

Op 8 en 9 juni 2012 was het zover. Dat weekend werd het honderd jarig bestaan van de vluchthaven van Laaksum gevierd. In de aanloop naar de festiviteiten hadden de basisschoolleerlingen een project op school over de geschiedenis van het haventje. Donderdags kwamen de eerste schippers die uitgenodigd waren al naar de haven. Het koor 'Net Seure mar Sjonge' had die avond de generale repetitie en alles leek op rolletjs te gaan. Vrijdags kwamen diverse Staverse jollen van Stavoren naar de vluchthaven, maar het duurde niet lang of de wind stak op en zorgde voor een heel andere sfeer. Laaksum had dat weekend windkracht 6 à 7 uit het zuidwesten. In vlagen windkracht 8 Beaufort. Diverse schepen konden de haven niet meer bereiken. De tent vloog de lucht in, maar dat alles paste eigenlijk wel bij de geschiedenis van dat verloren vluchthaventje. Ondanks het barre weer werden op zaterdag de kramen opgebouwd in de luwte van de bomen aan de westzijde van de haven. De geplande visserij kon slechts gedeeltelijk doorgaan, maar gelukkig had de organisatie ook vis ingekocht die gebakken en gerookt kon worden. Misschien wel juist vanwege het onstuimige weer kwamen er wel duizend mensen naar Laaksum en was het niet eens zo eenvoudig een parkeerplaats voor de auto te vinden.

Laaksum, 9 juni 2012. Festiviteiten bij onstuimig weer.

De Bakhústerheech sjongers en het muziekkorps 'De Lytse Súdwesthoeke' zorgden voor de muzikale sfeer. Burgemeester Hayo Apotheker en gedeputeerde Sietske Poepjes onthulden een informatiebord en het toch nog massaal aanwezige publiek vermaakte zich aan de haven bij het zien van de hevig op de deining stampende en rollende jollen en andere vissersschepen. Er werd een fokhijswedstrijd gehouden in de wind, waarbij schippers konden aantonen over spierballen te beschikken en de vis smaakte prima. Kortom, het was een geslaagd feest, dat paste bij de geschiedenis van Laaksum, hoewel de organisatoren zich aanvankelijk iets anders van die dag hadden voorgesteld.

Geraadpleegde bronnen en literatuur

Boersma, B.: *Laaksum, de Zuiderzee en de visserij*. Leeuwarden, 1999

Boersma, B., Dijkstra, H., Hoeve, S. ten, Karstkarel, P., Roos, Thea de: *Gaasterland, eeuwenoud land tussen Mar en Klif*. Leeuwarden, 2005

Dijk, W.J.: *De schoonheid onzer binnenschepen.* Amsterdam, 1977

Dijkstra, W.: *'Staveren en de visserij' In: Nederlandse Historiën,*6e jrg., nr. 2, 1972, p. 31-50

Dorleijn, P.: *Van gaand en staand want. De zeilvisserij voor en na de afsluiting van de Zuiderzee. Deel V: Vollenhove en De Lemmer*. Franeker, 1996

Gemeente Hemelumer Oldephaert en Noordwolde: *Gemeentearchief.*

Haan, P. de (red.): *Staveren o Staveren, een geschiedenis van Staveren.* Stavoren, 2002

Hisgis: *Digitale kadastrale kaarten van Friesland in 1832.*

Informanten uit Laaksum: *Ari Boersma, Rudolf Guys en Jan de Vries.* Laaksum, 2012

Leeuwarder Courant: *Digitaal archief.*

Maaskant, I.: *Rudi van Dantzig in Laaksum: herinneringen van de familie Visser.* In: Fan Klif en
Gaast. Ald Nijs út Gaasterlân, Uitg. Stichting Histoarysk Wurkferbân Gaasterlân, nummer
13, december 2012. p. 4 – 25. Balk, 2012

Peereboom, M.: *website: http://mnopr.com/laaxum.*

Sleeuwenhoek, B.: *Het schrale eind.* Amsterdam, 2006

Thijsse, Jac. P.: *Langs de Zuiderzee.* Zaandam, 1914

Thomas, F.: *Stervende binnenzee.* Amsterdam, 1930

Thomas, F.: *Wijkend water.* Den Haag, 1940

Tresoar: *Fries fotoarchief.* Leeuwarden, 2012.

Twerda, H.: *Gaesterlân, fan fûgeljen, fiskjen en ikeboskjen.* Assen, 1943

Ypma, Y.N.: *Geschiedenis van de Zuiderzeevisserij.* Amsterdam, 1962

Verkrijgbaarheid van dit boek:

Dit boek wordt door mij in eigen beheer uitgegeven zonder winstoogmerk. Het is als E-book voor een ieder gratis te downloaden bij www.lulu.com. Het boek is ook in papieren versie te koop. Daartoe dient u met mij contact op te nemen: www.dirkhuizinga.com

U kunt de site van www.lulu.com het eenvoudigste bereiken via de website www.dirkhuizinga.com . Onder de kop Onderzoek en Advies kunt u via de knop 'gratis downloaden' doorklikken naar de site van www.lulu.com.

Van de vele foto's in dit boek heb ik geprobeerd tenminste de naam van de maker van de foto te achterhalen en uit te zoeken of er rechten op de publicatie van een foto rusten. Dat is mij niet in alle gevallen gelukt. Vooral bij foto's uit verzamelingen van particulieren bleek dit niet eenvoudig te zijn. Op internet zijn ook tal van relevante foto's te vinden zonder nadere aanduiding over de maker of de rechthebbende. Het is dus mogelijk dat ik een fotograaf of een instantie niet heb kunnen traceren en met publicatie van de foto onrecht heb aangedaan. Mocht dat het geval zijn, dan verzoek ik de benadeelden om contact met mij op te nemen.

Behalve dit boek geef ik een aantal andere boeken uit over maritieme onderwerpen. Zie hiervoor mijn website.

Drachten, 10 oktober 2020